

Günəşin
"yerini
dəyişən"
alim

Nikolay
Kopernik

» sahifə 7

"Ədəbiyyatda yeni
nəsil var, sadəcə,
onlara yeni gözlə
baxmaq lazımdır"

İsa
Həbibbəyli

» sahifə 12-13

Hamamda
ölən
şair və
sultan

III Səlim

» sahifə 15

Sona xanım Mehmandarova

Qəbri bilinməyən dünya gözəli

» sahifə 11

Sabir Ələsgərli
və Sənan
Şəfizadə "Atalar
və oğullar"
layihəsində

» sahifə 8

Milyonların
sevdiyi və...
unutduğu
Viya
Artmane

» sahifə 23

ANONS

"Xəzər" dünya ədəbiyyatı
jurnalının növbəti sayı
ışığı üzü görüb

» sahifə 3

Azərbaycan
xanlıqlarının
bayraqları

» sahifə 4

Dünya kəşfiyyatında
"Kürd kartı"

» sahifə 10

İngilis səyyahı
ermənilər haqqında

» sahifə 16

70 il əvvəl in faciəsi

» sahifə 17

Yeqzar Cəfərlinin
"Günəş"i

» sahifə 18

Gürcü şairi Besik
Xaranaulinin şeirləri

» sahifə 19

Pul anlayışı necə
yaranıb?

» sahifə 20

Almaz Ülti:
"Ədəbiyyat söz silahını
yerə qoymamalıdır"

» sahifə 22

Bütün dünyanın böyük
maraqla gözlədiyi
"Məhəmməd (s)" filmi
hazırda

» sahifə 24

İsrailin Birinci dövlət televiziya kanalında Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən "Xocalıya ədalət!" kampaniyası çərçivəsində litvalı rejissor Andreas Brokasın Xocalı qırğınının söz açan "Sonsuz dəhliz" sənədli filmi nümayiş etdirilib.

Film litvalı jurnalist Riçard Lapaitisin Xocalıya səyahəti kimi təqdim olunub. 23 il əvvəl hərbi müxbir olan R.Lapaitis Dağlıq Qarabağ münaqişəsini və qanlı soyqırımı aktını işıqlandırır. O, Xocalıda kütləvi qətləmədən sağ çıxmış insanlarla görüşüb. O, ermənilərin atəşi altında "sonsuz dəhliz" də özünə nicat yolu axtararkən yaxınlarını itirənlərin ürəkdağlayan hekayələrini dinləyib. Filmin müəllifi bu soyqırımın təşkilatçıları və səbəbkarları – erməni hərbi komandirləri ilə də söhbət edib. Onlar qəddar hücum strategiyalarından danışaraq, mülahizələrini bölüşüblər. Filmin süjeti real hadisələr, bu cəhənnəm əzabını yaşamış, kütləvi qırğın öz gözü ilə görmüş insanların xatirələri əsasında qurulub. O məşum gecədə bir çoxları erməni terrorçuları və başkəsənləri tərəfindən öldürülüb, bəziləri isə Ermənistan rəhbərliyinin yaratdığı müasir əsir düşərgələrinin qeyri-insani şəraitinə baxmayaraq salamat qalıblar.

İsrailin "Cəmiyyət üçün beynəlxalq layihələr" qeyri-hökumət təşkilatının başçısı, beynəlxalq münasibətlər sahəsində ekspert Arye Qut AzərTAC-a müsahibəsində deyib: "Düşünürəm ki, "Sonsuz dəhliz" filminin İsraildə nümayiş etdirilməsi Xocalı haqqında həqiqətləri İsrail ictimaiyyətinə çatdıracaq. Heydər Əliyev Fondunun XX əsrin sonlarında Xocalıda törədilən dəhşətli və amansız soyqırımı aktı haqqında həqiqətlərin yayılması istiqamətində böyük səylərinə baxmayaraq, dünyanın Xocalı gerçəkliklərindən xəbərdar olması üçün çox iş görmək, çevik və fəal olmaq, hətta bəzən erməni diasporunun təbliğatına qarşı var gücünü ortaya qoymaq lazımdır. "Sonsuz dəhliz" "kimi filmlər çox çəkilməli, dünyanın əsas kanallarında nümayiş etdirilməlidir. Heydər Əliyev Fondu da hazırda məhz bu işlərlə məşğul olur".

İsrailin Birinci dövlət televiziya kanalında Xocalı soyqırımı haqqında film nümayiş etdirilib

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, "Xocalıya ədalət!" kampaniyasının əsas təşəbbüskarı Leyla Əliyeva ötən il Londonda, Britaniya Kino və Televiziya Sənəti Akademiyasının festivalında çıxışında bu dəhşətli qanlı faciə barədə informasiyanın yayılmasının əhəmiyyətini vurğulayaraq deyib: "Sonsuz dəhliz" erməni qəddarlığını üzə çıxaran Xocalı qırğınının ağılagəlməz dəhşətlərini əks etdirən real sənədli filmidir. Biz belə cinayətlərin təkrarı ilə bir daha üzləşməməliyik".

Dünya Xocalı barədə həqiqəti bilməlidir. Bu faciənin sərt və amansız səhnələri Azərbaycanın üroyində sağalmaz yaradır. Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərindən biri – Xocalı şəhəri bir gecədə vuran qoyulub və yandırılıb. Bu faciə bütün bəşəriyyət əleyhinə cinayətdir. Erməni silahlı qüvvələrinin və muzdlu dəstələrin şəhəri tərk etməyə macal tapma-

yan xocalıların heç birinə aman verməməsi artıq tarixi faktdır. Erməni silahlı qüvvələrinin vəhşilikləri nəticəsində 613 adam qətlə yetirilmiş, 487 adam şikəst olmuş, 1275 dinc sakin, o cümlədən qocalar, uşaqlar, qadınlar əsir düşərək görünməmiş işgəncələrə, təhqir və həqarətlərə məruz qalmışlar.

Arye Qut deyib: "Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə "Justice for Khojaly" beynəlxalq kampaniyası çərçivəsində istər İsrail ictimaiyyəti qarşısında, istərsə də müxtəlif Avropa ölkələrində beynəlxalq forumlarda çıxış edərək dəfələrlə təkrar etmişəm ki, Ermənistanda yüksək vəzifələr tutan adamlar – Seyran Ohanyan, Serj Sarkisyan, habelə Robert Koçaryan və başqaları bu soyqırımın günahkarları kimi beynəlxalq məhkəmə qarşısında durmalıdırlar. Bunun üçün Ermənistanın başçısı Serj Sarkisyanın səmimi etirafını xatırlatmaq yetər.

S.Sarkisyan həyasızcasına deyib: "Azərbaycanlılar düşünürdülər ki, ermənilər mülki əhaliyə əl qaldıra bilməzlər. Biz bu stereotipi məhz Xocalıda qırdıq".

Ermənistanın günahını təkcə Azərbaycan hüquq-mühafizə orqanlarının sərəncamında olan sanballı faktlar deyil, həm də çoxsaylı müstəqil beynəlxalq mənbələr, faciənin şahidlərinin ifadələri və Xocalının işğalında iştirak edən erməni hərbiçilərinin özlərinin dəlil-sübutları təsdiq edir. Yaxud Zori Balayanın etirafı. O, 1996-cı ildə çap olunmuş "Ruhumuzun canlanması" kitabında Xocalı soyqırımına haqq qazandı. Terrorçu Balayan kitabında ermənilərin Xocalıda dinc azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırımını, təhqir və həqarətləri fəxrli sadalayıb. Bu cinayətkar və qatı şovnist utanıb-qızarmadan bəyan edib ki, ermənilərin Xocalıda törətdikləri ilə hər bir erməni qürur duymalıdır.

Bu faktlar sübut edir ki, Xocalı şəhərində dinc mülki əhalinin düşünlümsü şəkildə məhv edilməsi onları təkcə azərbaycanlı olduqlarına görə kütləvi qırmaq məqsədi daşıyıb.

Xocalı şəhəri Azərbaycan ərazilərinin qəsb olunmasının, burada etnik təmizləmə aparılmasının, tükürpərdici qəddarlıq qarşısında çaxnaşma və vəhşət yaratmağın növbəti mərhələsi olub.

Azərbaycan xüsusi xidmət orqanlarının informasiyasına görə, hərbi əməliyyatların aparıldığı vaxtdan bu günə qədər 4928 adam, o cümlədən 56 uşaq, 327 qadın, 364 qoca itkin düşmüş sayılır. Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin məlumatına görə, bu insanların bir qismi erməni əsirliyində xəstəlikdən dünyasını dəyişib, bir qismi öldürülüb, bəziləri isə indiyə qədər ən ağır işlərdə qul kimi işlədirlər.

Ermənistanda və işğal edilmiş ərazilərdə azərbaycanlı əsir və girovlarla amansız rəftar olunmasını, onların qətlə yetirilməsini, tanınmaz hala salınmasını və işgəncələrə məruz qalmasını sübuta yetirən çoxsaylı informasiya və şahid ifadələri toplanılıb. Azərbaycanın Xocalı şəhərində qanlı qətləmə görə Ermənistanın indiki cinayətkar klanı məsuliyyət daşıyır. Həmin insanların nə vicdanı, nə də mərhəmət hissi var. Hazırda Ermənistanda iqtidarda olan bu terrorçular və hərbi cinayətkarlar mütləq beynəlxalq ədalət məhkəməsi qarşısında cavab verməlidirlər.

Arye Qut ölçüyəgəlməz səylərinə, "Sonsuz dəhliz" sənədli filminin eyni vaxtda ivrit və ingilis dillərinə tərcümə olunmaqla İsrailin Birinci televiziya kanalında nümayiş etdirilməsinə görə Heydər Əliyev Fonduna və onun vitse-prezidenti, "Xocalıya ədalət!" beynəlxalq kampaniyasının əsas təşəbbüskarı Leyla Əliyevaya minnətdarlığını bildirib.

Xatırladaq ki, "Sonsuz dəhliz" filminin "Xocalıya ədalət!" təbliğat kampaniyası çərçivəsində İstanbul, Ankara, Roma, Vilnüs, London, Paris, Dublin, Berlin, Bern şəhərlərində təqdimatı olub. İngilis dilində çəkilmiş filmin subtitrləri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə çin, türk, fransız, italyan və alman dillərinə tərcümə olunub. Bundan əlavə, film rus dilinə dublyaj edilib.

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899
Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi
Baş redaktor: Yaşar Əliyev
İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu
Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Mövlud Abdullayev, Feyziyyə, Nəringül Əliyeva, Leyla Əliyeva, Sevinc Fədai, Rəbiqə Nazimqızı
Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.
"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.
Tiraj: 1250. Sifariş: 2562
Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74
Telefon: 595 16 05.
E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Azərbaycanlı bilicilər Batumidə keçirilən IV Qara Dəniz Açıq Kubokunda fəxri kürsünün hamısını tutublar

Gürcüstanın Batumi şəhərində intellektual oyunlar üzrə IV Qara Dəniz Açıq Kuboku keçirilib. Çempionatda 50-dən çox komanda, o cümlədən Moskvanın "Nə? Harada? Nə vaxt?" elitar klubunun məşhur biliciləri, "Büllür Bayquş" mükafatının sahibləri iştirak ediblər.

Azərbaycan İntellektual Klublar Assosiasiyasından AZƏRTAC-a bildirilib ki, IV Qara Dəniz Açıq Kubokunun əsas yarışında – "Nə? Harada? Nə vaxt?" oyununda Azərbaycan biliciləri fəxri kürsünün bütün pillələrini tutublar.

"İçərişəhər" Bakı İntellektual Oyunlar klubunu təmsil edən Nigar İbrahimovanın komandası qalib gəlib. "İçərişəhər" İntellektual Oyunlar Klubunu təmsil edən Balaş Qasimovun komandası gümüş, Faiq Hüseynovun komandası bürünc medal qazanıb.

"Breyn-rinq" üzrə yarışlarda gümüş medalı "Bakı mirvarisi" komandası (kapitanı Ayan Bəşirzadə, "İçərişəhər" klubu) əldə edib.

"Öz oyunun" üzrə yarışda birinci yeri Nigar İbrahimovanın komandasında çıxış edən Aleksandr Korobeynikov tutub.

Dağıstan Respublikasının Əməkdar artisti Laləzar Hüseynova:

“Biz bu günü uzun illərdən bəri gözləmişik”

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Dərbənd şəhərində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının binasının yenidən qurulması haqqında Sərəncam imzaladığını eşidəndə sevincimdən kövrəldim. Biz bu günü uzun illərdən bəri gözləmişik. Bu teatrın Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin, ədəbiyyatının və adət-ənənələrinin təbliğində çox böyük xidmətləri var.

Bu sözləri AzərTAC-a müsahibəsində Əməkdar mədəniyyət İşçisi, Dağıstan Respublikasının Əməkdar artisti Laləzar Hüseynova söyləyib.

Laləzar Hüseynova Dərbənd şəhərində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında 22 il işləyib. O, burada aktrisalıqdan baş rejissor vəzifəsinədək yüksəlib. Ötən ildən isə Qusar Dövlət Ləzgi Dram Teatrında baş rejissor vəzifəsində çalışır.

Onun sözlərinə görə, Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının 90 nəfərlik aktyor heyəti çətin şəraitdə işləməsinə baxmayaraq, tamaşaçıların zövqünü oxşamaqdan ötrü yorulmadan çalışıb, daim maraqlı tamaşalar səhnələşdirib:

“Tamaşalarımızı hazırlayandan sonra öz binamızda münasib şərait olmadığından tamaşaçıları Dağıstandakı digər teatrların səhnələrində qarşılayırıdık.

Bu da istər-istəməz tamaşaçıların sayına təsir göstərirdi. Tez-tez öz teatr binamızın nə vaxt təmir olunacağı ilə bağlı suallarla qarşılaşırdıq. Bütün bunlara baxmayaraq teatrın kollektivinin hazırladığı tamaşalar təkcə Rusiya Federasiyasının ərazisində deyil, qonşu dövlətlərin mədəni mərkəzlərində, o cümlədən Azərbaycanın böyük tamaşa salonlarında alqışlarla qarşılanıb. Azərbaycan Prezidentinin bu Sərəncamı teatrın yaradıcı kollektivi ilə yanaşı, Dərbənddə, eləcə də bütün Dağıstan Respublikasında yaşayan azərbaycanlıların da böyük sevincinə səbəb olub. Öminəm ki, Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı yenidən qurulduqdan sonra, bu mədəniyyət ocağı Dərbənddə ən yaraşlıq binalardan biri kimi göz oxşayacaq. Öminəm ki, teatrın kollektivi bundan sonra daha həvəslə işləyəcək, tamaşaçıları bir-birindən gözəl səhnə əsərləri ilə salamlayacaq”.

Qeyd edək ki, Dərbənd şəhərində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının binasının yenidən qurulması və təchizatı məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən beş milyon manat vəsait ayrılıb.

“Xəzər” dünya ədəbiyyatı jurnalının növbəti sayı işıq üzü görüb

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin rüblük mətbu orqanı olan “Xəzər” dünya ədəbiyyatı jurnalının növbəti (2/2015) sayı işıq üzü görüb.

Jurnalın bu sayında:

- Nobel mükafatı laureatı Kamilo Xose Selanın Nobel nitqi və “Paskual Duartenin ailəsi” romanı;
- Amerika şairi Enn Sekstonun şeirləri;
- İngilis yazıçısı İen Makyuenin “Boltype” jurnalına verdiyi müsahibə və “Şkaf-adamla söhbət” hekayəsi;
- “Tarixin axarını dəyişən məktublar” başlığı altında Türk xaqanlarının yazışmaları;
- Con Perkinsin “Killerin etirafları” kitabından parçalar;
- Yuri Kuznetsovun şeirləri;
- Çağdaş Misir ədəbiyyatından İhsan Abdul-Qaddusun “Avtobus oğrusu” novellası;
- Ejen İoneskonun “Dörd nəfərlik səhnə” pyesi;
- Müasir İsveç ədəbiyyatı və teatrının banisi Avqust Strindberqin “Vicdan əzabı” hekayəsi;
- İvan Zaxaryinin (Yakunin) “Şeyx Şamil” memuarı;
- Uruqvay yazıçısı Mario Benedettinin “Yaxın sahil” romanı və digər maraqlı yazılar təqdim olunur.

Azərbaycanlı rejissor KROK beynəlxalq animasiya filmləri festivalına dəvət edilib

Azərbaycanlı rejissor Cavid Əhədov 2015-ci il sentyabrın 20-dən 28-dək keçiriləcək “KROK” XXII Beynəlxalq Animasiya Filmləri Festivalına dəvət edilib. Bu gənc və istedadlı rejissorun filmləri dəfələrlə mükafatlara layiq görülüb.

Cavid Əhədov AzərTAC-ın müxbiri ilə söhbətində bildirib ki, o, 2009-cu ildə Tbilisidə “Tofuzzi” kinofestivalında “Mərhəmətin dadı” filmi ilə debüt edib.

Rejissor Azərbaycanı digər beynəlxalq festivallarda da təmsil edib. Son illərdə

onun “Səmada şəkil” filmi “Şlingel” qısametrajlı filmlər festivalında nümayiş etdirilib. XXII Beynəlxalq “Qızıl Pəhləvan” kinoforumunda Cavid Əhədovun Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişli “Birlik” kinostudiyasında çəkdiyi “Səmada şəkil” adlı cizgi filmi kinofestivalın müsahibə proqramına daxil edilib. Bu animasiya filmi Xəmnitsdə uşaq və gənc tamaşaçıların 18-ci beynəlxalq kinofestivalında, İranda və digər ölkələrdə nümayiş olunub. Rejissor 2013-cü ildə Ştutqartda ssenaristlərin forumunda iştirak edib.

KROK festivalına təqdim edilən 900-dək filmdən 176-sı, o cümlədən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin maliyyə dəstəyi ilə “Azanfilm” studiyasında istehsal olunmuş 9 dəqiqəlik “Köhnə saat” filmi seçilib. Cavid Əhədov bu filmin həm rejissoru, həm də ssenari müəlifidir. Filmin bədii rəhbəri əməkdar incəsənət xadimi Firəngiz Qurbanovadır.

KROK 1989-cu ildən (əvvəlcə iki ildən bir, 1998-ci ildən sonra hər il olmaqla) Rusiyada və Ukraynada keçirilən beynəlxalq cizgi filmləri festivalıdır. 1991-ci ildən bu festival MDB ərazisindəki çaylarda teploxod kruizlərində keçirilir. Bu il kruiz Moskva – Dubna – Cerepovets - Qoritsı – Petrozavodsk - Mandroqi – Sankt-Peterburq marşrutu üzrə keçiriləcək.

Festivalın təsisçiləri Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət Nazirliyi və RF Kinematografıqlar İttifaqı, əsas tərəfdaşı Rusiya Animasiya Kino Assosiasiyasıdır.

Festivalın açılışı sentyabrın 20-də Moskvada, bağlanması 27-də Sankt-Peterburqda keçiriləcək.

KROK Ukrayna dilində “addım” deməkdir. Bu həm də festivalın təşkilinin rəmzidir, yəni tədbir bir məkanda deyil, hərəkətdə olan teploxodun göyərtdəsində keçirilir.

Şəkiddə ilk dəfə nağara festivalı keçiriləcək

○ 2015-ci ilin 22-26 avqust tarixlərində Şəki şəhərində Azərbaycanda və Qafqazda ilk dəfə olaraq “Nağara 2015” Beynəlxalq Zərb Alətləri Festivalı keçiriləcək. Festival Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Şəki şəhər İcra Hakimiyyətinin və “ALMUS Production” şirkətinin təşkilatçılığı ilə keçirilir.

Nazirlikdən Trend-ə verilən məlumata görə, festivalda Azərbaycanla yanaşı, Türkiyə, İran və Özbəkistandan məşhur ritm ifaçıları iştirak edəcəklər.

Avqustun 22-də festivalın tənənəli açılış mərasimi keçiriləcək. Avqustun 23-də Özbəkistanı təmsil edən Abbas Kasimov və “Abbos” qrupunun, 24-də İranı təmsil edən “Lian” qrupunun, 25-də Türkiyəni təmsil edən Suat Borazan və “İstanbul Harem” qrupunun konsertləri olacaq. Avqustun 26-da isə “Natiq ritm” qrupunun konserti və “Nağara 2015” Beynəlxalq Zərb Alətləri Festivalının bağlanış mərasimi keçiriləcək.

Konsertlər Şəki şəhərindəki Yaşıl Teatrda keçiriləcək.

Bundan başqa, 23, 24, 25 və 26 avqust tarixlərində Şəki şəhərindəki Karvansarayda Natiq Şirinov, Abbas Kasimov, “Lian” qrupu və Suat Borazanın master klassları keçiriləcək.

Rus dilində “Qarabağ ədəbiyyatı” elektron toplusu hazırlanır

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının yardımı ilə rus dilində “Qarabağ ədəbiyyatı” elektron toplusu hazırlanır.

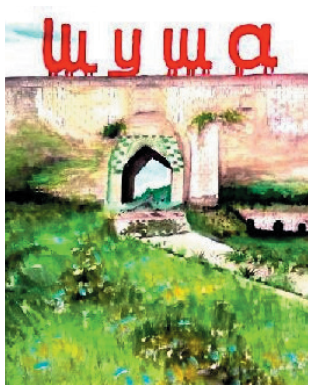
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən AzərTAC-a bildirişlər ki, “Effektiv Təşəbbüslər Mərkəzi” İctimai Birliyinin həyata keçirdiyi layihə orta əsrlərdən müasir dövərədək Qarabağda yaşayıb-yaratmış 100-dən çox şair, yazıçı və mütəfəkkirin bioqrafiyası, yaradıcılığı və əsərlərindən nümunələri ilk dəfə toplu halında rusdilli oxuculara təqdim edəcək. Toplu ictimai birliyin 2009-cu ildən həyata keçirdiyi “www.azerbaycanli.org - milli eyniyətdən qlobal dünyaya pəncərə” layihəsinin növbəti mərhələsidir. “Qarabağ ədəbiyyatı” toplusu www.azerbaycanli.org saytının rus versiyasında yerləşdiriləcək.

Mədəni irs hər bir xalqın yaşadığı torpaqda tarixini, qədimliyini sübut edən başlıca meyardır. Əzəli yurd yerimiz olan Qarabağda yaşayıb-yaratmış mütəfəkkir və ədiblərin zəngin irsi də bu baxımdan xüsusilə dəyərlidir. Bu irsin öyrənilməsi, tədqiq və təbliğ olunması, müxtəlif xarici dillərdə dünyaya çatdırılması böyük əhəmiyyət daşıyır. Rus dilində “Qarabağ ədəbiyyatı” toplusu da bu məqsədə xidmət edir.

Moskvada həmvətənimizin romanı çıxıb

Moskvada azərbaycanlı Sabit Əliyevin “Özgə evi” romanı nəşr olunub. Müəllif AzərTAC-a bildirib ki, hər gün üzləşdiyimiz həyat hekayələrinin təsvir olunduğu bu roman onun ilk əsəridir. O, deyib: “Axı, insanlar eyni problemə müxtəlif cür yanaşırlar. Mən sadəcə, öz təcrübəmi bölüşmək, oxucuda həmsöhbətimi tapmaq istədim”.

Romandakı hadisələr Azərbaycanda və Moskvada cərəyan edir. Əsərdə bəzən öz taleyini yaşamaq, sevib-sevilmək, öz səadətini tapmaq üçün hətta dünyanın o biri ucuna getmək istəyən gənclərin seçdiyi yoldan bəhs olunur. Romanın qəhrəmanı taleyin hökmü ilə nəsillər arasında münasibətlərin bütün ağır-acısını dadır, doğma qardaşının xəyanəti ilə üzləşir, doğulub boya-başa çatdığı ailəsindən küsür.

www.azerbaycanli.org - milli eyniyətdən qlobal dünyaya pəncərə” layihəsinin növbəti mərhələsidir. “Qarabağ ədəbiyyatı” toplusu www.azerbaycanli.org saytının rus versiyasında yerləşdiriləcək.

Moskvada həmvətənimizin romanı çıxıb

Moskvada azərbaycanlı Sabit Əliyevin “Özgə evi” romanı nəşr olunub. Müəllif AzərTAC-a bildirib ki, hər gün üzləşdiyimiz həyat hekayələrinin təsvir olunduğu bu roman onun ilk əsəridir. O, deyib: “Axı, insanlar eyni problemə müxtəlif cür yanaşırlar. Mən sadəcə, öz təcrübəmi bölüşmək, oxucuda həmsöhbətimi tapmaq istədim”.

Romandakı hadisələr Azərbaycanda və Moskvada cərəyan edir. Əsərdə bəzən öz taleyini yaşamaq, sevib-sevilmək, öz səadətini tapmaq üçün hətta dünyanın o biri ucuna getmək istəyən gənclərin seçdiyi yoldan bəhs olunur. Romanın qəhrəmanı taleyin hökmü ilə nəsillər arasında münasibətlərin bütün ağır-acısını dadır, doğma qardaşının xəyanəti ilə üzləşir, doğulub boya-başa çatdığı ailəsindən küsür.

Milli Elmlər Akademiyası Azərbaycan Tarixi Muzeyində Azərbaycan xanlıqlarının bayraqlarından ibarət unikal kolleksiya saxlanılır. 1924-cü ildə Tiflisdə yerləşən Qafqaz Hərbi Tarix Muzeyindən təhvil alınmış bu kolleksiyaya Gəncə, Bakı, Şəki və İrəvan xanlıqlarının bayraqları və eləcə də, Cənubi Azərbaycan xanlıqlarına məxsus olduğu ehtimal edilən daha iki bayraq daxildir.

Bu bayraqlar XVI-XVIII əsrlərə aid edilən gözəl şərqlər parçalarından tikilib, müxtəlif ornament və yazılarla bəzədilib - üçkünc, dördkünc, beşkünc və düzbucaqlı formalardadır. Üzərlərindəki ornamentlər qurama, yaxud, tikmə üsulu ilə salınaraq, təbii boyalarla çəkilib. Bayraqlara müxtəlif rəngli ipək, eləcə də, qızılı və gümüşü saplardan zər saçaqlar salınıb.

Bayraq ağacları silindrik formada yüngül ağac gövdələrindən düzəldilərək, boyanıb. Başlarına fiqurlu metal ucluqlar taxılan bayraqlara qızılı, gümüşü və başqa ipək saplardan toxunmuş qotazlar bağlanıb.

Qafqaz Hərbi Tarixi Muzeyinin "Bələdçi kitabı"nda verilmiş məlumatdan göründüyü kimi, 1924-cü ildə Azərbaycan Dövlət Muzeyinə təqdim edilən bayraqlar heç də Azərbaycana aid orada saxlanılan bütün bayraq və başqa eksponatları (o cümlədən medal, şəkil, sənəd və s.) əhatə etmir.

Belə ki, bu kolleksiyada Gəncənin 3 yanvar 1804-cü ildə general-mayor knyaz Pavel Dmitriyeviç Sisianovun başçılığı ilə baş verən işğalı zamanı qənimət kimi əldə edilən və Qafqaz Hərbi Tarix Muzeyində saxlanılan səkkiz bayraq və bir tuğdan (standartdan) dördü, 23 oktyabr 1806-cı ildə general-mayor Nebolsinin başçılıq etdiyi dəstənin Şəkiyə (Nuxaya) hücumu zamanı ələ keçirilmiş altı bayraqdan üçü, Lənkəranın (31 dekabr 1812), Təbrizin (13 oktyabr 1827) bayraqları, Abbasabad qalasının (7 iyul 1827) general feldmarşal qraf İ. F. Paskeviçin başçılıq etdiyi qoşun tərəfindən ələ keçirilməsi zamanı alınmış iki bayraq və başqa hərbi qənimətlər yoxdur.

Gəncə xanlığının bayraqları

1804-cü il, yanvarın 3-də general P. D. Sisianovun başçılıq etdiyi rus qoşunları Azərbaycanın işğal edilməsində imperiya üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan Gəncə qalasına hücum etdilər. Qalanın müdafiəçiləri inadla müqavimət göstərdilər: Gəncə xanı Cavad xan Ziyadoğlu və oğlu Hüseynqulu ağa qəhrəmancasına həlak oldular. Gəncə xanlığı ləğv edildi. Onun ləğvi Azərbaycan xanlıqlarının istilasının sürətləndirilməsində mühüm rol oynadı, onların müstəqilliyinin sonunun başlanğıcı oldu.

Qələbə xəbərini Rusiya imperatoru I Aleksandra müjdə aparan P. Sisianov çoxlu qənimətlə yanaşı, Gəncə xanına məxsus bir standartın (üzərində balıq təsvirləri olan bayrağın) və səkkiz bayrağın ələ keçirildiyini də bildirmişdi. Gəncə şəhərinin işğalına xüsusi əhəmiyyət verən Rusiya imperatoru o vaxtdan bəri Yelizavetpol adlandırılan Gəncənin yaxınlığında 22 il sonra 13 sentyabr 1826-cı ildə baş vermiş döyüşə həsr edilən xüsusi xatirə medalı da buraxdırmışdı.

Uzunluğu 127sm, eni 174sm olan bayrağın dördkünc qumaşı məxsusi toxunmuş və əl ilə bir-

Bayraq qumaşının ağaca taxılması üçün nəzərdə tutulan torbacıq qəhvəyi rəngli mahud parçadandır.

Bayrağın üzərində olan yazı və naxışlar parçanın üz və astar tərəflərində eynidir.

Bayrağın ağacı uzunluğu 256 sm, kəşkdə diametri 4 sm olan taxtadan düzəldilib.

lə Bulqakovun yanına göndərir, özü isə ailəsi ilə birlikdə əvvəlcə Qubaya, sonra isə İrana qaçır. Bakı işğal olunur. Bakı xanlığı isə ləğv edilir. Bu gün Azərbaycan Tarixi Muzeyinin yeni tarix fondunda mühafizə edilən Bakı xanlığının bayrağı, eləcə də Bakı qalasının gümüşü açarları 1924-cü ildə Qafqaz Hərbi Tarix Muzeyindən verilib.

Ölçüləri 220-122 sm olan bayrağın dördkünc qumaşı dörd parça açıq moruğu və bir parça açıq xaradan əl ilə tikilib. Uzununa yerləşdirilmiş yaşıl parça ona möhkəm tikilmiş qırmızı atlas köbə vasitəsilə bayraq ağacına taxılıb.

Azərbaycan bayraqları

birinə tikilmiş moruğu və yaşıl rəngli qara parçalardan hazırlanıb. Yuxarı hissənin sol tərəfində üç qızılı rəngli gül dəstəsi, al-qırmızı rəngli bir uzunsov dairə, sağ hissəsində isə qızılı rəngli iki uzunsov dairə yerləşdirilib. Qızılı zənbəq güllə əhatələnən qırmızı dairənin içində ərəb əlifbası ilə zərlə yazılmış "Allah" sözü var. Bayrağın bu hissəsi çox zədələndiyindən bərpa zamanı ona yaşıl reps parça tikilib, lakin həmin parçanın üzərində olan naxış bayrağın ümumi görünüşünü korlayıb. Bayrağın yuxarı hissəsinin sağ tərəfinə qızılı saplarla tikilən təbii naxışlar solduğundan çətin seçilir. Bayrağın alt hissəsinin sol tərəfinə qızılı dördkünc çərçivə salınıb. Çərçivənin sol tərəfi gümbəzlə tamamlanıb. Təbii elementlərdən olan gümbəzlər qırmızı rəngli ay-ulduzla bitir. Ortadan iki hissəyə bölünmüş çərçivədə ərəbcə aşağıdakılar yazılıb: "Allah döyüş zamanı döyüşənləri evdə oturanlardan üstün tutur. Allah onlara fərq qoymadan, hamısına Allaha yaxınlaşmasından ötrü dərəcələr bəxş edər və onların günahlarını bağışlayar. Allah mərhəmətlidir, bağışlayandır". Bayrağın alt hissəsinin sağ tərəfində, halqanın içində, artıq solmuş saplarla təbii elementlərdən naxışlar salınıb. Mərkəz hissə arxa xətləri ilə on qata bölünüb və bu qatlarda qızılı saplarla ərəbcə aşağıdakı yazı beş dəfə təkrarlanıb: "Allahdan başqa ilahi yoxdur. Məhəmməd Allahın rəsuludur".

Üzərində mısır yerləri görünür. Bayrağın 57 sm olan ucluğu tökmə üsulu ilə poladdan düzəldilib, boru hissəsi sağdan sola gedən yivlərlə bəzədilib. Uzunluğu 18 sm olan boru hissə isə ağızdan alov püskürən qurd (canavar) başı ilə tamamlanıb. Alov, dilləri ilə birləşərək süngü formasını alır.

Bakı xanlığının bayrağı

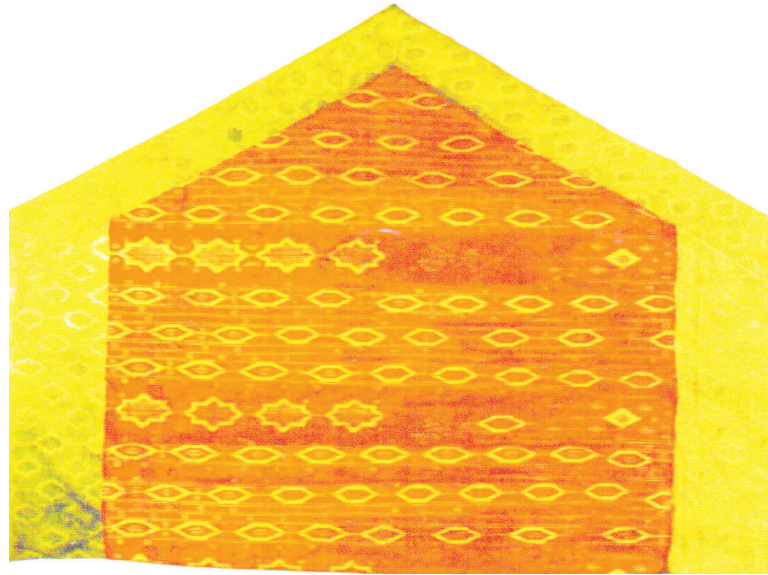
1806-cı il oktyabr ayının 3-də general Bulqakovun komandanlıq etdiyi rus qoşunları Dərbəndi ələ keçirdikdən sonra Bakıya hücum etdilər. Artıq neçə illərdən bəri davam edən qanlı mübarizənin uğursuzluğunu anlayan Bakı xanı Hüseynqulu xan şəhəri və onun əhalisini qorumaq məqsədilə öz nüməyəndə heyətini xanlığın bayrağı, qalanın açarları və duz-çörək-

Yaşıl parçanın üstündə hər biri eni 2,7 sm olan xırda nəbati naxışlı üç zolağın arasında içərisində tündyaşıl saplarla daha iri nəbati ornamentlər salınmış 12,5 və 10 sm enində iki zolaq var. Birinci zolaqda yan-yan baş-ayaq yerləşdirilmiş biri tünd, o biri açıqyaşıl rəngli zambağa oxşar butaların içində altılıçəkli güllər və şişuclu, dalğavari yarpağa oxşar naxışlar salınıb. Daha enli ikinci zolağın içində ucları birləşdirilmiş, biri tünd, o biri isə yaşıl rəngli iki aypara çəkilib, bu ayparaların və onların birləşdirilməsindən yaranmış çevrənin içində altı və səkkizləçəkli güllər tikilib. Ayparalarla zolağın arasında içərisində tündyaşıl saplarla xallar vurularaq butavari yarpaqlardan yaradılmış ornament salınıb. Bütün gül və naxışların üzərində artıq solmuş gülləbətin saplarının izləri var.

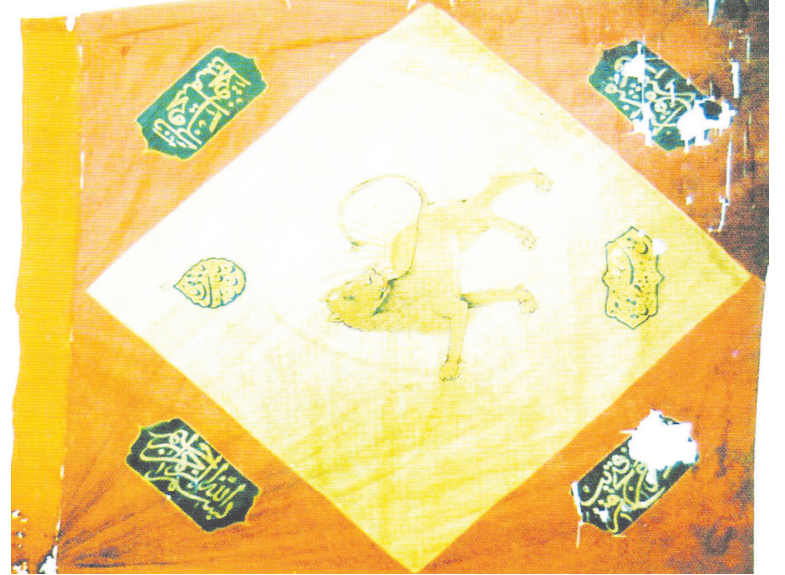
Şəki xanlığının bayraqları

1805-ci ilin mayında Qarabağ və Şəki xanlıqları ilə Rusiya imperiyası arasında imzalanmış Kürəkçay müqavilələrinə görə Şəki xanlığı da Rusiya təbəəliyini qəbul etdi. Lakin bir il sonra Qarabağ xanı İbrahimxəlil xan öz ailəsi, o cümlədən Şəki xanı Səlim xanın bacısı olan həyat yoldaşı ilə birlikdə qətlə yetirildikdə, Səlim itaətdən çıxaraq, Şəkidə yerləşdirilmiş rus qamizonunu xanlığın hüduqlarından çıxara bildi. 1806-cı il oktyabrın 22-də Nuxa (Şəki) yaxınlığında baş verən həlledici döyüşdə Səlim xanın qoşunu məğlub edildi. Rus general-mayoru Nebolsinin başçılıq etdiyi dəstənin ələ keçirdiyi qənimətlər içərisində xanlığın altı bayrağı da var idi. Onlardan üçü hazırda Azərbaycanın Tarix Muzeyində saxlanılır.

muzeinin bələdçi kitabında "İran piyada alaylarının bayraqları" adı ilə qeyd olunan bayraqlarıdır. 1924-cü ildə bu bayraqlardan yalnız ikisi Azərbaycan SSR Dövlət Muzeyinə (Azərbaycan Tarix Muzeyinə) verilib.

köməyinə gəlsə də, vəziyyətin gərginliyi İrəvan xanlığının başçısı Məhəmməd xanla müttəfiqlik edən naxçıvanlı Kəlbəli xanı İran hökmdarı Fətəli şah Qacara müraciət etmək məcburiyyətində qoydu.

Bayrağın orta hissəsində bir-birinin içərisində yerləşdirilmiş üç ayparanın təşkil etdiyi dördü bütöv, ikisi yarımçıq olan ellipsvari, onların arasında isə ikisi bütöv və biri yarımçıq olan dairəvi medalyonlar verilib.

Haşiyənin moruğu yerliyi üzərində içərisində romb olan səkkizləçəkli gül və içərisində səkkizguşəli ulduz olan səkkizguşəli başqa bir gül salınıb. Bayraq muzeyə təhvil verildikdən tərtib edilmiş elmi pasportda "İran bayraqları" kimi qeydə alınıb və onun İrəvan yanındakı döyüşdə əldə edildiyi bildirilib. Qafqaz Hərbi Muzeyinin bələdçi kitabında olan qeydə əsasən bu bayraq Fətəli şahın başçılıq etdiyi İran ordusunun hücumunun dəf edilməsi zamanı Tiflis alayı tərəfindən döyüş meydanından götürülüb.

Xanlıqlarının

İrəvan xanlığının bayraqları

1827-ci ilin payızında, demək olar ki, bütün Cənubi Qafqazda möhkəmlənmiş və Azərbaycan xanlıqlarının əksəriyyətini ələ keçirmiş rus qoşunları general İ. Paskeviçin başçılığı ilə və İrəvan xanlığının paytaxtı İrəvan şəhərinə - qalasına yaxınlaşdılar. Əhalisinin əksəriyyətinin irəvanlılardan ibarət olan İrəvan xanlığında, İ. Paskeviçin özünün yazdığı kimi, on min müsəlman (azərbaycanlı), üç min erməni yaşayırdı. Başlıca olaraq, məhz bu ermənilər xanlığın ərazisini, o cümlədən, İrəvan qalasını ələ keçirməyə çalışan rus qoşununa hər cür yardım göstərirdilər. Ciddi müqavimətə baxmayaraq, İrəvan qalası 1827-ci il oktyabr ayının 1-də rus qoşunları tərəfindən işğal edildi. Dövrün ədəbiyyatından görünür ki, əsirlər və qənimətlə yanaşı, İrəvan xanlığının dörd bayrağı da rus qoşunlarının əlinə keçmişdi. Bunlardan biri İrəvan xanlığının sərdarı Hüseyn xana məxsus 1 oktyabr 1827-ci ildə əldə edilən standart (tuğ), digər üçü isə

Cənubi Azərbaycan xanlıqlarına (Təbriz və Xoy) aid bayraqlar

1804-cü ilin yayında, I Rusiya-İran müharibəsinin başlanğıcında, general P.D.Sisianovun başçılıq etdiyi rus qoşunları İrəvan qalasını mühasirəyə aldı. Şahzadə Abbas Mirzə qoşunu ilə xalqın

Fətəli şahın əmri ilə Xoy və Təbriz xanlıqlarından göndərilmiş qoşun dəstələri irəvanlıların köməyinə gəldi. İyunun 15-də başa çatan döyüş heç bir tərəfə qələbə gətirməmiş, böyük itgilər verən rus ordusu iki zəmburək və iki bayraq ələ keçirə bilmişdi. Hər iki bayraq "İran bayraqları" adı ilə Qafqaz Hərbi Muzeyinə təhvil verilib.

1803-cü il iyulun 15-də İrəvan yaxınlığındakı döyüşdə P.D.Sisianovun başçılıq etdiyi rus ordusunun qənimət kimi əldə etdiyi iki bayraqdan biridir. Qafqaz Hərbi Tarix Muzeyinin "Bələdçi kitabı"ndakı məlumatlara görə, bu bayraq IX Yeger alayının poruçiki Savranov tərəfindən əldə edilmişdir.

Bayrağın xara ipəkdən olan qumaşı moruğu rəngdədir. Bayraq sapının yanındakı düzbucaqlıların içərisində saplarla Quran ayələri və ifadələri verilib. Bayraq sapına paralel olan hissəsinin kənarında da bir cərgədə nəbəri naxışlı medalyonlarla ayrılan "bismillahir-rəhmanir-rəhim" ifadəsi beş dəfə təkrar yazılıb.

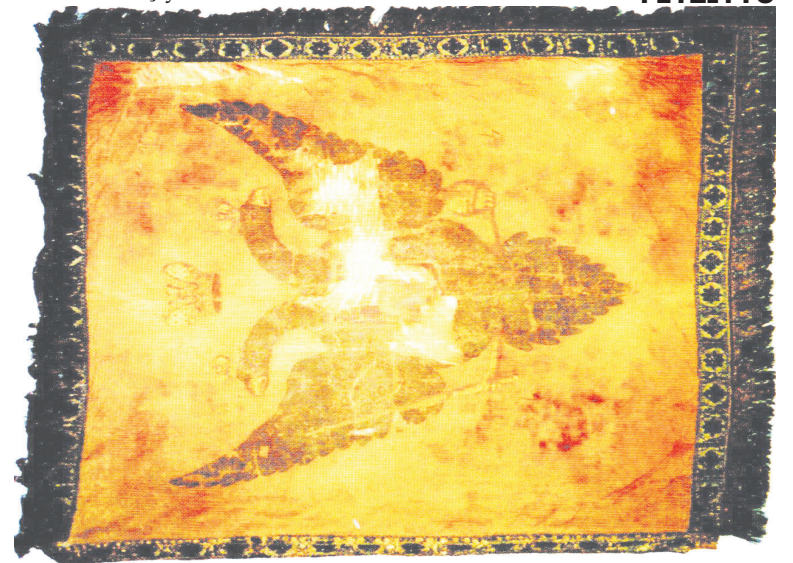
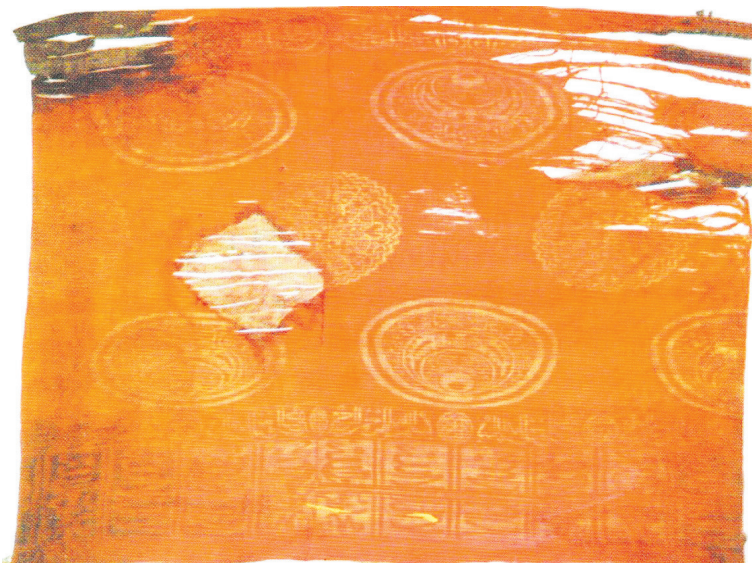
Bayraq qumaşı əl ilə iki parçadan tikilib. Bayrağın sağ tərəfdən alt hissəsi başdan-başa süzülüb. Ortasındakı süzülmənin qarşısını almağa çalışan bərpacı həmin hissəyə kobud yamaq salıb.

Beşguşəli formalı bu bayrağın xara ipəkdən olan moruğu yerliqli qumaşı əl ilə bir-birinə tikilmiş müxtəlif hündəsi və nəbati ornamentli beş parça zolağından və bu zolaqları dörd tərəfindən əhatə edən enli haşiyədən ibarətdir.

Naxçıvan xanlığının bayraqları

Bu ilin birinci yarısında Sankt-Peterburq şəhərində Dövlət Ermitaj Muzeyində və "Artilleriya, Mühəndis Qoşunları və Rabitə Qoşunları Hərb-Tarixi Muzeyi"nin bayraq fondlarında Azərbaycanın Naxçıvan xanlığına məxsus olmuş iki bayrağı aşkarlanıb. Naxçıvana aid uzun zaman ərzində yalnız 1827-ci ildə Türkmənçay müqaviləsindən sonra naxçıvanlılardan ibarət "Gəngərli süvari dəstəsi"nin fəxri və döyüş bayrağı, həmçinin Naxçıvan bəy drujinasının döyüş bayrağı mövcud idi. Həmin bayraqlar rus-türk müharibəsinin ərəfəsində azərbaycanlılardan ibarət atlı müsəlman alaylarına təqdim olunub. Kəngərli süvari dəstəsinin döyüş və fəxri bayraqlarının üzərində Rusiyanın dövlət gerbi, ikibaşlı qartalın təsviri var. Naxçıvan bəy drujinasının döyüş bayrağının üz tərəfində yuxarıda qeyd olunan ikibaşlı qartal təsvir olunur, arxa tərəfində isə aypara rəmzi əks olunur. Bayrağın təsviri təhlil edilərək belə qənaətə gəlinir ki, bayrağın tərtibatı, üzərində əks edilən yazılar, istifadə olunan rənglər və rənglər, bayrağa sahib olan Naxçıvan xanlığının siyasi-ideoloji, dini və tarixi-mədəni ənənələrini əks etdirir.

FEYZİYYƏ

Dahi mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundzadə milli dilin saflığı uğrunda böyük mübariz olsa da, o, dillər arasındakı canlı əlaqəni, zənginləşmə yollarını da qəbul edirdi. O yeri gəldikcə bədii dil və üslub məsələlərinə də toxunub, xalq dili zəminində yaranan ədəbi dilin müxtəlif məsələlərini işıqlandırır. Məsələn, onun "Sərgüzəşti-vəzir-xani-Lənkəran" ("Lənkəran xanlığının vəzirinin macərələri") komediyasının adı "Sərab xanlığının vəzirinin macərələri" idi. Əsər elə bu adla da 1853-cü ildə "Qafqaz" qəzetində nəşr olunmuşdu. 1874-cü ildə Axundzadə komediyanı fars dilində yazılmış və "Lənkəran xanlığının vəzirinin macərələri haqqında povest" adında əsərlər toplusuna əlavə etmişdi. Buna istinad edərək, bir sıra Qərbi Avropa şərqşünasları hesab edirdilər ki, əsərin adını əsərin tərcüməçisi Mirzə Məhəmməd Cəfər Qaracadağı dəyişib. Amma bəzi tədqiqatlardan sonra sübut olundu ki, Mirzə Məhəmməd Cəfər Qaracadağı adı bilavasitə Axundzadənin məsləhəti ilə dəyişdirib. Adın dəyişilməsinə səbəb o idi ki, "...əsər dəniz kənarında olan şəhərdə başlayır və bitir, Sərab şəhəri isə dənizdən uzaqdadır". Axundzadə publisist Mirzə Yusif xana 17 dekabr 1870-ci ildə göndərdiyi məktubunda yazırdı: "Əziz tərcüməçiyə deyin ki, hər yerdə "Sərab xanlığının vəzirinin macərələri haqqında" adını "Lənkəran xanlığının vəzirinin macərələri haqqında"ya dəyişsin... Sərab səhv yazılıb, Lənkəran yazmaq lazımdır. Çünki Sərabda dəniz yoxdur". Mirzə Yusif xan bu istəyi tərcüməçiyə çatdırıb, o da əsərin adını dəyişib. Bundan sonra hekayət "Lənkəran xanlığı vəzirinin macərələri haqqında" adı ilə çap olunmağa başlayıb. Bu mənada dramaturqun onun "Türkcə "Təmsilat"i tərcümə edən Tehran sakini Mirzə Məhəmməd Cəfərə" sərəlvhəli məktubu böyük maraq kəsb edir. Məktubu oxucularımıza təqdim edirik.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Digər tərəfdən isə, başqa bir şəxs ortaya çıxmış və: "Kimya yoxdur və ya kimyanın olduğuna inanmaq olmaz", – sözlərini dilinə belə gətirmədən, ancaq tənqid və istehza məqsədi ilə "Molla İbrahim Xəlil" hekayətini yazaraq, xalq arasında yaymışdır. İndi deyən görək, bu iki növ əsərdən hansının insanların təbiətindəki təsiri üstün və aşkardır? Söz yox ki, "Molla İbrahim Xəlil" hekayətinin! Çünki bu əsər tənqid və istehza üsulu ilə yazılmışdır. Tənqidin nəsihətdən başqa bir fərqi də vardır. O da bundan ibarətdir ki, müasir adamların və gələcək nəsillərin əxlaq və tərbiyəsini islah etmək işində nəsihətin qətiyyəti yoxdur. Halbuki tənqid müasir insanların əxlaq və tərbiyəsinin islah və təkamülündə təsirsiz qalmadığı kimi, gələcək nəsillərin əxlaqı və tərbiyəsinin islah və təkamülündə də tam təsiri vardır. Bu cəhətdən o, arzu edilən nəticəni verə bilər. Bu mətləbin də geniş şərh və izaha ehtiyacı vardır. Bu sözün haqq olmasına dair Avropa alimləri geniş fikirlər söyləyib, əsərlər yazmışlar. Avropa dövlətləri isə milyonlarla pul sərf edib, hər bir böyük şəhərdə teatr adı ilə əzəmətli binalar tikdirmişlər ki, qadınlar və kişilər oraya yığılaraq, öz həmvətənləri haqqında tənqid və istehza ilə yazılmış əsərlərə qulaq assınlar və məsxərəyə qoyulanların vəziyyətini görüb, onlardan ibrət alsınlar. Çünki onlar başa düşmüşlər ki, moizə və nəsihətin insan vaxtını zay etmək və insana kəsalət gətirməkdən başqa, faydası yoxdur.

Siz Kəmalüddövlədən ata nəsihətləri eşitmək təmənnasında olmayın! Birdəfəlik bilin ki, nəsihət və moizə istər ata məhəbbəti ilə olsun, istərsə də cəhənnəm qorxusu və buna oxşar başqa təhdidlər altında söylənilsin, fərqi yoxdur, insan təbiətinə heç bir təsir edə bilməz.

Bütün oğrular, yolkəsənlər, qatillər, zalimlər, müstəbidlər, fırıldaqçılar – hamısı cəhənnəmin vəsfini dönə-dönə eşitmişlər, moizələrə və nəsihətlərə az-çox qulaq asmışlar. Lakin bununla belə, yenə də öz pis əməlləri və xasiyyətlərindən əl çəkməmişlər. Amma insanlar öz tay-tuşları, tanış və dostları yanında rüsvay etməyə səbəb olan tənqid, istehza və məsxərə onları pis əməllərdən çəkindirir. Əgər bir şəxs sizinlə mübahisəyə girib, bunun əksini iddia edərsə, onun dəlillərini mənə bildirin ki, Avropanın ən məşhur filosoflarının əsərlərinə istinad edərək, ona elə dəlilli, sübutlu bir cavab verim ki, bütün iddiaları alt-üst olsun.

Kəmalüddövlənin tənqidindən nə üçün inciyək görək? Kəmalüddövlə yad adam deyildir. O, bizim həmməzhəbimiz, həmvətənimizdir. O, öz xalqımızın oğludur, o, elə bir qardaşımızdır ki, öz doğma qardaşlarının əxlaq və əməllərini rişxəndə, istehzaya tutur.

Dördüncüsü – siz yeni əlifbanın surətini istəmişdiniz. Bildirməliyəm ki, hələ lap əvvəllərdə mən yeni əlifba layihəsini bir növ tərtib etmişdim ki, bütün nöqtələr düşüb və sait hərflər, yəni erab, samit hərflərin yanında bitişik yazılırdı. Sonra cənab Ruhül-qüds başqa bir layihə düzəltmişdir ki, kəlmələrin tərkibində hərflərin bitişik yazılması da ləğv edilir və kəlmələr fasilədən və ayrı-ayrı yazılan hərflərlə yazılır.

Bütün nöqtələr atılır və saitlelərin hamısı Avropa xalqlarının əlifbası kimi, samit hərflər sırasına daxil edilir.

Doğrudan da, Ruhül-qüdsün əlifbası mənim tərtib etdiyim əlifbadan çox-çox asandır. Buna görə də, mən onun razılığı və məsləhəti ilə, onun tərtib etdiyi layihədə bəzi dəyişikliklər əmələ gətirdikdən sonra hərflərin nümunəsini Maarif Nazirliyinə göndərmişəm və yazmışam ki, ya Ruhül-qüdsün bu əlifbasını qəbul etsinlər, ya da bu şərtlər əsasında bəyəndikləri şəkilləri daxil etməklə, başqa bir əlifba düzəldərək onu həyata tətbiq etsinlər. Beləliklə də, mənim yanımda Ruhül-qüdsün əlifbasının surəti qalmamışdır ki, üzünü çıxarıb sizə göndərim. Mənim keçmişdə düzəltdiyim əlifbanın surəti də qalmamışdır. Əgər istəsəniz, orada Maarif Nazirliyinə müraciət edib, həm mənim keçmiş əlifbamı, həm də Ruhül-qüdsün tərtib etdiyi yeni əlifbanın surətlərini alaraq, hər ikisini oxuya bilərsiniz.

Sizdən xahiş edirəm ki, cənab Ruhül-qüdsün yeni əlifbası və onun lüzumuna dair yazmış olduğu kitabçanı hörmətli Mirzə Yusif xandan alıb oxuyasınız.

O zaman başa düşürsünüz ki, 15 milyonluq İran əhalisi arasında nə üçün, heç olmazsa, yarım milyon savadlı adam yoxdur. Lakin Avropa ölkələrində bütün xalq savadlıdır.

Xahiş edirəm, mənə hərdən bir məktub yazasınız. Mən də sizi maraqlandıran məsələlər haqqında sizə yazıb, məlumat verəcəyəm.

Bir də öz məktubunuzda cənab Ruhül-qüdsdən bərk incidiyinizi bildirmişsiniz ki, nə üçün o, yazılarını etiraz və istehza ilə yazıb, lazım idi ki, çox mülayim şəkildə, yəni vaiz və nəsihətçi kimi yazaydı. Doğrudur, cənab Ruhül-qüdsün bütün yazıları və kitabçaları Kəmalüddövlənin məktubları kimi tənqid şəkildə yazılmışdır. Məhz buna görədir ki, bütün savadlı insanlar onları vəsfəgəlməz şöv və zövqlə oxuyurlar. Siz istəyirsiniz ki, Ruhül-qüds sizin üçün etirazsız, məsxərəsiz, şirin moizələr və ata nəsihətləri yazaydı ki, təsadüfən əlinizə keçəndə də, məhəl qoymadan otacağın bir küncünə tullayaydınız. Beləliklə də, məzmununu bir kimsə eşidib-bilmədən kağız çürüyüb tələf olaydı?

Pəh-pəh, acəb zövq və səliqə sahibsiniz!.. Xeyr, belə deyil. Mən güman edirəm ki, siz moizə və nəsihəti tənqiddən üstün tutan bir zövq və səliqəyə malik deyilsiniz.

*Cənab Ruhül-qüds bir yerdə yazır: "İngiltərə hökuməti istəyir Sistanı alıb Əfqanıstana ilhaq etsin. Məşvərət məclisində İran vəzirləri deyirlər: "Bu işin çarəsi yalnız ondan ibarətdir ki, İngiltərə səfirliyinin mütərcimi Mirzə Ağa Xoylu ilə aranı sazlayaq".

Sizin səliqənizə görə, bu mətləbi necə demək lazımdır ki, həm nəsihətamiz olsun, həm də İran vəzirlərinin əhvalını bu qədər fikir aydınlığı, ifadə gözəlliyi və ləzzətlə bəyan etmiş olsun. İran vəzirlərinə bu sözləri isnad etmək, əlbəttə, böhtan və iftiradır, lakin onlarda bəzən elə əməllər baş verir ki, Ruhül-qüdsün nöqtəyi-nəzərinə, guya onlar bu ağılda və şüurdadırlar. Bu sözlərdən onların qabiliyyəti hər bir oxucuya məlum olur.

Nə isə, Ruhül-qüds və Kəmalüddövlə – hər ikisi əsərlərini nə cür yazmaq lazım gəldiyini çox gözəl bilirlər.

Sədinin və Molla Rəfi Vaizi-Qəzvininin dövrü keçmişdir. Əsrimiz başqa əsrdir. Məktubumuzda yazdığımız kimi, nəsihətləri və moizələri dinləyəyərk, onlara əməl edəcəyinizi iddia etməyin! Kəmalüddövlə və Ruhül-qüds hər ikisi bilirlər ki, insan cəmiyyəti uşaqlıq dövründən keçib kamal dövrünə çatdıqdan sonra, bu cür iddialar, bəşər təbiətinə müxalif olan iddialar sayılır.

Mirzə Fətəli AXUNDOV,
15 məhərrəm,
hicri 1283-cü il
(25.03.1871-ci il), Tiflis

Böyük mütəfəkkir və dilimiz

Bəşər tarixində heç bir fikir insanlığa Kopernikin düşüncələri qədər təsir etməyib

İ.V.Höte

Nikolay Kopernik dünya astronomiya elminin dühalarından biri hesab edilir. O, Yer planeti, kainatın quruluşu, fəza, Günəş sistemi ilə bağlı düşüncələrdə inqilab edərək, adını əbədi olaraq tarixə həkk etdirib. Bugünkü yazımızda onun həyat kitabını vərəqləyəcəyik.

Kilsədən başlayan elm yolu

1473-cü ilin 19 fevralında Polşanın Torn şəhərində anadan olan Nikolay Kopernik ibtidai təhsilini doğulduğu şəhərdə alır. O, 1492-ci ildə Krakovda riyaziyyat və astronomiyayı öyrənməyə başlayır. Təhsilini bitirib geri qayıdan gənc Nikolay baş yepiskop olan əminin təhriki ilə dini təhsil almaq üçün İtaliyaya yollanır. Sonralar dini təhsil alması, xristian mühtində yaşaması onun qarşısını çox kəsəcək, uzun illər yazdığı əsərləri üzə çıxarmağına mane olacaqdı...

Elm dünyasını silkələyən iddia: "Günəş mərkəzdədir"

Kopernikə qədər dünya elmi Aristotelin "Yer kürəsi tərənəm" və Ptolomeyin "Yer kürəsi kainatın mərkəzindədir" mülahizələrini əsaslanırdı.

Dini dairələrdə qəbul olunan fikir isə belə idi: "İsa peyğəmbər Günəşə əmr edib, ona görə də Günəş yerindən tərənəm. Yer isə məcməyi formasındadır".

Kilsənin təlqin etdiyi tabuları inkar edən alimləri kafir elan olunmaq, tonqalda yandırılmaq, hamunun gözündə düşməyə çevrilmək gözləyirdi. Baş arxiyepiskopun qardaşı oğlu olan Kopernik üçün isə kainatla bağlı düşüncələri dilə gətirmək ikiqat qorxulu idi. Üstəlik, o, bu fikirlərinə hələ tam əmin deyildi. Elmdə nə qədər inqilabi tərəkür yiyəsi olsa da, xaraktercə yetərincə ehtiyatlı, hətta qorxaq olan Kopernik özünə, irəli sürdüyü mülahizələrə tam arxayın olmadığından bir fikirləri elm aləminə açıqlamır, kilsə və aristotelçi alimlərlə düşmən olmaq istəmirdi.

Kopernik Günəşi kainatın mərkəzində gördüyünü ilk dəfə "Göy cisimlərinin dövretməsi ilə bağlı müşahidələr" kitabında açıqladı. O, bu kitabı ancaq ən yaxın dostlarına paylamışdı. Çünki hələ də fikirlərini geniş ictimaiyyətə açıqlamaqdan ehtiyat edirdi.

Papa VII Klemens bu kitabda yer alan fikirlərdən 1533-cü ildə xəbər tutdu. Xristian kilsəsinin mühafizəkar qanadı Papanın qəzəblənəcəyini, Koperniki cəzalandıracağı düşünürdü. Lakin onların dediyinin tamamilə əksi oldu. Papa Koperniki öz fikirlərini daha sərbəst ifadə etməyə, elmi mübahisələrə qoşulmağa çağırırdı. (Bugünkü xristian dünyasının inkişaf səbəblərini də bəzən belə tarixi məqamlarda axtarmaq lazımdır).

Papanın mövqeyi kilsənin hid-dətinə səbəb oldu. Nüfuzlu din xadimlərinin bir çoxu Koperniki kafir elan etdi. İş o yerə çatdı ki, dövrün nüfuzlu ruhanilərindən hesab edilən və Avropada dini islahatların lideri sayılan Martin Lüter öz qəzəbli çıxışlarının birində Kopernikə axmaq dedi:

"Bu axmaq astronomiya elminin daşını daş üstə qoymayacaq. Halbuki müqəddəs kitabımız bizə Yer kürəsinin yox, Günəşin dövr etdiyini deyir. Xalqımız bu təcrübəsiz astronomun səfeh fərziyələrinə inana bilməz, onun dedikləri ağılaşmazdır!".

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Kopernik yetərincə ehtiyatlı, dövrün qaragüruhundan, özünə qarşı ola biləcək hücumlardan qorxduğuna görə bir müddət elmi dairələrdən uzaq gəzməyə, şəxsi fikirlərini açıqlamaqdan çəkinməyə başladı.

İkinci dalğa

Bir müddət sonra Kopernik alim dostlarının təkidilə astronomiyaya, kainatın quruluşuna dair daha bir kitab yazmağa həvəsləndi. O, yazdığı kitabı 1450-ci ildə Nürnberqə göndərdi. Lakin dövrün fanatik xristianları yenidən ayağa qalxdı, Kopernik və onun tərəfdarlarını kafirlikdə, dini düşmənçilikdə, gənclərin beynini korrumpasiyada günahlandırıldı. Böyük alim bu dəfə də təzyiqlər qarşısında geri çəkildi, yazdığı kitabın sadəcə, bir fərziyyə olduğunu, yazdıqlarına özünün də inanmadığını açıqlayaraq kilsənin qəzəbindən bir müddətlik də olsa yayınmağı bacardı.

Əslində, Kopernikin fikirləri eramızdan əvvəl III əsrdə səslənmişdi. Bu dövrdə yaşayan yunan alimi Aristarkus Günəş sistemi adlandırdığımız quruluşun mərkəzində Yerin yox, Günəşin yer aldığı irəli sürmüşdü. Sonralar o da Kopernik kimi təzyiqlərin qarşısında geri çəkilməyi və fikirlərindən imtina etməmişdi.

Kopernik Aristarkusun fikirlərini sistemləşdirdi, onları müasir elmi müstəviyə qaldırdı və elmi dairələrdə öz fikirlərinə dəstəkçilər tapa bildi.

Kopernik – Günəşin fotoqrafı

Kopernikin fikirləri dövrünə görə inqilabi yenilik hesab edilirdi. Bəs onun elmdə etdiyi inqilablar nədən ibarət idi? Gəlin, sadalayaq.

- ❶ Göy cisimləri eyni ölçüdədir, ölümsüzdür, dairəvidir;
- ❷ Kainatın mərkəzində Günəş var;
- ❸ Dünyadan Günəşə qədər olan məsafə ulduzlara olan məsafədən azdır.

Kopernikin nəzəriyyəsinə görə, kainatın mərkəzində Günəş var. Bizim yaşadığımız Yer planeti də daxil olmaqla, bütün planetlər müəyyən bir dövr ərzində həm Günəşin, həm də özlərinin oxları ətrafında dövr edirlər.

Bugünkü Günəş sistemində aid bilgiləri Kopernik əsrlər öncə kəşf etmişdi. Onun nəzəriyyələri 1610-cu ildə Qalileo Qalileyin durbini icad etməsiylə tamamilə sübut olundu.

Kopernik kainatı öyrənən astrologiya elmiylə teologiya, xristian dünyagörüşü arasında böyük bir sədd çəkdi. Onun heliosentrik (Günəşin kainatın mərkəzində olduğunu iddia edən yanaşma) nəzəriyyəsi bu gün də kainatı öyrənmək istəyənlər üçün əvəzsiz mənbədir.

O, hansı qəlibləri sındırdı?

Günəşi mərkəzə gətirən Kopernik elmi-astronomik dünyagörüşdə yeni cığır açmış, bu cığır açılardan sonra kainatın quruluşu ilə bağlı müxtəlif sualları ortaya çıxmağa başlamışdı. Tələbələri Kopernikdən soruşurdular: "Madam ki, Yer Günəşin ətrafında fırlanır, bəs niyə ulduzlar dövr etməz?" Kopernik bu sualı belə cavablandırdı: "Çünki ulduzların mövcud olduğu kosmik boşluq Yerdən çox uzaqda yerləşir".

Bu mübahisələrin nəticəsində daha bir elmi həqiqət meydana çıxdı; sübut olunurdu ki, kainat Aristotelin, Ptolomeyin, xristian alimlərinin düşündüyündən daha böyükdü.

Kopernikin kainatla bağlı fikirləri dünya fəlsəfəsinə də böyük təsir göstərdi. Ondan sonra Yer kürəsi yaradılışla bağlı inancın mərkəzindən uzaqlaşdırılmış digər planetlər kimi elmi müstəvidə tədqiq olunmağa başladı. Onun kainatın mərkəzində Günəşin dayanması ilə bağlı nəzəriyyəsi dünya fəlsəfəsinə yeni mövzular verdi, filosofları kainatın yaradılışı, strukturu barədə yenidən düşünməyə vadar etdi.

Ölümsüz Kopernik

Kopernik 1543-cü ilin 24 mayında vəfat etdi. Onun müəmmalı ölümü, harda basdırılmasının mübahisə mövzusu olmağı, ölmündən sonra kilsənin və elmi dairələrin ona münasibətinin necə dəyişdiyi barədə çox şey yazmaq olar. Ancaq fikrimizcə, Kopernik və ölüm sözü bir-birindən çox-çox uzaqdadır. Çünki Kopernik kimi adamlar hələ sağlığında insanlığa xidmətinə görə əbədlilik qazanırlar. Bu fikirlərimizi Papa II İohan Pavelin 1999-cu ildə Kopernik Universitetini ziyarət etməsi və orda dediyi sözlər də sübut edir: "Kopernikin irəli sürdüyü nəzəriyyə çox böyük kəşflər sistemidir. Həmin dövrdə ona olan təzyiqlər kökündən yanlış idi, dinlə elm arasındakı mübahisənin nəticəsi idi".

Kopernik Günəş haqqında yazırdı: "Günəş Kainatın mərkəzində taxt qurub. Belə böyük, ətrafındakı hər şeyi bir anda işıqlandıran nur kütləsi üçün bundan əzəmətli yer ola bilərmi? Məhz buna görə də Günəşi bəziləri kainatın lampası, bəziləri beyni, bəziləri isə idarəçisi adlandırdılar".

Elə onun özünü də "Elmin Günəş'i, bu yola qədəm qoyan gənc alimlərin yolunda "yanan işıq" adlandırmaq olar.

P.S.: Yazı türkiyəli araşdırmaçı-jurnalist Əli Çimənin "Tarixi dəyişdirən alimlər" kitabındakı materiallar əsasında hazırlanıb.

MÖVLUD

Günəşin "yerini dəyişən" alim

Nikolay

Kopernik

A talar və oğullar mövzusu bəşər övladının yaradılışından mövcud olub. Bu məsələ məişətdən tutmuş elmin, sənətin müxtəlif sahələrində də zaman-zaman bəzən yumşaq, bəzən isə çox sərt formada ifadə olunan fikir ayrılıqları, yaxud oxşarlıqları şəklində təzahür edib.

Elə biz də rubrikamızda bu məsələlərə toxunmağa, yaşlı və gənc nəsli təmsil edən sənət adamlarını sözlər yaxşı mənasında üz-üzə qoymağa, onların müxtəlif hadisələrə yanaşmalarını aydınlaşdırmağa və bu yanaşmaları sızlərə təqdim etməyə çalışacağıq.

"Atalar-oğullar" rubrikasının budəfəki qonaqları televiziya aparıcıları Sabir Ələsgərli və Sənan Şəfizadədir.

- Gəlin, söhbətə müqəddimə kimi müqayisədən başlayaq. Sovet illərindəki diktörlerle müasir efir məkanındakı aparıcılar arasında hansı fərqlər var? Üstünlüklər və çatışmazlıqlar nədədir?

Sabir Ələsgərli: Əvvəllər – yəni sovet dövründə biz istər geyimimizdə, istərsə də, ümumiyyətlə, efir davranışımızda çərçivədən kənara çıxa bilmirdik. Diktörün hazır mətnə özündən söz əlavə etməsi, nəyisə dəyişdirməsi qadağan idi. Efirdə qəhqəhə çəkib gülmək, mahnı oxuyub-oyunmaq olmazdı. Söhbət, əlbəttə ki, aparıcıdan gedir. Amma indi məşallah olsun, az qala, bütün aparıcılar efirdə oxuyub-oyunayırlar da, deyib-gülürlər də. O zaman kompüter yox idi. Xəbərləri, verilişlərin siyahısını vərəqdən oxuyurdun. Səhifələri tez-tez dəyişmək lazım gəlirdi. Amma indiki zamanda vəziyyətə tamamilə fərqlidir. Mətni monitordan oxuyurlar, sözləri sürətlə tələffüz edirlər, buna görə də bəzən bir cümlə bitməmiş o biri cümlə səslənir. Monotonluq yaranır. İndiki aparıcılar bütün xəbərləri eyni tərzdə oxuyurlar. Bəd xəbər var, xoş xəbər var, bunlar bir-birindən seçilməlidir. Bizim vaxtımızda cəmi bir telekanal vardı, dörd-beş nəfər də diktör. Hamı bizi tanıyırdı. Efirdə çıxanda hamımız istər-istəməz həyəcan keçirirdik. Bilirdik ki, bizə nə qədər adam baxır. Məsuliyyət hissi güclü idi.

Sənan Şəfizadə: İlk əvvəl onu qeyd edim ki, müstəqillik illərinə qədər Azərbaycan tamaşaçısının seçimi də məhdud idi: cəmi bir telekanal - dövlət televiziyası vardı. Elə aparıcıların sayı da çox deyildi. Amma indiki tamaşaçının istənilən kanal və verilişi, o cümlədən aparıcı seçmək imkanı var. Bundan başqa, o dövrdə diktör üçün çox ciddi çərçivə vardı, ondan kənara çıxmağa icazə verilmirdi. Əvvəlcədən hazırlanan mətn oxunurdu və hətta bildiyimə görə aparıcı efirdən əvvəl mətni bir neçə dəfə təkrarlayırdı. İndiki xəbər aparıcıları isə bəzən mətnlə yalnız efirdən beş-on dəqiqə əvvəl və ya elə efir zamanı tanış olurlar. Çünki bu gün informasiya tez-tez dəyişir və xəbərin çatdırılmasında operativlik üstünlük verilir. Aparıcı istər-istəməz efir zamanı mətnə əlavələr etməli olur və ya canlı yayımda müəyyən səhvlər edir, yaxud aparıcı hansısa sözü səhv deyib, dərhal da sinonimi ilə əvəz edir. Əvvəllər belə məqamlar yox idi. Diktörün eyni məktəb keçirdilər, fikir versəniz, görürsünüz ki, hətta o dövrdəki diktörün səs tembrləri də oxşar idi. İndinin aparıcıları isə müxtəlif səs tembrlərinə malikdirlər.

- Dünya praktikasında adətən xəbər aparıcılığını nisbətən yaşlı jurnalistlərə etibar edirlər. Bizdə isə bu sahədə cavanlar daha çox gözə çarpır. Sizcə, bu, nə ilə bağlıdır?

S.Ə.: Nədənsə bizdə belə dəb oldu və cavanları bu işə daha çox cəlb etdilər. Əlbəttə, xəbər oxuyan şəxs gərək bir az ağır, təcrübəli adam olsun, tamaşaçıya özünə və səsləndirdiyi xəbərə inam aşılaya bilsin. Bu mənada yaşlı adamın inam qazanması daha asandır. Bəli, xaricdə xəbər verilişlərini oxuyanların əksəriyyəti yaşlı adamlardır. Çünki cəmiyyət onlara inanır, onlarla razılaşırsınız, hesablaşır.

S.Ş.: Əvvəla, nəzərə almaq lazımdır ki, müstəqilliyimizin yaşı da o qədər çox deyil. Televiziya təcrübəmiz də inkişaf etməkdədir. Əlbəttə, sovet illərində bizdə dövlət televiziyası olub, indi də biz bəzi şeyləri AzTV-dən öyrənirik, amma bununla belə, digər telekanallarımızın yaşı elə də çox deyil. Televiziyaların hər biri çalışır ki, özü üçün məktəb yaratsın. Elə ən çətinini də gəncləri öyrətməkdir. Müstəqilliyimizin ilk illərində gənclərin efirə cəlb olunması halları oldu. Amma indiki fikir verirsinizsə, xəbər aparıcılarının əksəriyyəti orta yaş nəslinin təmsilçiləridir. Onların əksəriyyəti elə gənc yaşlardan efirə aparıcı kimi dəvət olunan həmin şəxslərdir. Məsələn, mən özüm səkkiz ay ATV telekanalında təcrübə keçəndən sonra cəmi 20 yaşında ilk dəfə efirə çıxıb, idman xəbərlərini apardım. İndi 31 yaşım var, elə efirdə də qocalmağı arzulayıram. Əlbəttə, təcrübəli adamı efirə dəvət etmək daha asandır. Məsələn, vaxtilə məşhur "Spartak" komandasının qapıçısı olmuş Vladimir Maslaçenko ömrünün son on dörd ilini Rusiyanın NTV kanalında aparıcılıq etdi. Dünyasını dəyişəndə onun 74 yaşı vardı. Maslaçenko NTV-nin yeganə iki aparıcısından biri idi ki, rəhbərlik ona geyimlə bağlı məsləhət verə bilmirdi. Demək istədiyim budur ki, bizim telekanallarda məktəb yeni formalaşır. Ona görə gənc yaşda aparıcıların efirdə görünməsinə də normal qarşılaşmaq lazımdır. Tədrisçilər onlar da ələni, bəzi aparıcılar sonradan müxtəlif idarələrə mətbuat xidmətinin rəhbərliyinə gedirlər. Amma zaman ötdükcə yaşlı aparıcılarımızın sayı heç də gənclərdən az olmayacaq.

- Necə düşünürsünüz, aparıcıların ixtisaslaşması olmalıdır mı? Yoxsa, bu sahənin aparıcısı universal olmalıdır? Məsələn, xəbərlərin diktörü şou formatlı verilişdə aparıcı kimi görünə bilər mi?

S.Ə.: İxtisaslaşma mütləq gətirməlidir. Şou proqramların da, xəbər proqramlarının da hərəsinin öz aparıcısı olmalıdır. Xəbər mütləq kütləyə çatmalıdır, yəni aparıcı onu anlaşılqılı dildə, uyğun tərzdə tamaşaçıya təqdim etməyi bacarmalıdır. Hər cümlənin özünün məntiqi vurğusu var. Onu gərək dəqiq yerinə yetirəsin. Bir cümləni tamamlamamış o birinə keçməyən. Məsələn, rəsmi xəbərlərlə ölümlə xəbərləri eyni tonda səsləndirmək olmaz. Xəbərlər verilişində gülmək, lüzumsuz emosionallığa yer vermək olmaz.

Sabir Ələsgərli:

"İndi aparıcılar daha çox internetdə əyləncə saytlarına baxırlar"

Hesab edirəm ki, xəbər oxuyan diktör şou verilişi aparmamalıdır.

S.Ş.: Azərbaycanda bu sahədə müəyyən ixtisaslaşma var. Hətta tamaşaçı xəbər aparıcısını şou verilişlərində qonaq kimi də qəbul edə bilmir. Halbuki bütün Avropada xəbər aparıcısının səviyyəli şou xarakterli veriliş aparmasına çox normal yanaşırlar. Mən də bunun tərəfdarıyam. "Şou" deyəndə nə üçünsə biz o dəqiqə neqativ fikirlərə köklənirik. Amma söhbət bayağı verilişlərdən yox, normal əyləncəli layihələrdən, səviyyəli tok-şou proqramlardan gedir. Burada qəbahətli heç nə yoxdur. Yaxın qonşumuz olan Türkiyədə də, Rusiyada da belədir. Məsələn, məşhur Leonid Parfyonovu götürək. O, ilk əvvəl sənədli filmlər çəkirdi, sonra qeyri-siyasi xəbər verilişi apardı, jurnalist araşdırmaları ilə məşğul oldu, bir müddət əyləncəli proqramlar hazırladı və sonra siyasi xəbər verilişinin aparıcısı oldu. Bizdə bəzən xəbər aparıcıları ehtiyat edirlər ki, şou verilişləri aparsalar, xəbər sahəsindən uzaqlaşacaqlar. Amma bunları paralel şəkildə də etmək olar. Fikrimcə, xəbər aparıcılarının səviyyəli tok-şou aparması daha uğurlu alınır, nəinki şou aparıcılarının xəbər verilişi aparması.

- Sizcə, aparıcının təhsili necə olmalıdır? Jurnalist diplomu peşəkar aparıcı üçün vacib şərtidir?

S.Ə.: Yəqin ki, aparıcılığa ən yaxın sahə jurnalistikadır. Amma əsas odur ki, aparıcı kimdənsə müsahibə alanda toxunacağı mövzunu da, müsahibi də yaxşı tanısun. Əks halda, jurnalist də, müsahib də efirdə çaşıb qalacaq. Aparıcı müsahibi hiss olunmadan səmimiyyətə çəkməyi, qarşısındakı adamın bütün diqqətini özünə cəlb etməyi bacarmalıdır.

S.Ş.: Təbii ki, ali təhsil çox vacibdir. Açıqı, bu gün televiziya peşəkarları çoxdur, amma qəribədir ki, onların arasında jurnalistikayı bitirən adamlar çox azdır. Görünür, jurnalistkaya qəbul olunanlar əslində bu sahədə işləməyi düşünmürlər. Mən özüm sənətsünaslıq ixtisasını bitirmişəm, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoruyam. Düşünürəm ki, sırf jurnalistika təhsili olmasa da, ali təhsil vacibdir. Məncə, həvəs və praktika daha çox əhəmiyyət daşıyır. Təkrar edirəm, indiki saytlarda, qəzetlərdə, teleməkanda sənətinin əjdahası olanlar var ki, onların böyük əksəriyyətinin jurnalist təhsili yoxdur.

S.Ə.: O zaman biz diktör üçün müsahibə elan edərdik. Burada müəyyən şərtlər vardı:

S abir Ələsgərli 1937-ci ildə Anadana olub.

1961-ci ildə Mirzə Fətəli Axundov adına Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutunu bitirib.

1966-cı ildən 2006-cı ilədək AzTV-də diktör kimi

fəaliyyət göstərmişdir.

ilk növbədə xarici görünüş xoşagəlimli, diksiya mükəmməl olmalı idi. Məsələn, "r" hərfini düzgün tələffüz edə bilməyən adamı televiziya, radioya diktör götürə bilməzdilər. Amma indiki efirdə bu cür dil qüsurları olan adamları da efirə çıxarırlar. Başqa bir məqam da var: səs mütləq mikrofonu düşməlidir. Yəni cingiltli səs yorucu olur, axırı səs isə dinləyiciyə də, tamaşaçıya da xoş gəlir.

S.Ş.: İspan kanallarında 20-25 yaşlararası qızları aparıcı kimi müsahibələrə cəlb edir və onların arasından ən gözəllərini seçirdilər. Bu addımlarını belə izah edirdilər ki, bəzən tamaşaçıyı yalnız xəbərə efir qarşısında saxlamaq olmur, buna görə də görüntüyə önəm veririk. Amma fikrimcə, bu, xəbər üçün uyğun deyil. Amma bayaq Maslaçenkodan danışdım, onun yaxşı bir sözü vardı, deyirdi, hətta idman verilişinin aparıcısı belə, çox gözəl qalstuk taxmamalıdır, çünki bu, tamaşaçının diqqətini süjetdən yayındırır. Yəni görüntü, xəbəri ikinci plana keçirməməlidir. Biz daim ora-bura qaçıraq, xəbəri qabaqlamaq istəyirik. Xəbəri qabaqlamaq mümkün deyil. Onun sürəti ilə hərəkət etmək, onun yanında olmaq olar. Adı bir həqiqət var: nə vaxtsa biz olmayacağıq, amma xəbər həmişə olacaq.

Sənən Şəfizadə 1984-cü ildə anadan olub. Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktorudur. 2004-cü ildən Azad Azərbaycan Telekanalında çalışır. "ATV Xəbər" verilişinin idman aparıcısıdır.

Sənən Şəfizadə:

"Bu gün xəbər aparıcılarının əksəriyyətinin intellektual səviyyəsi yüksəkdir"

- Efirə bağlı ən çox müzakirə predmeti olan məsələlərdən biri də geyimlə bağlıdır. Son vaxtlar aparıcıların daha çox açıq-saçıq geyimlərə meyil etdiyi hiss olunmaqdadır.

S.Ə.: Açıq deyim, aparıcıların geyimi ilə bağlı vəziyyət çox biabırçdır. Üzr istəyirəm, xüsusən də xanımlar efir geyimlərinə diqqət yetirmirlər. Bəzən efirə, az qala, yarıçıpaq halda çıxırlar. Hər şeydən əvvəl biz azərbaycanlıyıq axı. Bizim mentalitetimiz var. Nə qədər olmasa da, buna rayonlar-kəndlər, yaşlılar-uşaqlar baxır. Xaricilər nə edirsə, bizim onu təkrarlamamız düzgün deyil. Hər xalqın özünəməxsus mədəniyyəti var. Biz də öz mentalitetimizə uyğun şəkildə geyinməliyik. Əvvəllər kişi aparıcılar qalstüksuz-kostyumsuz efirə çıxa bilməzdilər. Amma indi dizləri çıraq cins şalvarlarda, üstündə əcnəbi dildə cürbəcür yazılar olan köynəklərdə efirə çıxırlar. Mən indi Milli Televiziya və Radio Şurası İctimai Televiziya və Radio Yayınları Şirkəti Yayım Şurasının tərkibində çalışıram. İndi yaydır, televiziyalarda bir sıra departamentlər məzuniyyətə çıxıb. Qayıdıb gələndən sonra onların rəhbərləri ilə geniş söhbətlər aparacaq, öz fikirlərimizi deyəcəyik.

S.Ş.: Sovet dövründə aparıcıların geyim seçimi məhdud idi. Tünd rənglərə və yalnız ağ-qara tonlara üstünlük verilirdi. Söhbət xəbər aparıcılarının kostyumlarından gedirsə, indi kişi aparıcılar da geyimlərdə açıq rənglərdən istifadə etməyə başlayırlar. Burada da elə bir qəbahət yoxdur. Bütün dünyada belədir: tamaşaçının diqqətini həm geyim, həm studiyanın dizaynı, həm də xəbərin keyfiyyəti ilə çəkmək istəyirlər. Anlaşılandır, çünki bu gün tamaşaçının nəinki yerli, həmçinin əcnəbi telekanallar arasında seçim etmək imkanı var. Ümumiyyətlə, hər verilişdə geyimə nəzarət edən mütəxəssislər olur. Bununla belə, düşünürəm ki, aparıcı özü də diqqətli olmalıdır. Xəbər aparıcısının geyimində rəng uyğunluğunu gözləmək lazımdır. Rənglər həddən artıq gözəçarpan olmamalıdır. Amma mənə, ümumiyyətlə, heç bir telekanalımızda xəbər aparıcılarının geyimlərində hansısa açıq-saçıqlıq yoxdur. Şəxsən mən belə şeyə rast gəlməmişəm. Xüsusən, bizim kanalın xəbər aparıcıları çox zövqlə geyinirlər. Müəyyən şou verilişlərində geyimlə bağlı xoşagəlməz məqamlar olur. Əlbəttə, aparıcının geyimi nümunədir və onu görəndə gənc də eyni cür geyinmək istəyir. Bu mənada mən heç şou verilişlərində də açıq-saçıqlığın tərəfdarı deyiləm.

Daha çox qonaqların, müğənnilərin geyimlərində belə xoşagəlməz məqamlar olur. Amma məsələnin başqa tərəfi də var: gənclərlə bağlı veriliş aparan adam kostyumunda efirə çıxa bilməz axı. Üzərində yazı olan köynəkləri bütün Avropa aparıcıları geyinirlər. Cins geyinmək də normaldır. Burada heyrətə heç nə yoxdur. Sadəcə, həmin yazılara diqqət etməyə lazımdır ki, artıq-əskik heç nə olmasın. Əlbəttə ki, aparıcının geyimində cins şalvarın cırıq olması da yaxşı hal deyil.

- Teleefirdən tanıdığımız aparıcılarımızın intellektual səviyyəsi də müzakirə olunan mövzulardandır. Bu barədə siz nə düşünürsünüz?

S.Ə.: İntellekt səviyyəsi də əvvəlki ilə müqayisədə zəifdir. Əvvəllər qəzet, kitab oxuyurdular. Amma indi bir aparıcıdan soruşsan ki, qəzet oxumusan, deyəcək, yox. Biz bütün gündəlik qəzetləri oxuyuruq. Asudə vaxtlarımızı kitabla keçiririk. Dünyadan xəbərdar olurduq. İndi isə aparıcılar daha çox internetdə əyləncə saytlarına baxırlar. İndi bəzən heç camaat aparıcılarını adlarını da bilmir. Çünki aparıcılar hər gün dəyişir. Yaxşı aparıcılar var, amma pislər də az deyil.

S.Ş.: Bəzən efirə çıxmışam, sufilyor xarab olub, mətni bədahətən söyləmişəm. Özüm hazırladığım üçün elə bir ciddi çətinlik hiss etməmişəm. Jurnalistika elə bir sahədir ki, burada yaş və təcrübədən asılı olmayaraq, daim nəşə öyrənirsən. Əlbəttə, aparıcının intellekt səviyyəsi yüksək olmalıdır, çünki kütlə qarşısına çıxır, onun adı bir səhvi tamaşaçıları çaşdırma bilər. Bu gün Azərbaycan tamaşaçısı çox diqqətli. Əlbəttə, kamera və mikrofon qarşısında keçmək çox böyük həyəcan olur. Mən o qədər gözəl görünüşlü, yaxşı danışıq qabiliyyətli olan adamlar tanıyıram ki, kamera qarşısına özlərini itirirlər. İntellekt təkcə efir üçün vacib deyil. Dəfələrlə şahid olmuşam ki, efirdən kənarada söhbət zamanı bizə çox diqqətlə qulaq asırlar, yəni səhv etməyimiz bizim üçün mənfi nəticələyə bilər. Amma bu gün xəbər aparıcılarının əksəriyyətinin intellektual səviyyəsi yüksəkdir. Hətta tamaşaçı da artıq deyir ki, mən xəbərə filankəsin təqdimatında baxmaq istəyirəm və ya millinin oyununu filankəsin şərhilə izləmək istəyirəm, çünki onun özünəməxsus replikalrı olur. Ümumiyyətlə, əcnəbilərlə müqayisədə mən öz aparıcılarımızı daha üstün sayıram. Orada aparıcı gəlir və rahatca efirə çıxır. Onun köməkçisi var, efiri, mətni, kostyumunu hazırlayan var. Bizdə isə aparıcı xəbər blokunu özü yığır. Məncə, bu, daha yaxşıdır. Bizim aparıcılar çəkilşlərə gedir, süjet hazırlayırlar.

S.Ə.: Əlbəttə, yaxşı aparıcılarımız da var. Amma əksər aparıcıların diksiyasında qüsurlar var. Əvvəllər aparıcılar müsabiqə yolu ilə qəbul olunurdular. 3-4 gün müsabiqədə iştirak edirdik. Orada həm diksiyaya, həm xarici görkəmə, həm də səsə fikir verilirdi. Müsabiqədə ən yaxşılını, ən baxımlılığını seçirdi. İndiki səslər çığırıldı. Əksər aparıcılar "r" hərfinin yerinə, "y" deyirlər. Birinci növbədə, səs mikrafona düşməlidir. İndiki aparıcıların səsi heç mikrofonluq deyil, monoton oxuyurlar. Gəncləri də çox qınayıram, çünki mətnləri özləri kompüterdə həm yazır, həm də səhifələyirlər. Amma bizim dövrə xəbərçilər bizə hazır vəziyyətdə gəlirdi. Nitq qüsurlarını aradan qaldırmaq üçün kompüterin tempini aşağı salmaq lazımdır ki, rahat oxumaq olsun. Hərfləri bir az böyütmək lazım, müxbirlər də aparıcılarla kömək etməlidirlər.

S.Ş.: Dil normaları, əlbəttə ki, qorunmalıdır. Mən yalnız öz kanalımızla bağlı danışa bilərəm. Fikrimcə, bizə bu istiqamətdə xırda-para iradlar ola bilər. Amma bir şeyi də deyim ki, xüsusən idman aparıcılarının işi bu mənada çətin. Xarici adların tələffüzü ilə bağlı problemlər olur. Çalışaram efirdən əvvəl adın daqiq tələffüzünü və vurğunun hansı hecaya düşdüyünü dəqiqləşdirim. Efirdən sonra iradlar olarsa, bunu da nəzərə almağa çalışıram. Amma ciddi iradlar eşitməmişəm. Dilin qorunması və inkişafı, eləcə də yeni söz yaradıcılığı vacib məsələdir. Təbii, iş olan yerdə irad da olacaq. Amma çox istədim ki, bu məsələdə peşəsindən asılı olmayaraq bütün insanlar məsləhətini versin. Çox vaxt efirdə qonaqlarla da bağlı problem olur, xüsusən idmançılar səliss danışırlar. Xətlərinə dəyməsin, fəxrimizdir, amma çox zaman öz qələbə təssüratlarını ifadə etməyə çətinlik çəkirlər.

- Bu gün teleefir sahəsində təcrübəsi olan diktor və aparıcılarının emalatxanalarının yaradılması, gənclərə masterklassların keçilməsi halları müşahidə olunurmu?

S.Ə.: Mən fəaliyyətimə əvvəl radiodan başlamışam, Aydın Qaradağlıdan dərs almışam. Fatma Cəbrayılavadan, Ramiz Mustafayevdən, Sabutay Quliyevdən öyrənmişəm. Bizdən sonra gələn nəsillər bizdən öyrəndi. Amma bugünkü gənclər öyrənməyə o qədər də meyillidirlər. Mən bəzi gənc aparıcıları deyirdim ki, filan söz başqa cür tələffüz olunur, amma efirdə yenə öz bildikləri kimi tələffüz edirdilər. İrad tutanda da deyirdilər ki, öyrəmişik. Belə olmaz axı. Ya da bəzən deyirdilər ki, AzTV-ni təbliğ edirsiniz. Bunun nəyi pis idi ki? Bizim gözəl proqramlarımız, aparıcılarımız olub axı. Ümumiyyətlə, təcrübəsi olan, televiziya uzun illər çalışan mütləq görək cavanlara danışıq dərsləri keçsin, verilişləri ayırd etməyi öyrətsin. Hər halda, bu məsələdə təcrübəli adamlardan istifadə etmək olar. Elə hər televiziya belə bir mütəxəssislə çalışsa, çox yaxşı olar.

S.Ş.: Başqa telekanalları deyər bilmərəm, ATV-nin nəzdində belə kurslar var. Təcrübəli aparıcı və jurnalistlər gənc aparıcıları dərs keçir. Bundan başqa, özəl kurslar da var. Daha yaxşı olar ki, dövlət kursları da olsun və oranı bitirənlərə imtahan əsasında sertifikatlar verilsin. Mən öz kanalımızda səkkiz ay təcrübə keçmişəm, sınaq çəkilişlərim olub. Hətta bəzən efirə tam hazır olduğum vaxtlarda da mənə deyiblər ki, sən hələ aparıcılıq üçün tam hazır deyilsən. Bu gün onların əlindən öpürəm, çünki onlar mənim yaxşılığımıza deyiblər.

- Televiziyalarda hansı tiptə verilişləri görmək istərdiniz? Eyni zamanda aparıcılarla bağlı arzularınızı da öyrənmək maraqlı olardı.

S.Ə.: Ümumiyyətlə, televiziya şouya çox yer verirlər. Maraqlı proqramlar azdır. Xüsusən də, müğənnilər arasında qəsdən dava-dalaş salır, dedi-qodu edirlər ki, reytingləri qalxsın. Maarifləndirici, öyrədici proqramlar olmalıdır. Ümumiyyətlə, hər bir veriliş, az da olsa, maarifləndirici missiya daşımalıdır. Dinləyən, baxan adam oradan nəşə yeni bir şey öyrənməlidir. Xarici kanallarda gedən verilişləri kalka etməklə iş bitmir. Verilişlərimiz tamaşaçının səviyyəsini, zövqünü inkişaf etdirməlidir. İstərdim, aparıcılar bu məsələləri nəzərə alsınlar.

S.Ş.: Arzu edirəm, intellektual verilişlər, mədəniyyət verilişləri, tok-şoular çox olsun. "Ford Boyard" layihəsinin ATV kanalı üçün alınması çox maraqlı qarşılandı. İstərdim, belə layihələrin sayı artsın. Mən özüm daha çox intellektual verilişlərə və tok-şoulara baxıram. Bir şərtlə ki, mövzular yeni olsun. Aparıcılar gözəl olsunlar, yaxın illərdə onları fərqli rakurslardan izləyə bilərik. Bir də, özlərinə, davranışlarına diqqət etsinlər, qazandıqları sevgini saxlaya bilsinlər. Çünki cəmi bir söz səni milyonların gözündən sala bilər.

Rəbiqə NAZİMQIZI

Xüsusi xidmət orqanları bir qayda olaraq, dünyanın istənilən nöqtələrində baş qaldıran milli-azadlıq hərəkatlarından özlərinin kəşfiyyat fəaliyyətini canlandırmaq üçün istifadə ediblər. Hərəkat fonunda yaranan qarışıqlıq, xalq kütlələrinin mərkəzi hakimiyyətdən incikliyi adətən kəşfiyyat xarakterli bütün əməliyyatlar üçün münbit zəmin yaradır. İyirminci əsrdə kürd xalqının milli-azadlıq mübarizəsi də bu baxımdan heç də istisna təşkil etmir.

Kürdlərin yaşadığı Ön Asiyanın geostrateji mahiyyəti, bu xalqın İraq, Suriya, İran kimi neftlə zəngin ölkələrdə yerləşməsi onları müxtəlif dövlətlərin kəşfiyyatları üçün çox "ləzzətli tikəyə" çevirib və bu "tikə" uğrunda mübarizə artıq yüz ildən çoxdur ki, qısa fasilələrlə davam edir. Təsadüfi deyil ki, kürdlər son yüzilliyin iki ən böyük diversantı - Pavel Sudoplatov və Otto Skorseni üçün də təmsil etdikləri dövlətlərin marağı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edirdi...

Kürdlər hələ 1920-ci ildə, şanlı Osmanlı imperiyasının taleyini həll edən Sevr müqaviləsinə əsasən, regionda müstəqil dövlətlərini yaratmalı idilər. Lakin bunu təmin etməli olan böyük dövlətlərin maraqları heç vaxt üst-üstə düşmədiyindən və onlar bir xalqın özgürlük istəyini özlərinin imperiya ambisiyalarına qurban verməyə həmişə hazır oluqlarından müstəqil dövlət ideyası bu gün də kürdlər üçün xülya olaraq qalır...

Amma 20-ci əsrdə kürd xalqı azı iki dəfə dövlətçiliyinin təməlini qoyub və onların ömrü çox qısa olan bu uğurunda Sovetlər Birliyinin havadarlığı müstəsna rol oynayıb. 20-ci illərdə mərkəzi Azərbaycanın Laçın rayonunda olmaqla, Qırmızı Kürdüstan uyezdi yaradılmış, 30-cu illərdə ləğv edilmişdi. İkinci Dünya müharibəsi illərində, Sovet ordusunun 1941-ci ilin avqustunda İrana qoşun yeritdikdən sonra, ölkənin şimalında əhəlisinin əksəriyyəti kürdlərdən ibarət olan Mehabad respublikası yaradılmışdı. Lakin bu qondarma respublika da elə siyasetin qurbanı oldu, müharibədə qalib tərəflərin qarşılıqlı razılığına əsasən, bir gündə məhv edilib tarixin yaddaşına yazıldı...

Marksist yönlü PKK partiyasının 70-ci illərdə yaranışı da birbaşa Sovet kəşfiyyatı ilə bağlıdır və bu partiyadan əvvəlcə İraq, Suriya, Türkiyəyə zor göstərmək, sonralar - Qarabağ konfliktinin aktiv fazası zamanı yenə də Azərbaycanı şantaj etmək məqsədiylə istifadə olundu...

Otto Skorsenin ilk məğlubiyyəti

Bayaq qeyd etdim ki, uzun müddət faşist Almaniyanın təsiri altında olmuş İrana İkinci Dünya müharibəsi illərində şimaldan Sovet, cənubdan isə İngiltərə qoşunlarının yeridilməsi regionda vəziyyəti radikal surətdə dəyişmişdi. Mərkəzi hakimiyyətdən çoxdan narazı olan kürdlər elə düşünürdülər ki, müstəqillik üçün tarixi fürsət yetişib və artıq Tehrana tabe olmaq fikrində deyildilər. Təbii ki, belə bir vəziyyət ölkədə geniş agentura şəbəkəsinə malik Hitler Almaniyanı da qəti tədbirlər görməyə sövq edirdi.

1943-cü ildə Almaniya ordusunun kəşfiyyatla məşğul olan SD adlı qurumunun diversiya bölməsinin şefi postuna tanınmış diversant Otto Skorseni təyin edildi və ona verilən ilk tapşırıq məhz İran kürdləriylə işbirliyi yaratmaq oldu. Üçüncü Reyxin kəşfiyyat nəhəngləri sayılan Kaltenbrunner və Şellenberq onun qarşısında belə bir vəzifə qoymuşdular:

Əməliyyat zamanı İraq sərhədində, kürdlər yaşayan Nəftşah və Nəftxane şəhərlərindəki mədənlərdə, ingilislərin diplomatik nümayəndəliklərində partlayışlar törətmək də nəzərdə tutulurdu.

Əməliyyatın birbaşa icrası isə Otto Skorsenin ən inanılmış diversant silahdaşlarının toplaşdığı "Oraniyenburq tədris düşərgəsi" adlanan xüsusi təyinatlı dəstənin öhdəsinə düşürdü.

Almanlar əməliyyatın ilk mərhələsində iş böyük ruh yüksəkliyi ilə girişdilər. Qısa bir zamanda İrana bir neçə diversant dəstəsi çıxarıldı, amma az sonra məlum oldu ki, müttəfiqlərin ordu əks-kəşfiyyatı, ilk növbədə İran ərazisindəki alman agentura şəbəkəsini dağıdıb. Nəticədə həmin diversant qruplarının hamısı ingilislər tərəfindən həbs edildi və kürdlər bir müddət yenə başsız qaldılar...

Böyük qardaş

İkinci Dünya Müharibəsinin bitməsiylə dünyada vəziyyət yenə kəskin şəkildə dəyişdi - dünənki müttəfiqlər bu gün rəqibə çevrildilər və Avropa ilə yanaşı, İranın gələcək taleyi uğrunda da mübarizə başlandı. Sovet rəhbərliyi faşist tapdağından qurtardığı Şərqi Avropadakı nüfuzunu əldən vermək fikrində deyildi. Amma Stalin bunu da yaxşı bilirdi ki, amerikalılar və ingilislər bu planın həyata keçməsinə əngəl olacaqlar. Məhz elə həmin dövərdə İranın şimal qərbində, sovet qoşunlarının təsiri altında olan ərazilərdə iki "müstəqil" dövlət - paytaxtı Təbriz olmaqla Azərbaycan respublikası və paytaxtı Mehabad şəhəri olmaqla, Mehabad kürd respublikası yaratmaq planları meydana gəldi. Əsrlərdən bəri fars şovinizmindən əziyyət çəkən azərbaycalı və kürd demokratlar əməlli-başlı dövlət qurmağa başladılar. Axı onlar hardan biləydi ki, bu iki "müstəqil dövlət" supergüclərin oyununda əvvəlcə bəlf, sonra isə qurban verilmək üçün nəzərdə tutulub və Şərqi Avropanın gələcək taleyi elə bu qurbanlardan asılıdır...

Burda bir məqamı oxucularımıza xatırlatmaq yerinə düşərdi: İkinci Dünya müharibəsi başlayanadək İran, əsasən, İngiltərənin təsiri altında idi və bu təsir yalnız müharibə ərəfəsindəki 2-3 ildə Almaniyanın xeyrinə dəyişmişdi. Sovet kəşfiyyatı isə Amerikanı deyil, İngiltərəni əsas düşmən sayırdı. Odur ki, Yaxın Şərqdə Böyük Britaniyanın mövqeyini zəiflətmək o illərdə sovet kəşfiyyatının bir nömrəli vəzifəsi idi. SSRİ hətta İsrail və Fələstin dövlətlərinin yaranması ideyasını da ilk dövərlərdə yalnız ingilislərə zərbə vurmaq üçün dəstəkləyirdi. Deməli, ingilislərdən incik düşmüş kürdlər də məqsədə layiqincə qulluq edə bilirdilər.

Sovet kəşfiyyatı kürd liderlərini, xüsusilə də Bərzanini inandırdı ki, Mehabad respublikasının məğlubiyyətinə məhz ingilislər qol qoyub...

Mühacirət

Bərzaninin Sovet sərhədindən keçən döyüşçü dəstəsi iki min kişidən, elə bir o qədər də qadın və uşaqlardan ibarət idi. Sovet hökuməti əvvəlcə onları qapalı düşərgədə saxlamağa üstünlük verdi. Kürdlərin lideri Mustafa Bərzani ilə danışıqlar aparmaq isə təhlükəsizlik naziri Abakumov tərəfindən SSRİ-nin

İlqar Əlfinin araşdırmaları "Tam məxfi" layihəsində

Dünya kəşfiyyatında "Kürd kartı"

baş diversantı Pavel Sudoplatov tapşırıldı. Sudoplatov Bərzani və dəstəsinə siyasi sığınacaq təklif edəcəkdə, amma kürdlər bunun müqabilində Özbəkistanın kənd rayonlarında yerləşdirilməkləriylə razılaşmalı idilər...

Sudoplatovu Bərzaniyə Sovet İttifaqı Teleqraf Agentliyinin rəis müavini və Sovet dövlətinin rəsmi nümayəndəsi Matfeyev kimi təqdim etdilər. Bərzani elə ilk görüşdəcə dedi ki, kürdlər son yüz ildə farslar, ərəblər, ingilislər əleyhinə səksən dəfə qiyam qaldırıblar, altmış dəfə kömək üçün Rusiyaya müraciət ediblər və ruslar bir qayda olaraq, köməklərini onlardan əsirgəməyiblər.

Sonralar Pavel Sudoplatov xatirələrində yazırdı ki, həmin illərdə SSRİ özüylə həmsərhəd olan Şərqi ölkələrində ingilis-amerikan təsirinin azaldılmasında kürdlərdən istifadəni məqbul sayırdı. Sudoplatov Bərzaniyə həm də bunu vəd etmişdi ki, kürd döyüşçülərinə SSRİ-nin hərbi akademiyyalarında təhsil alması üçün xüsusi şərait yaradılacaq və onlar gələcək mübarizələrinə tam hazır olacaqlar. Sovet kəşfiyyatçısı həm də kürd liderini əmin etmişdi ki, onların Özbəkistanda yerləşməsi müvəqqəti-dir və məqsəd tez bir zamanda müstəqil Kürdüstan dövləti quraraq ora qayıtmaqdır.

Bunu da qeyd edim ki, Sudoplatovun vədləri yalan deyildi. Həmin dövərdə Stalin İraqdakı ingilis meyilli dövləti kürdlərin əliylə yıxmaq üzərində düşünürdü...

Sonu gələn sayımızda

1947-ci ildə İrandakı xarici qoşunlar ölkədən çıxdı və həm Mehabad, həm də Azərbaycan respublikalarının taleyi bir andaca həll olundu. Azərbaycan Demokrat firqəsinin bütün fəalları Araz çayını keçib Sovet Azərbaycanına mühacirət etdi. Mehabad respublikasının liderlərini isə daha acınacaqlı aqibət gözləyirdi. Onlar mərkəzi hökumətlə danışıqlar üçün Tehrana dəvət olundular və orada həbs edilərək, dar ağacından asıldılar.

O vaxt kürd liderlərindən yalnız Mustafa Bərzani xilas ola bildi. O da sadıq adamlarından ibarət, iki min nəfərlik bir dəstə ilə SSRİ sərhədini keçərək mühacir qismində Sovet Azərbaycanına gəldi.

○ "Mehmandarov" soyadını eşidəndə, əlbəttə ki, təsəvvürümüzə gələn ilk şəxsiyyət çar ordusunun generalı, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin hərbi naziri Səməd bəy Mehmandarov, bir də Sankt-Peterburq Tibb Cərrahlıq Akademiyasını bitirmiş, "Difai" təşkilatının Şuşa qoluna rəhbərlik etmiş Kərim bəy Mehmandarov olur. Amma Mehmandarov nəslinin bir qolunun Lənkəranla bağlı olduğundan çoxlarının xəbəri yoxdur. Araşdırmaçıların fikrincə, bu nəsil Qarabağ xanlığının tarixilə sıx bağlıdır. Xanlıqda işi, gələn fəxri qonaqları qarşılamaq olan mehmandar vəzifəsi varmış və İbrahimxəlil xan Cavanşirin (1762-1806) hakimiyyəti dövründə həmin vəzifəni Mirzə Əli bəy daşıyırmiş. Sonralar onun törəmələri Mehmandarov soyadını qəbul ediblər. Bir sıra araşdırmaçılar isə Mehmandarovlar nəslinin öz başlanğıcını Arazın o tayından götürdüyünü, sonralar Qarabağa köçdüyünü qeyd edirlər. Hər iki halda, Mehmandarovların Şuşa ilə bağlılığı heç bir şübhə doğurmur. Bu böyük nəslin bir qolu da Lənkəran şəhərində məskunlaşmışdı. Şuşada doğulan Mirzə Sadiq bəy Mehmandarov Peterburqda hüquq fakültəsində oxuyanda Hacı Mir Abbas bəy Talışinski ilə tanış olub. Hacı Mir Abbas onu Lənkərana, öz mülkünə baş hüquqçu vəzifəsinə dəvət edib, sonradan Mirzə Sadiq bəy general-leytenant Mir Mustafa xan Talışinskiyə nəvəsi Bikə xanımla evlənib. Onun yaxşı təhsil görmüş oğlu Nağı bəy (Səməd bəy Mehmandarovun qardaşı) Lənkəran şəhərinin qradonaçalniqi – şəhər rəisi vəzifəsinə yüksəlib.

Gözəlliyi üzündən didərgin düşdü...

Sona xanım Mehmandarova XIX əsrin 90-cı illərinin ortalarında (dəqiq doğum tarixi məlum deyil, güman ki, təxminən 1894-1896-cı illər arasında) Nağı bəyin ailəsində dünyaya gəlib. Uşaqlıq çağlarından mükəmməl tərbiyə və gözəl təhsil görüb. Gimnaziya bitirən gənc qız ali təhsil almaq arzusuyla yaşasa da, qismətinə tamamilə başqa tale yazılmış...

Sona xanım yeniyetmə çağlarından qənirsiz gözəlliyilə ad çıxarıbmış. Onun təkəzə zahiri yaraşığı yox, həm də kübarlığı və nəcibliyi görənləri heyran edirmiş. Elə buna görə də, həddi-büluğa çatan kimi, elçilər Nağı bəyin qapısından əl çəkirlər. Amma ata-ana da, yeniyetmə Sonanın özü də elçilərə rədd cavabı verir, çünki gənc qızın gələcək taleyilə bağlı işıqlı arzuları vardı. Onların rədd cavabı iddiaçıların bəzilərinin daha da inadkarlıq etməsinə səbəb olurdu. Nəticə isə ağlagəlməz dərəcədə faciəvi olur.

Sonanı hansı vasitəylə olur-olsun ələ keçirmək istəyən bir gənc sözümdən dönməyən atadan intiqam almaq üçün onu öldürür.

Bu faciə gənc Sonanın qəlbində dərin izlər qoyur. Anası onu qorumaq üçün Lənkərandan uzaqlaşdırmağı qərara alır və Bakıda yaşayan qohumlarının yanına göndərir.

Beləcə, gənc Sonanın həyatında gözlənilməz səhifələr açılır. Heç ağlına da gəlməzdi ki, yaşadığı faciə üzündən sığındığı bu şəhər ondan ötrü dünyaya açılan qapı olacaq...

Sona xanımın Mehmandarova: Qəbri bilinməyən dünya gözəli

Əyalət qızı... gözəllik müsabiqəsinin qalibi olur...

Qohumlarının diqqət və qayğısı, yəni rəfiqələrinin sevgisi, Bakının qaynar həyatı Sonanın qəlbinə təskinlik gətirmişdi. Amma bu da çox uzun sürmədi. Tezliklə, əyalət gözəlinin şöhrəti şəhərin kübar aləminə yayıldı, görüşmək, evlənmə təklif etmək istəyənlərin sayı durmadan artdı.

Sona xanımsa hələ bu barədə düşünmək belə istəmədi...

Ötən əsrin ikinci onilliyində Bakı sürətlə inkişaf edir, şəhərin mədəni həyatında bir-birindən maraqlı hadisələr baş verirdi. Belə hadisələrdən biri də 1912-ci ildə "Obşestvennoye sobraniye" adlanan, ictimai tədbirlərin keçirildiyi binada (indiki Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası) gözəllik müsabiqəsinin təşkil olunması idi.

Sona Mehmandarova rəfiqələrinin təkidilə müsabiqədə iştirak etmək qərarına gələndə, ola bilsin ki, uğurlu nəticə qazanacağına inanmırdı. Hər halda, Bakı kimi böyük şəhərlərdə doğulub-böyümüş yaşidlərlə yarışmaq o qədər də asan deyildi. Amma tamamilə gözlədiyinə əksinə oldu: münsi-
lər heyəti təbii gözəlliyini qoruyub saxlamış, zərif və nəcib görkəmli əyalət qızını qalib elan elədi.

Təbii ki, o vaxt hələ bu qələbənin mahiyyətini, gələcək həyatında oynayacağı rolu dərk etməmişdi. Qıza elə gəlirdi ki, bir müddət onun haqqında danışacaq, sonra unudacaqlar. Beləcə, həyat yenə əvvəlki axarına düşəcək...

Taleyisə ona başqa, daha ağla gəlməz uğurlar hazırlayırdı...

Sən demə, bu təsadüf Sonanın Mehmandarovunun gözəllik və dəb aləmində ilk addımı imiş...

Tiflis, Sankt-Peterburq və Paris zəfərləri

Qədim ənənələri olan gözəllik yarışmaları XX yüzilin başlanğıcında artıq kübar həyatın bir parçasına çevrilmişdi...

Belə bir müsabiqə o vaxtlar Zaqafqaziyanın mərkəzi olan Tiflisdə də keçirilirdi. Bakı yarışmasının qalibi həmin müsabiqənin birbaşa iştirakçısı olurdu. Sonanın Mehmandarova doğmalarının xeyir-duasıyla Tiflisə yola düşəndə, hər halda, bəxtini sınağa qoymağa da Allahın bir lütfü olduğu, ən azı, gözəl şəhəri görəcəyi barədə fikirləşirdi...

Taleyin qapılarsa, deyəsən, üzünə bir-bir açılırdı: Sonanın Mehmandarova Tiflis müsabiqəsində də zəfər duyğusunu yaşadı...

Ardınca Sankt-Peterburqda keçirilən "Miss Rusiya" müsabiqəsi də ona birincilik və qiymətli tac gətirdi..

Bütün bunlar yuxuya bənzəyirdi, gənc Sonaya elə gəlirdi ki, oyana bilmədiyi, həm də oyanmaq istəmədiyi, şirin bir nağıla oxşayan yuxudadır.

1912-ci ildə Parisdə keçirilən "Dünya gözəli" final müsabiqəsinə yollananda Sonanın Mehmandarova artıq özünə kifayət qədər güvənir, qadın gözəlliyinin təkəzə zahiri görkəmdə yox, həm də mənəvi nəciblikdə olduğunu dərk eləyirdi. Əyalət şəhəri Lənkərandan o dövrdə dünyanın mərkəzi sayılan şəhərə - Parisə gəlib çıxa bilmədisə, deməli, tale ondan son zəfəri də əsirgəməyəcəkdi.

Elə də oldu: Azərbaycanlı qız 1912-ci ilin "Dünya gözəli" titulu qazandı. Qəzetlər ilk səhifələrində onun baş mükafat və zümrüd tacla olan şəklini və haqqında yazı dərc elədilər. Artıq "Qafqaz incisi" Sonanın Mehmandarovunu bütün dünya tanıyırdı...

Paris zəfəri onun həyatını kökündən dəyişmişdi, daha geriyə yol yox idi...

Sehrli yuxunun sonu

Sona Mehmandarova daha nəinki Lənkərana, hətta Bakıya və Tiflisə də qayıda bilməzdi: artıq böyük bir imperiyanın fəxriydi, çar ailəsində belə, nüfuzu vardı, kifayət qədər sərvət qazanmışdı və imperiya paytaxtında yaşamağı istəyirdi.

O, Sankt-Peterburqun mərkəzində dəbdəbəli mülk aldı, şəhərin kübar mühitində özünə və titulluna layiq yer tutdu. Amma bütün bunlar qadın üçün zəruri olan ailə rahatlığını əvəz eləməzdi. Onda mövcud olan qaydalara görə, gözəllik müsabiqələrinin qalibləri bir il ərzində ərə gedə bilmədilər. Sonanın xanım da bu səbəbdən gənc, yaraşlıq, varlı, əsil-nəcabətli pərəstişkarlarının təkliflərindən boyun qaçırmağı istəyirdi.

Amma Birinci dünya müharibəsinin başlanması hər şeyi alt-üst elədi. Həyatın çətinlikləri qarşısında çıxış yolu axtaran Sonanın Mehmandarova axır ki, taleyini, pərəstişkarlarından biri - əslən dağstanlı olan varlı Uruzovla bağlamaq qərarına gəldi. Bundan xəbər tutan doğmaları qəti etirazlarını bildirdilər, o, inadından dönmədi...

Uruzovla ailə həyatı onu bir qədər arxayınlaşdırsa da, gözlənilən xoşbəxtliyi gətirmədi. Əvvəla, övladları olmadı, ikincisi də, 1917-ci il çevrilişi ailəni müflisləşdirdi. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti qurulan, Səməd bəy Mehmandarov hərbi nazir olandan sonra belə, Sonanın vətəninə qayıtmaq fikrinə düşmədi. Görünür, doğmalarının etirazına baxmadan ailə qurması arada böyük uçurum yaratmışdı.

Dünya ilə vətəninə vidalaşdı...

Araşdırmalardan məlum olur ki, Sonanın Mehmandarova ötən əsrin 20-ci illərindən Moskvada yaşayıb. Güman ki, yaşayış yerini dəyişməsinə də yaxın münasibətdə olduğu, RSFSR-in maarif naziri (1929-cu ildə) Anatoli Lunaçarskinin himayəsi başlıca rol oynayıb. Çünki "qara siyahı"ya düşmüş Mehmandarovlar soyuna mənsub olmaq həmin dövrdə ciddi təhlükə idi. Generalın həyat yoldaşı vəfat etmiş, oğlu sürgünə göndərilmişdi. Hətta 30-cu illərin axırlarında Çəmbərəkənd qəbiristanlığı söküləndə qorxudan Səməd bəy Mehmandarovun qəbrinin köçürülməsində belə, kimsə iştirak etməmişdi. Ana tərəfi - Talışinskiyə də eyni acılan yaşayırdılar. Qohumlarının şəhadətinə görə, həmin illərdə Sonanın xanım sənədlərini və fotoşəkillərini yandırdığından, onun həyatının sovet dövrü barədə qəti bir söz söyləmək mümkün deyil.

Bir vaxtlar öz gözəlliyi və nəcibliyi ilə dünyanı heyran eləmiş Sonanın Mehmandarova Bakıya bir də yarım əsrdən sonra 1966-cı ildə - yaşlı, üzgün və xəstə vəziyyətdə qayıtdı. Əlbəttə, illər, xüsusilə də, öz mənşəyinə görə sovet hakimiyyəti illərində çəkdiyi məşəqqətlər onun misilsiz gözəlliyindən əsər-ələmət qoymamışdı. Deyilənə görə, Sonanın xanım təkəzə səsi öz tərəvətinə saxlayıbmış. Amma o, hələ də kübarlığını unutmamışdı. Hətta günlərin birində halı pisləşib, qohumları "təcili yardım" çağırıblar. O vəziyyətdə belə, Sonanın xanım güzgü və kosmetika istəyib, həkimlərin qarşısına səliqəli gətirəndə çıxıb.

Sonanın xanım Mehmandarova Bakıya qayıdandan bir neçə il sonra dünyasını dəyişdi, Bakı qəbiristanlıqlarının birində dəfn olundu. Amma indi qohumları belə, onun məzarının yerini xatırlamırlar.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

– İsa müəllim, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 70 illik yubileyi ərfəsindəyik. Akademiyaya yubileyə necə hazırlaşır?

– Akademiyanın keçdiyi inkişaf yolu və müasir inkişaf səviyyəsindən bəhs edən genişlənmə, təxminən 600-700 səhifəlik bir kitab nəşr olunacaq. Kitab, demək olar ki, hazırdır. Müzakirədən keçib, istehsalat prosesindədir. Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) yarınması haqqında sərəncam 1945-ci ilin mart ayında verilib. Martın 31-də Akademiyanın ilk yığıncağı keçirilib. AMEA-nın 15 nəfər təsisçisi olub. Təsisçilər Sovet İttifaqında tanınan görkəmli alimlərdən ibarətdir. Onların içərisində Mirəsədulla Mirqasımov, Mustafa Topçubaşov, Üzeyir Hacıbəyov, Səməd Vurğun, Şamil Əzizbəyov, Mirlə Qaşqay, Mirzə İbrahimov kimi görkəmli simalar vardı. Azərbaycan cəmiyyəti bilir ki, AMEA yaradılarda ilk prezidentli tibb elmləri doktoru, professor Mirəsədulla Mirqasımov seçilib. Ancaq Akademiyanın vitse-prezidentləri və akademik katibi, Rəyasət Heyəti haqqında bu günə qədər arxiv məlumatları əldə etməmişdik. Yubiley ərfəsində apardığımız elmi axtarışlar nəticəsində artıq Akademiyamızın ilk təşkilatçı quruluşu və Rəyasət Heyətinin üzvləri barədə konkret məlumatlar əldə etmişik. AMEA yaradılardan sonra ilk yığıncağında geologiya elmləri doktoru, professor Şamil Əzizbəyov və fəlsəfə elmləri doktoru Heydər Hüseynov vitse-prezident seçiliblər. Eyni zamanda, indiyədək AMEA-nın ilk baş elmi katibinin kim olduğu məlum deyildi. Arxiv sənədlər əsasında müəyyən edildi ki, bu şəxs geologiya elmləri doktoru Mirlə Qaşqay olub. Bunlar tam yeni məlumatlardır, ilk dəfə sizin qəzet üçün açıqlayırıam. Akademiyanın Rəyasət Heyəti barədə ilk məlumatlar da indi üzə çıxıb. Heyət ilk dəfə beş nəfərdən ibarət olub.

Akademiya indi 15 nəfər təsisçinin hər biri haqqında ayrıca kitab hazırlayır. İndiyə qədər qurumun 50, 60 illik yubileylərində Akademiyaya haqqında kitablar yazılıb, amma təsisçilər haqqında ayrıca kitab yazılmayıb. İlk dəfə olaraq, təsisçilər haqqında eyni formata da müstəqil kitablar hazırlanır. Həmin kitablar Akademiyanın yubileyinə böyük elmi töhfədir.

– Yubiley münasibətilə çəkilən “Azərbaycanın elm məbədi” adlı sənədli filmin ssenari müəllifisiniz. Filmdə Akademiyamızın 70 illik fəaliyyəti necə əks etdirilib, hansı hadisələr, hansı elmi nailiyyətlər önə çəkilib?

– AMEA-nın 50 illiyində də, 60 illiyində də film çəkilib. 10 il bundan əvvəl çəkilən film əldə olan materiallardan ibarətdir və müasir reallığı əks etdirir. Orada tarixi aspekt çox zəifdir. Yeni filmi hazırlayanlar müasir inkişaf əks etdirməyi əsas götürüblər. Biz isə 70 illik yubileyə hazırlaşarkən Akademiyamızın prezidenti Akif Əlizadənin məsləhəti və Rəyasət Heyətinin qərarı ilə “Azərbaycanın elm məbədi” filminin çəkilməsi üçün belə bir məsələ qoyuldu ki, bu film Akademiyamızın bütün məktəblərini, keçdiyi inkişaf yolunu, müasir islahatlarını əhatə etsin. Ona görə də biz arxivlərdə çoxlu iş aparmalı olduq. İndiyədək heç bir filmdə, ümumiyyətlə, heç bir yerdə istifadə edilməmiş 26 lent yazısı, süljet aşkar etdik. Əldə etdiyimiz sənədlərdə, lent yazılarının içərisində Akademiyamızın 1932-ci ildən sonrakı dövrlər əks etdirən nadir materiallar da var.

İndi çətinlik qarşıdaydıq ki, bu qədər qiymətli xəzinəni digər hansı filmlərdə əks etdirək. Çünki yubiley filminin vaxt baxımından bir çərçivəsi var. Yubiley tədbirində çıxışları da nəzərə alaraq, iştirakçıların izləyə biləcəyi maksimum yığcam bir film ərsəyə gətirməliyik. Ona görə də qərara alındı ki, yubiley üçün iştirakçılara hədiyyə edəcəyimiz bir saatlıq həcmində film də hazırlayaq.

Fikrimiz var ki, həmin bir saatlıq film televiziya kanallarında da nümayiş etdirilsin və bütün cəmiyyət baxa bilsin. Yubileydə təqdim edəcəyimiz film isə ən mühüm anları özündə əks etdirən 20 dəqiqəlik film olacaq. Axtarış dövrü başa çatıb. 105 saatlıq materialın içərisindən 20 dəqiqəlik film çıxarmalıyıq. Filmin operatoru, Moskva Dövlət Kinematografiya İnstitutunu bitirmiş Yuri Varnovski deyir ki, mən indiyə qədər həyatımda bu qədər gərgin iş rejimində olmamışdım. Biz Moskvaya, Peterburqa nümayəndələr göndərib arxiv materialları əldə etdik. Film zamanı əldə olunan bütün materiallar daha sonra Akademiyamızın arxivinə təhvil verilməli və gələcək nəsillər üçün saxlanılacaq.

Əldə etdiyimiz videolentlərdə Üzeyir Hacıbəyov, Yusif Məmmədliyəv, Səməd Vurğun, Mirəsədulla Mirqasımov, Mirlə Qaşqay kimi görkəmli alimlərin çıxışları, o vaxt Akademiyamızın mühüm hadisələrini əks etdirəcək lent yazıları var. Eyni zamanda, biz müxtəlif arxivlərdən Akademiyamızın keçdiyi inkişaf yoluna həsr olunmuş, 80-ci illərə qədərki dövrləri əks etdirən, müxtəlif institutların fəaliyyətini özündə cəmləşdirən 200-ə yaxın çap olunmamış süljet əldə etmişik. Onların da ən vacibləri filmdə istifadə ediləcək.

Filmin aparıcı istiqamətlərindən biri Akademiyamızın müstəqillik dövrü inkişafını göstərməkdir. Filmdə məntiqli aydın şəkildə göstərilir ki, Akademiyamızın məbəd səviyyəsinə qaldırılmasında xalqımızın Ümummilli lideri, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin müstəsna rolu vardı. O, həm Sovet dövründə, həm də müstəqillik dövründə ziyalılara, elmin inkişafına, Akademiyaya gələcək ziyalılarla görüş keçirdi və bildirdi ki, heç bir çətinliyə baxmayaraq, Azərbaycan elmi inkişaf etməli, qorunub saxlanmalı, yaşamaalıdır. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin hamısının mayasında elm dayanır.

Texnoloji düşüncədə yenilik olmasa, cəmiyyət durğunluq dövrünü yaşayır və normal inkişaf edə bilməz. Elm ölkəmizin intellektual inkişafına təkan verən hələlədir qüvvədir. Ona görə də Heydər Əliyev uzaqgörən bir dövlət xadimi kimi alimi, ziyalıyı yüksək qiymətləndirərək AMEA-nın qorunub saxlanmasını nəinki məqsəduyğun hesab etdi, bunu konkret olaraq reallaşdırdı.

İndi Prezident İlham Əliyev də AMEA-ya böyük qayğı göstərir. Ölkə Prezidentinin bir neçə dəfə Akademiyaya və onun müəssisələrində – Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasında, AMEA-nın Elektrik Kitabxanasının açılış mərasimində, Akademiyamızın ümumi yığıncağında iştirakı, çıxışları, tövsiyələri, tezisləri və Akademiyamızın inkişafına dair sərəncamları bu gün qurumun inkişafında böyük əhəmiyyət daşıyır. Dövlətin dəstəyi olmadan bu qədər böyük akademik qrupu qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək çox çətindir.

Xarici ölkələrdəki akademiklərin çoxu ümumi yığıncaqlar, təntənəli yubileylər keçirən, nominasiyalar üzrə müsabiqələr təşkil edən klub xarakteri daşıyır, real elmi işlər həyata keçirmirlər.

– Bu yaxınlarda sözügedən filmin çəkilişi üçün Rusiya Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, Nobel mükafatı laureatı, akademik Jores İvanoviç Alfyorovla görüşünüz baş tutub. Onun Azərbaycan elmi haqqında qənaəti necədir?

– Akademiyamızın prezidenti, filmin elmi məsləhətçisi akademik Akif Əlizadə ilə film üçün müsahibə alacağımız adamları müəyyən edərkən bir neçə görkəmli elm xadiminin AMEA haqqında fikirlərini öyrənməyi məqsəduyğun saydıq.

Onlardan biri də AMEA-nın fəxri üzvü, akademik Jores İvanoviç Alfyorov oldu. Sankt-Peterburq Elmi Mərkəzinin rəhbəri Alfyorov Azərbaycanda çətin şəraitdə Elmlər Akademiyasının qorunub saxlanılmasını və ölkədə elm sahəsində həyata keçirilən islahatları yüksək qiymətləndirdi.

müsahibə

Yeni elmi tədqiqat institutları və elmi mərkəzlər Akademiyamızın maliyyə imkanları daxilində fəaliyyət göstərir və Azərbaycan üçün gərəkli olan sahələrin daha dərinlən öyrənilməsinə xidmət edirlər. Məsələn, biz Qafqazşünaslıq İnstitutu, Dünya Siyasəti İnstitutu yaratmışıq. Siyasətin elmi əsasları öyrənilməlidir. Akademiyamızın bütün sahələrində irəliləyiş var. AMEA-nın yeni nizamnaməsi yaranıb, müzakirə olunub.

Yeni proseslər eyni zamanda humanitar və ictimai sahədə də həyata keçirilir. Yeni nizamnamə əsasında, bu sahələr bir-birindən ayrılıqda fəaliyyət göstərir və konkret hədəflərə doğru istiqamətləndirilir.

Biz Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini dövrləşdirmə konsepsiyasını hazırlamağı vacib saydıq. Böyük bir konsepsiyamızın qorunub saxlanılması. Onu Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Şurasında müzakirəyə çıxarmışıq.

Sadəcə, onlara yol göstərmək də, bələdçilik etmək də, qiymətləndirmək də bizim borcumuzdur.

Ancaq bu gün ədəbiyyatımızın bir neçə problemini də görürəm. Uşaq ədəbiyyatı çox zəif inkişaf edib. Ədəbiyyatın böyük vəzifəsi müstəqillik dövrünün yeni insanların tərbiyə etməkdir. Hələ də Sabirin, Abdulla Şaiqin, Abbas Səhahət, Rəşid Əfəndiyevin, digər uşaq yazıçılarının əsərləri ilə kifayətlənəməli oluruq.

– Ədəbiyyat İnstitutunda müasir ədəbi proseslər necə araşdırılır, hansı qənaətlər hasil olunur. Sizcə, xələflər sələfləri layiqincə əvəz edə bilərlərmi?

– Azərbaycan ədəbiyyatı var, o, təcridcən Sovet ideologiyasından ayrıldı. Ədəbiyyatımız azərbaycanlıq təfəkkürü ilə inkişaf edir.

“Ədəbiyyatda yeni nəsil var, sadəcə, onlara yeni gözle baxmaq lazımdır”

“Aydın yol”un suallarını Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəyli cavablandırır:

O, Azərbaycanda Elmlər Akademiyamızın inkişafından, uğurla həyata keçirdiyi islahatlardan xəbərdardır. Görüşdə yeni tarixi mərhələdə AMEA ilə Peterburq Elmi Mərkəzi və onun institutları arasında əlaqələrin yenidən qurulması, əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi zərurətindən danışdıq. Akademik AMEA-nın 70 illik yubileyi tədbirlərində iştirak etmək dövrətini razılıqla qarşıladı.

Eyni zamanda, Ukrayna Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Patondan, Rusiya Elmlər Akademiyası Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunun direktoru, akademik Aleksandr Kudelindən də Azərbaycanda elmin və Elmlər Akademiyamızın inkişafı ilə əlaqədar müsahibələr almışıq.

– Bu gün Elmlər Akademiyamızın və rəhbəri olduğunuz Ədəbiyyat İnstitutunun prioritetləri nədən ibarətdir?

– Akademiyada 2 il ərzində 7 elmi tədqiqat institutu yaradılıb. Bir neçə yeni elmi mərkəz formalaşdırılıb. Biz mövcud ştatlarla bütöcə daxilində islahatlar aparmaqda bir çox dəyişikliklər etməyə nail olduq.

Milli-mənəvi dəyərlər, soy-kök, Azərbaycan realığı, Azərbaycan coğrafiyası, vətənpərvərlik, millətçilik, milli istiqlal – bütün bunlar müasir Azərbaycan ədəbiyyatının mövzularıdır. Bu mövzularda zəif və güclü əsərlər var, ancaq bütövlükdə bugünkü dövrün ədəbiyyatdır. Ədəbiyyat İnstitutunun da borcu bu prosesi yönləndirmək, inkişaf etdirməkdir. Mən yeni ədəbi nəsil haqqında pessimist deyiləm, bu nəsil yetişməkdədir.

– Bu gün ədəbi nümunələrin dəyərləndirilməsi, ədəbi tənqid durumu sizi qane edirmi? Ədəbiyyat İnstitutu bu sahəni canlandırmaq, gənc tənqidçilərin xidmətindən yararlanmaq baxımından hansısa layihələr həyata keçirməyi nəzərdə tutubmu?

– Ədəbiyyat İnstitutunda Ədəbi tənqid şöbəsi yaratmışıq. Ədəbiyyat tarixi ədəbi tənqidsiz mümkün deyil. Ədəbiyyat İnstitutunun işi yalnız ədəbiyyat tarixinə qiymət verməkdən ibarət deyil, eyni zamanda, müasir ədəbi prosesləri araşdırmaq, qiymətləndirməkdir. İnstitutda əvvəllər Müasir ədəbi proseslər şöbəsi olmuşdu, ancaq qısa müddətdən sonra bağlanmışdı. Ədəbi tənqid şöbəsi aktiv fəaliyyət göstərir. Müasir ədəbi prosesi izləyir və istiqamətləndirir. Artıq 2 ildir ki, bu şöbənin əməkdaşları bizim Akademiyamızın digər üzvləri ilə bir yerdə hazırladığı ilin ədəbi yekunlarına həsr olunmuş müasir ədəbi proses müşavirəsi keçirilir.

2013-cü ildə müşavirədə 7 maruzəçi var idi və hərəsi bir janr haqqında məruzə edirdi: 2013-cü ilin nəsr, poeziyası, uşaq ədəbiyyatı, dramaturgiyası, publisistikası.

Ancaq 2014-cü ildə 14 maruzəçi oldu. Artıq hekayə, povest, roman və sairə üzrə ayrı-ayrı maruzəçilər var idi. Bu, ona görə idi ki, müasir ədəbi prosesi detallarına qədər izləyə bilək. Maruzələrin çap variantı da olacaq.

Müşavirələr göstərir ki, ədəbi tənqiddə artıq yeni nəsillər formalaşır. Onların maruzələrində peşəkar yanaşmalar özünü göstərir, qiymətli elmi mülahizələrin ortaya çıxdığını görmək olur. Yeni yaradıcı nəsillər həmin meydanı ermək, həm də onlara tələbkar yanaşmaq lazımdır. Mən artıq ədəbi tənqiddən yeni nəsilləri görürəm. Bu nəsillər müasir ədəbi prosesi dərinlən bilir, yaxşı hiss edir, məsuliyyətini dərk edir və istiqamətləndirməyə gücünü səfərbər edir. Bu gün artıq tamam yeni Ədəbiyyat İnstitutu yaradılıb, yeni şöbələr, yeni aparıcı qüvvələr var.

Eyni zamanda, böyük təcrübəsi olan, gənclərin yetişməsində böyük rol oynayan ağısaqqal nəsillimiz var. Onların əsərləri özü böyük məktəbdir. Qəzetin səhifələrində şifahi xalq ədəbiyyatının lirik janrlarında olan nümunələrdən çoxsaylı seçmələr verilib. Biz istəyirik ki, Azərbaycan ədəbiyyatını həm elmi cəhətdən, həm də seçilmiş örnəklərin ən yaxşı tərcümələrini təqdim edək. Həmçinin Azərbaycanın təsvir sənətindən də nümunələr veririk. “Literaturmaya qazeta”da Azərbaycan poetik folklor nümunələri “Xalq boxcasından ilahi xəzinə” başlığı altında oxuculara çatdırılır. Müxtəlif mövzuları əhatə edən çeşidli bayatlar, laylalar, yanılmaclar, tapmacalar, mərasim nəğmələri, xalq mahnıları “Literaturmaya qazeta”nın əlavəsində Vladimir Qafarovun, Alla Axundovanın və Tatyana Strəşnevanın tərcümələri ilə verilib.

“Azərbaycan cəmiyyəti bilir ki, AMEA yaradılarda ilk prezidenti tibb elmləri doktoru, professor Mirəsədulla Mirqasımov seçilib. Ancaq Akademiyamızın vitse-prezidentləri və akademik katibi, Rəyasət Heyəti haqqında bu günə qədər arxiv məlumatları əldə etməmişdik. Yubiley ərfəsində apardığımız elmi axtarışlar nəticəsində artıq Akademiyamızın ilk təşkilatçı quruluşu və Rəyasət Heyətinin üzvləri barədə konkret məlumatlar əldə etmişik. AMEA yaradılardan sonra ilk yığıncağında geologiya elmləri doktoru, professor Şamil Əzizbəyov və fəlsəfə elmləri doktoru Heydər Hüseynov vitse-prezident seçiliblər. Eyni zamanda, indiyədək AMEA-nın ilk baş elmi katibinin kim olduğu məlum deyildi. Arxiv sənədlər əsasında müəyyən edildi ki, bu şəxs geologiya elmləri doktoru Mirlə Qaşqay olub. Bunlar tam yeni məlumatlardır, ilk dəfə sizin qəzet üçün açıqlayırıam.”

Qəzetin əlavəsində Azərbaycan xalqının ilə yanaşı, AMEA-nın Füzüli adına Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşı, rəssam Fəxrəddin Əlinin çəkdiyi rəsmlər də yer alıb ki, bu da səhifələrin cəlbədiçi tərtibatını nəzərə çarpdırmaq üçün yaxşı layihənin əsas məqsədi olan xalq ruhunun ayarı surətdə əks etdirilməsinə xidmət edir.

– Ümumiyyətlə, necə hesab edirsiniz, bu gün Azərbaycan ədəbiyyatını dünya müstəvisinə çıxarmaq və layiqincə təmsil etmək üçün hansı əsərlər seçilməlidir? Dostoyevski deyirdi ki, qiyamət günü bəşəriyyət Tanrı dərgahına “Don Kixot” əsəri ilə çıxıb bilər. Bu mənada, Azərbaycan ədəbiyyatından hansı nümunələrə üstünlük verərdiniz?

– Azərbaycan ədəbiyyatını dünya müstəvisinə çıxarmaq üçün əvvəlcə öz dilimizdə dünya miqyaslı əsərlər yazmaq lazımdır. Mirzə Fətəli Axundovun əsərləri Azərbaycanla yanaşı, dünya ədəbiyyatının sərvəti sayıla bilər. Çünki ümumdünya ədəbiyyatı ölçülərinə, dəyərlərinə malikdir. Cəlil Məmmədquluzadənin “Poçt qutusu”, “Qurbanlı boy”, “Usta Zeynal” kimi hekayələri, “Ölümlər” pyesi Şərqi və Qərbi dillərinə mükəmməl tərcümə olunsay, onlar dünya ədəbiyyatının şedevrləri kimi qəbul edilər.

Milli təfəkkürü, milli mənəfiyi irəli aparıb bir neçə yazıçının adını çəkmə bilərəm. Bu, Mirzə Fətəli Axundov, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov, Mirzə Ələkbər Sabirdir. Bu epoxa Azərbaycanda və ölkəmizdə kanarda modern cəmiyyəti formalaşdırdı. Son 200 illik Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafını onların əsərləri olmadan təsəvvür etmərim. Mən inanıram ki, belə yazıçılar yenə yetişəcək.

Qədim vaxtlardan insanlar ayrı-ayrı bitkilərin xüsusiyyətlərinə bələd olmuş, onların köməyi ilə tutulduqları azarlardan xilas olmağa çalışmışlar. İllər, əsrlər ötdükcə, xalq təbabəti ilə məşğul olan mütəxəssislər yetişdi və yazı mədəniyyəti ortaya çıxdıqdan sonra təbabətin təcrübələri qələmə alındı.

Müxtəlif müalicə üsullarına həsr edilmiş əsərlər yüzilliklər boyunca katib və xəttatlar tərəfindən köçürülür və kitabxanalarda saxlanılırdı.

Təbabət sahəsində yazılmış risalələr digər xalqların dillərinə tərcümə edilir və beləliklə, təbabət bərədəki biliklər zənginləşirdi.

Orta əsrlərdə təbabətə aid çoxsaylı dəyərli əsərlər yazılıb.

Onlar ayrı-ayrı xəstəliklər, onların əlamətləri və müalicə üsulları, insan bədəninin xüsusiyyətləri, dərmanlar, ədviyyələr, sürtmə məlhəmləri, otlar, meyvələr, təbiblərə verilən məsləhətlərdən ibarət idi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmin müxtəlif sahələrini əhatə edən əlyazmalar arasında təbabətə həsr edilmiş çoxlu sayda abidələr qorunub saxlanılır.

Onların arasında Zeynəddin bin Əbu İbrahim İsmail ibn Həsən ibn Əhməd ibn Məhəmməd Əl-Hüseyni Əl-Qorqaninin "Xəfi-əlayi" ("Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi") əsəri xüsusi yer tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, Qorqani öz vaxtının tanınmış və müdrik şəxsiyyətlərindən olub. Mənbələrin verdiyi çoxsaylı məlumatlara görə, olduqca savadlı və dərin elmi biliyə malik olan Zeynəddin Əl-Qorqani ərəb və fars dillərini mükəmməl bilib, dünyanın bir çox alim və təbiblərinin əsərləri ilə yaxından tanış olub.

Tibbi dərinədən bilən Qorqani dərmanlar hazırlayıb, xəstələri müalicə edirdi.

Müasir tibb elminin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda xəstəliklərin təbii bitkilərlə müalicəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Belə bir zamanda "Xəfi-əlayi" kimi əlyazmaların əsaslı öyrənilməsinə ehtiyac artır.

Odur ki, qədim və zəngin keçmiş olan tibb tarixini öyrənilib, gələcək nəsillərə çatdırmaq bizim müqəddəs borcumuzdur.

Zeynəddin ƏL-QORQANI

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Altıncı bab zökəm xəstəliyi, soyuqdəymə, öskürək xəstəliyi və ağciyər iltihabı - ağciyər pərdəsinin iltihabı, sətəlcəm, sinəqir xəstəlikləri haqqındadır.

İsti zökəm xəstəliyi zamanı xəstənin burnundan duru su axır. Burun axıntısının qarşısını almağın əlacı xaşxaş şərbəti içmək, keşkab (qurut və arpa toxumundan hazırlanmış şorba) yemək, innab və kordiyani bişirərək, ona döyülmüş xaşxaş toxumu qatıb qəbul etmək və ya likvidambar ağacının duru qatranını meşə albalısı ilə qarışdırıb yeməkdir.

İsti zökəmə yoluxma zamanı at lərgəsi ilə sirkəni qaynadaraq, xəstənin başını onun buxarına vermək lazımdır. Sonra üç gün ərzində belə xəstələrdən qan alarlar.

Xəstədə soyuqdəymə və öskürək olarsa, qəndə qoyulmuş bənövşəni at lərgəsi suyuna, yaxud keşkaba və ya çödükotu şərbətinə qatıb verirlər.

Bundan başqa, xəstə öskürəyə qarşı dərman da içməlidir ki, öskürəyi yumşalsın.

Öskürəyi olan xəstələrdən qan almazlar.

Bərk soyuqdəyməsi və zökəm olan xəstələri quqaya dərmanı vasitəsilə sifraqlıq etdirirlər. Hər səhər hamamda yuyunmaq da onlara xeyirdir.

Soyuqdəymə, zökəm və öskürək zamanı burundan qatı maddə gəlir və bu maddə burundan çətinliklə xaric olur.

Əlacı macar darısını isidib başa qoymağdır ki, onun istisi beyinin içinə nüfuz etsin.

İsidilmiş daşları şərbətə salıb, başı onun buğuna vermək də xeyirdir.

Küst, əkin qaraçörəkotu, əzvay, bixur, qızarmış və döyülmüş kətan toxumunu az miqdarda balla qarışdırılmış sirkəli ispanaq sakana əlavə edərək, az-az xəstəyə verərlər.

Bundan başqa, əkin qaraçörəkotunu qızardıldıqdan sonra döyüb, sirkə ilə qarışdırıb və onu qoxlayırlar.

Çödükotu şərbətini yeməyə qataraq, yaxud ayrıca olaraq onun dərmanını xəstəyə vermək xeyirdir.

Əncir, çəyirdəyi təmizlənmiş qara üzüm və razyana qatışığı da belə xəstələrə çox faydalıdır.

Xəfi-əlayi

(Xəstəliklər və onların müalicəsinin müxtəsər şərhi)

Ballı su, yaxud güləngübini (qızılgül ləçəklərindən hazırlanan mürəbbə) çödükotu şərbətinə qatıb içməyin də xeyri çoxdur.

Uzun müddət öskürəkdən əziyyət çəkən xəstələr üçün razyana toxumunu qatılanaqadək süddə bişirib hər səhər içmək faydalıdır.

Vələmir suyu, buğda bişimişi, badam yağı və şəkərlə, yaxud quru əncirlə qarışdırılmış ceviz kimi təamlar da bu baxımdan xeyirli-dir.

Belə xəstəliklər zamanı aşağıdakı tərkibdə dərman hazırlanır: çödükotu şərbəti, çəyirdəyi çıxardılmış qara üzüm, quru əncir - hərəsindən 20 dirhəm, Yunan gül-dəfnəsi, kərəviz toxumu, razyana toxumu, bənövşə, zöhrətüklü adiant, quru çödükotu - hərəsindən 5 dirhəm, süsən - 2 dirhəm, itotu - 5 dirhəm olmaqla götürülür, bunların hamısı 2 mən suda yarısı qalana qədər qaynadılıb süzülür və hər səhər 4 unsiya çödükotu dərmanı ilə qəbul edilir.

Çödükotu dərmanının hazırlanma qaydası belədir: biyan kökü şirəsi, zöhrətüklü adiant şirəsi - hərəsindən 10 dirhəm, acı badam ləpəsi, zəravənd toxumu - hərəsindən 5 dirhəm götürülür, döyülüb qaynadılır və balla qarışdırılır.

İsti öskürək dərmanının tərkibi: biyan kökü şirəsi, ispanaq, razyana toxumu, kərəviz toxumu, zöhrətüklü adiant, agarik göbələyi - hərəsindən 1 dirhəm, acı badam ləpəsi - 5 dirhəm və şəkərqamışı - 7 dirhəm.

Qanlı öskürək zamanı böyük bağayarpağı suyuna, yaxud pərpəng yarpağının suyuna möhür gili əlavə olunaraq xəstəyə verilir.

Qanaxma baş verərsə, xəstədən tədricən qan alınmalıdır.

Sonra təmizlənmiş bat-bat otunu yuyub, təmiz suda qatılanaqadək qaynadır, üzünə 1 dirhəm bixur kolunun qatranını əlavə edib xəstəyə verirlər.

Sinəqirli xəstələrə sədəfotu suyunda həll olunmuş 4 danək çəyirdəyi şirəsi və çödükotu şərbəti də faydalıdır.

İsti öskürək dərmanı uzun müddət qəbul edilməlidir.

Xəstəni aqarik göbələyi dərmanı vasitəsilə sifraqlıq etdirmək lazımdır.

Bu dərmanın hazırlanma qaydası: aqarik göbələyi - 4,5 danək, yem qarğızı - 2 danək, biyan kökü şirəsi - yarım dirhəm, gəvən kitrəsi - yarım danək.

Digər bir dərmanın hazırlanma qaydası: aqarik göbələyi, türbənd ipomeyası - hərəsindən 2 danək, yem qarğızı toxumu, gəvən kitrəsi, əzvay şirəsi - hərəsindən 4 danək, şərbət - 3 dirhəm.

Öskürək dərmanının hazırlanması: biyan kökü şirəsi - 5 dirhəm, sirkəli saksaul, yabanı cira, acı badam ləpəsi - hərəsindən 2 dirhəm, ilankölgəsinin kitrəsi - 1 dirhəm. Bunları ballı suya qatır və dərman düzəldirlər.

Lakin xəstənin nəfəsəlməsi da ha da ağırlaşarsa, xəstəyə çödükotu bişimişi və yaxud aşağıdakı dərmanı vermək lazımdır: innab - 20 ədəd, kordiya - 15 ədəd, bənövşə - 7 dirhəm, biyan kökü - 10 dirhəm, yem qarğızı toxumu - 5 dirhəm, çəyirdəyi çıxarılmış iri qara üzüm - 10 dirhəm, arpa südü (arpanın içindəki süd) - 9 dirhəm - qarışdırılaraq həll olanadək bişirilir. Alınan qarışıq bənövşə şərbətinə, yaxud keşkaba əlavə olunaraq xəstəyə verilir.

Bundan başqa, çobanyastığı, arpa unu, gülxətmi kökü, süsən kökü, badam yağı və bənövşəni qarışdıraraq təpitmə düzəldirlər.

Xəstəni innab, gavalı, bənövşə, sığirdili (maldili), süsən kökü, gülxətmi kökü, kordiya, tərəncübin (ilin isti fəslində dəvətikanında əmələ gələn şəkərli maddə) və sənəmaki bişimişi ilə sifraqlıq etdirmək lazımdır.

Yeddinci bab ürək xəstəlikləri haqqındadır.

Ürək xəstəliklərinin əlamətləri susama və ürək döyüntüsü kimi hallarda özünü büruzə verir. Belə xəstələr soyuq su içdikdə və sərin havaya çıxdıqda rahatlıq tapır və özlərini yaxşı hiss edirlər.

Xəstəliyin səbəbi qan mənşəli olarsa, xəstənin çiyin damarından qan almaq, ona turş turunc şərbəti, turş alma şərbəti, turş nar şirəsi, kafur dərmanı, heyva şirəsi, səndəl və gavalı güləbi vermək lazımdır. Sərinləndirici şərbətlərə az miqdarda zəfəran və sığirdili şirəsi qatıb içmək faydalıdır.

Xəstədə qızdırma meydana çıxarsa, ona turş ayran, xüsusilə də kafur, tabaşir (bambukun buğum aralarında yığılan kristal maddələr) və quru keşniş qatılmış ayran xeyirdir.

Ürək məzəcinin soyuqluğunun əlamətləri üz rənginin saralması, parlaqlığın və canlılığın itməsi, bədəndə ağırlıq, süstlük və zəiflik kimi hallarla özünü büruzə verir.

Əlacı reyhan şərbəti, müşk dərmanı, məsruditan dərmanı və böyük tiryaq dərmanı içməkdir.

Bundan başqa, məzaci dəyişən və əhvalı yaxşılaşdıran ənbərdən (kaşalotun mədəsində əmələ gələn mumabənzər ətirli maddə) hazırlanmış cəvəş dərmanı da (həzmə kömək edən dərman) belə xəstələrə faydalıdır.

Belə xəstələrdə rütubət çox olarsa, öncə qusmaq və işlətmə dərmanı qəbul etmək lazımdır.

Bundan sonra şərbət içmək məsləhətdir.

Ürəkdə quru pis məzəcin əlamətləri ağızda quruluq, susama, yuxusuzluq, ariqlama və taqətsizlik kimi hallarla müşayiət olunur.

Belə xəstələrdə quru öskürək də olur və onlar xəstəliyin şiddətinə tab gətirə bilmirlər.

Bu xəstəliyin əlacı uzunsürən qızdırmaya qarşı görülən müalicə tədbirlərilə eynidir.

Belə xəstələrə badam yağı ilə qarışdırılmış uzunqulaq südü, şirin nar şirəsi xeyirdir.

Bənövşə və balqabaq yağından istifadə etmək də bu baxımdan faydalıdır.

(Ardı gələn sayımızda)

**Farscadan tərcümə edən:
Zemfira MƏMMƏDOVA**

Belə xəstələrə şərbət və gil dərmanı içmək xeyirdir.

Dəniz xərçəngini keşkabda bişirib yemək də faydalıdır.

Bundan başqa, belə xəstələrə qızardılmış quzu budu və nişasta yayması verərlər.

Sinəqir xəstəliyinə düşər olan xəstələr rütubətdən uzaq durmalı və çox yatmamalıdır.

Belə xəstələrə hər səhər sirkəli iskəncəbin, yaxud dəniz soğanı sirkəsi, bəzi hallarda keşkaba az miqdarda südləyinin havada qurumuş şirəsini qatıb yarım dirhəm verirlər.

Bundan başqa, döyülmüş və zəri toxumunun dərmanına bal, badam yağı, 4 danək zəravənd və şəkər qatıb qəbul etmək də xeyri verər.

Ağciyər pərdəsinin iltihabı və ağciyər iltihabı xəstəliyinin əlamətləri isti qızdırma, sinəqir xəstəliyi zamanı üzə çıxan əlamətlərlə oxşardır.

Bu əlamətlər özünü üz rənginin qızarması, sinədə ağırlıq, ağızdan köpük gəlməsi, əzələlərin şişməsi, döş boşluğunu qarın boşluğundan ayıran əzələlərin şişməsi, nəfəs almağın çətinləşməsi kimi hallarla büruzə verir.

Xəstəliyin əlacı ilk öncə qan almaq, arpa suyu, bənövşə şərbəti və badam yağı qəbul etməkdir.

4 gün ərzində qızarmış yeməklərdən çəkinmək lazımdır.

Bundan sonra xəstənin nəfəsi açılarsa, ona arpa suyuna qatılaraq bişirilmiş innab, kordiya, çəyirdəyi çıxarılmış iri qara üzüm, əncir, süsən kökü və bənövşə vermək lazımdır.

Osmanlı imperiyası. Bu çoxmilətli və çoxdillili türk dövləti tarixin ən böyük imperiyalarından biri və bütün dünyada yaşayan türklərin qürur mənbəyidir. Dövlətin əsası 1299-cu ildə oğuzların Qayı boyundan olan Osman bəy tərəfindən qoyulub. Banisinin Osmanoğulları Bəyliyi adlandırdığı dövlət, sonralar nəhəng imperiyaya çevrilib – dünya tarixinə, siyasətinə böyük təsir göstərmiş. Üç qitəyə yayıldığı illərdə ən qüdrətli dövrünü yaşayan Osmanlı imperiyası mahiyyətə əsası Səlcuqlar tərəfindən qoyulan Türkiyə dövlətinin ikinci mərhələsi hesab olunur. Osmanlı sultanlarının həyatına nəzər salmaqda məqsədimiz bir türk imperiyasının yaranışı, mövcudluğu, dünya gücünə çevrilməsi kimi tarixi məqamları bir daha göz önünə gətirməkdir.

Sultanlığa gedən yol qardaşın edamından keçdi

Sultan Süleymanın ölümündən sonra hakimiyyətə onun oğlu II Səlim gəldi. Uşaqlığı İstanbulda – Əskisarayda keçən Səlim, 16 yaşına kimi burada təhsil almış, 1542-ci ildə Konyaya sancaqbəyi təyin olunmuşdu. 1544-1558-ci illərdə isə o, Manisada valilik etmişdi. Burada yaxın çevrəsinin, dostlarının təsiri ilə vaxtının çoxunu yüngül əyləncələrə, ova həsr etdiyinə görə atası, Səlimi Konyaya qaytarmaq qərarına gəlmişdi. Tarixçilər bu hadisənin Səlimin həyatında böyük rol oynadığını yazırlar.

Səlim hakimiyyətə davasına hələ atasının sağlığında başladı. Bu dövrdə Sultan Süleymanın oğulları – Mustafa, Mahmud, Murad, Mehmet, Abdullaha və Cahangir artıq yox idilər. Qanununun çox sevdiyi arvadı Xürrəm Sultan öz oğullarının – Səlim və ya Bəyazid şah olmasını istəyirdi.

1553-cü ilin avqustunda – Sultan Süleyman Naxçıvana yürüş zamanı sədrəzəm Rüstəm Paşanın fitnəsinə uyaraq, oğlu şahzadə Mustafanı edam etdirdi. Bununla da taxta-taca iki varis qaldı: Xürrəm Sultanın oğulları olan Bəyazid və Səlim.

1558-ci ildə Xürrəm Sultan öldəndən sonra iki qardaş hakimiyyət uğrunda açıq savaşa girişdilər. Əvvəl-əvvəl Amasyada sancaqbəyi olan şahzadə Bəyazid daha çox fəallıq göstərirdi, Səlim isə səbirli və siyasətçi təsir bağışlıyırdı.

1559-cü ilin 29 mayında iki şahzadənin orduları Konyada üz-üzə gəldi. Atasının hərbi-siyasi dəstəyini alan Səlim bu müharibədən qalib çıxdı. O, məğlubiyətdən sonra qaçıb canını qurtarmaq istəyən Bəyazidin arxasınca Xınusa qədər getdi, lakin oradan geriə – Konyaya qayıtdı. Bəyazid övladları ilə birlikdə Amasyaya qaçsa da, atasının hücum çəkəcəyi xəbərini alan kimi, iki min nəfərlik orduyla birlikdə Səfəvi imperiyasına sığındı.

Hamamda ölən şair və sultan

Sultan Süleyman Səfəvi hökmdarı Təhmasib şahla məktublaşmalarda ondan dövlətə xəyanət etmiş oğlunu təslim etməsini istədi. 1561-ci ilin sentyabrında Təhmasib şah Bəyazid ordusunu qılincdən keçirdi, özünü və övladlarını Qəzvinə gətizdirib öldürəndən sonra nəşini atasına göndərdi. Şahzadə Bəyazid Sivasda dəfn edildi. Beləliklə, Konyanın sancaqbəyi olan Səlim 1561-ci ildə Sultan Süleymanın yeganə, rəqibsiz vəliəhdi kimi təsdiq olundu və 1562-ci ildə Osmanlı dövlətinin paytaxtına yaxın olan Kütahyaya sancaqbəyi təyin edildi.

II SƏLİM

Süleyman Qanuni ölür və...

Şahzadə Səlim atasının son səfəri olan Avstriya yürüşündə iştirak etmədi. O, Sultan Süleymanın ölümündən xəbər tutan kimi təcili olaraq lələləri Hüseyin paşa, Xoca Attaullah və saray xəzinədarı Cəlal bəylə birlikdə ordu yığıb İstanbula doğru hərəkət etdi. Səlim sentyabrın 30-da Üsküdüra çatdı.

Yüksək rütbəli saray əyanları Sultan Süleyman Qanununun Avstriyada Zigetvar qalasının fəthindən bir gün əvvəl vəfat etdiyini bilmirdi.

Üsküdüra dövlətin qayıqları ilə gələn Davud ağa Sultan Səlimin padşahlığını ilk tanıyanlardan biri olaraq, onu səltənət qayığı ilə Topqarıya apardı. Bu vaxt tərsənə və topxanadan yaylım atəşi açılaraq Səlimin sultanlığı bütün ölkəyə elan edildi.

Sultan Səlim şəhər qapısından hökmdar qərargahına kimi şah geyimində, at belində, xüsusi alayla keçərək sədəqə payladı və İstanbuldakı dövlət adamları (İstanbulun mühafizə rəisi İskəndər paşa, Şeyxülislam Əbussuud Əfəndi...) tərəfindən rəsmən sultan kimi tanındı.

Səlimin səltənət şənliklərinə xərclənən pulları dövlət xəzinəsindən götürülmədi, o, bu pulları böyük bacısı Mihrimah Sultandan borc aldığı 50 min qızıl hesabına ödədi.

Əsgərlər nara-zı qalır

Sultan Səlim hakimiyyətə gələndən iki gün sonra ordunu və atasının cənazəsini qarşılamaq üçün İstanbulu tərk etdi. Ədirnə, Filibə, Sofyadan çox sürətlə keçərək 30 günlük yolu 15 günə qət edən sultan Belqrada çatdı. Süleyman Qanununun ölümü yürüşdən qayıdan orduya Belqrad yaxınlığında elan edildi. Padşahın qəfil ölüm xəbərini alan, fəthdən sonra mükafatlanmaq arzusuyla alışıb-yanan əsgərlər bir-birinə dəydi. Orduda böyük ruh düşkünlüyü yarandı.

Yeni sultanın bəxşis adına payladığı xırda-xuruş isə əsgərlər tərəfindən narazılıqla qarşılandı. Sultan Səlim noyabr ayında Ədirnəyə çatdı, orada bir müddət ləngiyəndən sonra əsgərlərin üsyan edəcəyindən ehtiyat edib, orduda nizam-intizamı bərpa etmək, narazı sərkərdələri sakitləşdirmək üçün İstanbula qayıtdı.

Səlimin idarəçilik prinsipləri

II Səlimin dövründə Avstriya ilə Ədirnə müqaviləsi imzalandı, Səfəvi dövləti ilə münasibətlər mülayimləşdi, Yəməndə Osmanlı dövlətinin əleyhinə baş qaldıran qiyamların qarşısı alındı, dövlətin sərhədləri daxilində sabitlik qorunub-saxlandı.

Sultan Səlim portuqalların təhdidləri ilə qarşılaşan İndoneziya krallığına yardım məqsədilə donanma göndərdi və bununla da portuqal təhlükəsini bir müddətlik də olsa, zərərsizləşdirməyi bacardı.

Bir qədər sonra yeni təhlükə – rus təhlükəsi meydana çıxdı. Rusların, Qazan və Astraxan xanlıqlarını işğal etmələrindən narahat olan Osmanlı dövləti Kırım xanlığına hərbi-siyasi dəstək göstərdi. Türklər həm rus hücumlarının qarşısını almaq, həm də dəniz sərhədlərində baş verəcək üsyanları yatırmaq məqsədilə Don-Volqa kanalı çəkməyi planlaşdırsa da, bunu həyata keçirə bilmədilər.

Şair sultan

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Səlim hərbi səfərlər zamanı orduya sərkərdəlik etməyib. O, bəzi hallarda böyük dövlət işlərini belə, vəzirlərinə havələ etməkdən çəkinməmiş. Lakin sultanın ən yaxın adamları sarayda, əyalətlərdə, ölkənin müstəmləkələrində baş verənləri yaxından izləyir, Səlimə hesabatlar hazırlayırmışlar.

Başda Səlimiyyə məscidi olmaqla, Lefkoşa, Ədirnə və İstanbulda bir çox tarixi əhəmiyyətli tikililər məhz onun əmri ilə inşa edilib. O, bir İslam xəlifəsi olaraq Məkkə və Məscidül-haramda müxtəlif təmir işlərini də öz üzərinə götürüb.

II Səlimin hakimiyyəti illərində elm adamlarına, ruhanilərə, sarayda fəaliyyət göstərən tarixçilərə, xüsusən də şairlərə böyük diqqət və qayğı göstərilib. Bu isə təsadüfi deyildi, çünki Səlim də özündən əvvəlki bir çox sultanlar kimi şeir yazırdı. Aşağıdakı beyt onun yaradıcılığının şah əsəri sayılır:

– Biz bülbül-i muhrük-dem-i şəkva-yı firaktız

Ateş kesilir geçse, saba gülşenimizden...

Beytin mənası isə belədir:

– Biz ayrılığın gül bağçasında elə ataşlı ahlara çəkin bülbüllük ki,

Əgər səhər külləyi oxuduğumuz bağçadan keçsə, alışıb yanar...

II Səlimin ölümü

Osmanlı tarixçilərinin yazdığına görə, Səlim hərəmxanadakı hamamda çiməndə ayağı sürüşüb və beyni silkələnib. Həkimlər sultanı sağaltmağa çalışsalar da, buna müyəssər olmayıblar. O, 1574-cü ilin dekabrında vəfat edib.

Səlimin padşahlığı səkkiz il iki ay on doqquz gün davam edib. Sultan Ayasofya məscidinin həyətidə – özünün tikdirdiyi türbədə dəfn edilib.

Avropada "erməni məsələsi" adlanan mövzuya maraq heç vaxt sönməyib. Yaxın Şərqdə siyasi vəziyyətdən asılı olaraq, bu maraq gah güclənib, gah da bir qədər zəifləyib. Lakin bu məsələ Avropa siyasətçilərinin və diplomatlarının "gündəliyindən" heç vaxt çıxarılmayıb. Bu maraq, bir çox halda, ermənilərin Yaxın Şərqdə bir qədər unikal vəziyyətləri və bu regionun tarixində oynadıkları siyasi rolla izah olunur.

Ermənilərin Yaxın Şərqdə vəziyyətlərinin unikallığı, ilk növbədə, xristian olmaları və Avropanın həmişə müəyyən səksəkə və ehtiyatla yanaşdığı, sonacən inanmadığı, qorxduğu müsəlman ölkələrinin arasına pərçimlənməsi səbəbindəndir. Bu ölkələrdə, əsasən, qədim və zəngin mədəniyyətə malik xalqların yaşamasını avropalılar lazımı qədər qiymətləndirməmiş və faktiki olaraq az anlamışlar. Avropa ölçülərinə görə, bütün bu müsəlman xalqları son dərəcə geridə qalmış, dini cəhətdən isə kor-koranə fanatik və məhdud mədəniyyətli hesab olunurdular. Bununla yanaşı, Avropa dövlətləri öz hökmdarlarının simasında əla başa düşürdülər ki, Yaxın Şərq ölkələrində tükənməz xəzinə, təbii sərvət var, bu, onların nəzərindən yayınmır və gec-tez hər şeyi ələ keçirəcəklərinə ümid edirdilər.

Lakin Yaxın Şərq ölkələrinin Avropa imperializmi tərəfindən müstəmləkələşdirilməsi başqa torpaqlarda sınaqdan çıxarılmış, adət halını almış işğal modelləri üzrə həyata keçirilə bilməzdi. Burada özünəməxsus, kifayət qədər əhəmiyyətli spesifikasiya var idi. Əvvəla, bu ölkələr, hətta Avropa anlayışında, əvvəllər müstəmləkələşdirilmiş torpaqlar və uzaq adalar kimi "geri qalmış", "vəhşi" deyildilər. İkincisi və bu çox vacib idi, onların yolunda kifayət qədər güclü, bu ölkələrin yaxınlığında, hətta onların bəziləri ilə həmsərhəd olan Rusiya durmuşdu. Və bu səbəbdən, təbii ki, məntiqə görə, bu ölkələrə məhz onun əl qoymağa "haqqı olduğunu" hesab edirdi. Əgər digər işğalçı dövlətlərin yeni torpaq, ölkə ələ keçirib müstəmləkə halına salması üçün böyük məsrəf istəyən, təhlükəsiz olmayan dəniz ekspedisiyasını təchiz etmək tələb olunurdusa, Rusiya bütün bunlara ehtiyac hiss etmirdi, çünki onun "tamahının predmeti", belə demək mümkünsə, "böyründə" idi. Elə zahirən də belə işğalçılıq daha abırlı və sivil görünürdü. Əgər digər müstəmləkəçi dövlətlər öz gələcək müstəmləkələrini silah gücünə ələ keçirirdilər, Rusiya onları, sadəcə olaraq, özünə "birləşdirirdi". Belə demək mümkünsə, "dünyanın o başında" yerləşən yad ölkələrə soxulmur, öz "evinə" qala-qala, yalnız "öz sərhədlərini genişləndirirdi". Avropanın müstəmləkəçi ölkələri də bununla, könülsüz də olsa, hesablaşmalı olurdular.

Rusiya isə vaxt itirmədən Yaxın Şərqdə öz ekspansiyasını davam etdirirdi. Bunun üçün o, hərbi ilə yanaşı, mümkün olan bütün digər vasitə və imkanlardan da istifadə edirdi. Sadalananlarla yanaşı, "erməni faktoruna" da müəyyən əhəmiyyət verirdi. Erməni əhalisi Rusiya üçün, elə bütün Avropa üçün də Yaxın Şərqin "müsəlman dünyasında" xristian forpostu rolunu oynayırdı. Bir sıra tarixi səbəblər nəticəsində "müsəlman əhatəsində" yaşayan ermənilər də özlərini o qədər də "rahat" hiss etmirdilər.

Müsəlmanların onlara münasibəti heç də pis olmasa da, onlar heç yerdə üstün millət olmayıblar. Şiddətli milli hisslərlə qovrulmuş ermənilər həmişə özlərinin, imkan dairəsində, güclü, müstəqil dövlətini yaratmağa can atıblar. Öz güclərinə ümidləri olmayan ermənilər xristian Avropaya və ilk növbədə ərazicə yaxın olan Rusiyaya istinad edirdilər.

Beləliklə, ermənilərin və Rusiyanın maraqları bir çox hallarda üst-üstə düşürdü, yaxud kifayət qədər yaxın idi. Avropa dövlətlərinə gəldikdə isə, heç vaxt Rusiyaya xüsusi simpatiyaları olmayan avropalılar bu ölkənin maraqlarını, necə də olsa, artıq qeyd ediyi kimi, həmişə ehtiyat etdikləri müsəlman ölkələrinin maraqlarından üstün tuturdular. Avropa dövlətlərinin və onların faktiki lideri ABŞ-ın Ərəb-İsrail münaqişəsinə, İraqa, İrana münasibətini yada salmaq kifayətdir. Təkcə, məlum olduğu kimi, Yaxın və Orta Şərqdə onların siyasətlərinin bələdçisi olan Türkiyə (onun İraq-Küveyt münaqişəsində rolunu yada salaçaq) istisna təşkil edir ki, onun da əvəli NATO üzvlüyü ilə bağlanıb və buradakı siyasətini isə, bildiyimiz kimi, ABŞ müəyyən və dik-tə edir.

Deyənlərə nəzərən, bizə elə gəlir ki, ingilis müəllifi Q.F.B.Linçin "Ermənistan" əsərində tutduğu mövqe kifayət qədər aydın olur. Bu əsər aşkar şəkildə elmilik və obyektivliyə iddia edir. Müəllif təsvir etdiyi regiona şəxsən getməyə tənbəllik etməyib, yerli əhalinin nümayəndələrilə görüşüb, onların yaşadıkları yerləri dolaşmış.

tatarlar (daha doğrusu, azərbaycanlılar - L.N.) - 1139000 və gürcülər bütün bölgüləri ilə 1000000 nəfərdən çoxdurlar. Dini düşmənçilik tatarları sünnü və şialərə ayırır, gürcülər isə kilsələrinin pravoslav kilsəsiylə ittifaqından sonra, həmin başlıca birləşdirici milli birlikdən məhrum olmuşlar". Təəssüf ki, müəllifin bu müşahidəsinin haqlı olduğunu etiraf etmək lazım gəlir. Birliyin olması müsəlman xalqları üçün həmişə xarakterik olub.

Sonra Linç provokasiyalı və az qala qızıqdırıcı nəticə hasil edir: "Əgər Rusiya nə vaxtsa, hazırda Türkiyənin hakimiyyəti altında olan erməni əyalətlərini ələ keçirməyə müvəffəq olsa, ermənilər o zaman Zaqafqaziyada ən çoxsaylı və daha mütəşəkkil element təşkil edəcəklər".

Linçin növbəti fikri kifayət qədər maraqlı və qiymətlidir: "Erməni əhalisinin İran və Türkiyədən mühacirəti hesabına Zaqafqaziyanın rus vilayətlərində erməni əhalisinin sayının olduqca artdığını unutmaq olmaz. Məlumdur ki, 1829-cu ildə təkcə Ərzurum vilayətindən rus qoşunlarının arxasınca 10000-ə yaxın ailə, Türkmənçay müqaviləsi bağlandıqdan sonra isə İrandan Rusiyaya 40000 köçkün gəlmişdir". Bu şahadətdə, aşkar ermənipərəst olan və erməni əhalisinin Zaqafqaziyada gəlmə olduğunu altını cızmaqda maraqlı olmayan şəxs tərəfindən edildiyinə görə, daha qiymətlidir.

Sonra Linç özünə və yuxarıda gətirilən statistik faktlara zidd gələrək yazır: "Ermənilərdən sonra Zaqafqaziyada ən çoxsaylı xalq tatarlardır" (daha doğrusu, azərbaycanlılar-L.N.).

Sonrakı fikirlərində Linç tez-tez öz sərişsizliyini, səthliliyini büürüz verərək Zaqafqaziyada yaşayan böyük və azsaylı xalqları müxtəsər xarakterizə edir. Bununla yanaşı, onun bəzi müşahidələri müəyyən maraq doğurur. Məsələn, o, azər-

İngilis səyyahı

baycanlılar haqqında (artıq bildiyimiz kimi, onları o, tatar adlandırdır) yazır ki, onlar işdə xüsusi məharətləriylə seçilir. Onlar əla suvaqçı, daşyonan və əkinçidirlər. Xırda dükançı, meyvasatan, bağban və arabaçıların da çoxu tatarlardır. Onlar köçəri həyat tərzindən artıq əkinçiliyə keçmiş və bir çox firavanlığa çata bilməmişlər. Sayca ermənilərdən az olmadıqları İrəvan şəhərində bir çox daha geniş ticarət müəssisələri kimi, çoxlu ən yaxşı bağlar da onlara məxsusdur".

Əsərdə kürdlər, yunanlar, türklər və gürcülər barədə çox qısa danışılır. Linç özünə sadıq qalaraq, ermənilər haqqında sonra yazır: "Ermənilər xalqların iyerarxiyasında həm öz sivilizasiyalarının qədimliyi, həm də öz fitri bacarıqlarına görə onlardan yüksək-də dururlar".

Müəllifin növbəti qeydləri çox maraqlıdır: "... Məlumdur ki, hökumət (əlbəttə ki, rus hökuməti nəzərdə tutulur" - L.N.) geniş torpaq ərazilərini rus kolonistlərinə ümid etməklə saxlayır..." Gördüyümüz kimi, rus hökumətinin Zaqafqaziyanı müstəmləkələşdirmək niyyəti çox ciddi idi və uzunmüddətli perspektivə hesablanmışdı. Və rusların bu qəsbkarlıq siyasətində sadıq müttəfiqləri ermənilər olmuşdur. Linç bu münasibətlə birbaşa yazır: "Ermənilər Rusiyanın İranla müharibələrində əsas dayağı idi".

Müəllif altını cızaraq "Türk bəyləri tərəfindən xristian əhalinin qarət edilməsindən", kürdlərin onlara qarşı zorakılığından yazır: "Və indi əgər erməni sakini öz torpaqlarından məhsulu özü toplayırsa və qəddar kürd artıq qanunun cəzasından qorxaraq onun həyatına qəsd etmərsə, əhali bütün bunlara görə Rusiyaya minnətdardır," - deyir.

O, həm yerli əhalinin, müxtəlif millətlərin sayını, həm də onların yaşadıkları əraziləri əks etdirən, dərc olunmuş statistik məlumatlardan da kifayət qədər geniş istifadə edir. Bununla bərabər, müəllif "rus Zaqafqaziyası", "rus Ermənistanı" və s. kimi istilalardan da istifadə edir. "Zaqafqaziya əhalisinin (4186000) dördü birə yaxını (962000) 1886-cı il siyahıyaalmasına görə ermənilər təşkil edir"- deyərək, Linç yazır: "Lakin erməni elementinin onları əhatə edən digər xalqlar içərisində əhəmiyyəti, saylarından çox mütəşəkkil olmaları ilə ölçülür ki, bunun da başlıca səbəblərindən biri ermənilərin dini birliyi" və əlavə edir: "Qriqorian kilsəsi milli mövcudiyyətin rəmzi kimi xidmət edir". Bu, kifayət qədər çoxmənalı və çox mətləbdən xəbər verən sözlərdən sonra müəllif yazır: Zaqafqaziyanın digər iki xalqı sayda ermənilərdən bir qədər üstüdürlər:

Sonra Linç ermənilər haqqında olan fəxrindən əməlli-başlı boğula-boğula yazır. Onun bəzi qiymətləndirmələri bunlardır: "Onlar bizim mədəniyyətin məhsullarını məmnuniyyətlə və məziyyətlə qəbul edirlər", "onlar bacarıqlarını ən əlverişsiz şəraitlərdə göstərirdilər", "onlar çox vaxt şüur cəhətcə onlardan aşağıda duran qəbilələr tərəfindən istismar ediliblər". Müəllif görkəmli rus sər-kərdələri arasında milliyətcə erməni olanların adlarını çəkir: "1877-ci il Türkiyə kampaniyasında rus qoşunlarının müzəf-fər baş komandanı-Loris-Məlikov, rus ordusunun diviziya generalları içərisində ən parlağı - Ter-Tusakov, gənc ştab zabiti Tarnayev".

"Ermənilər, - Linç yazır, - yelbeyinliyə təhəmmül etmirlər, hər işi hərtərəfli və əsaslı müzakirə edirlər... Bura bir də düşüncəlilik və tədbirliliyi əlavə etmək lazımdır... Erməni məharətdə yunandan geri qalmır, lakin ondan uzağı görün...".

Müəllif erməniləri öyrənməyə davam etmək üçün, özü yazdığı kimi, "Türkiyə Ermənistanına" yollanır. Orada ermənilərin həyatı ilə tanış olan Linç bu nəticəyə gəlir: "Hər yerdə - ticarətdə və peşələrdə, dövlət və digər müəssisələrdə - ermənilərin rəqibi yoxdur... Əksər kəndlərdə... möhkəm və güclü erməni kəndliləri yaşayır..." Daha sonra müəllif davam edir: "İrəvanda hər varlı tacirin italyan memarlığında gözəl mülkü var... Bütün pul əməliyyatları erməni bankirlərinin əlindədir. Ən yaxşı sənətkarlar, zərgərlər, saatsazlar, xarətlər ermənilərdir...".

Hətta ermənilərin ünvanına əndazəsiz və aşkar şişirdilmiş təriflər də bizi az təəccübləndirir. Bütün bunlar onun nəticəsidir və buna şübhə etməmək olar ki, Linç sərəndə, erməni millətinə aid şəxslər, yaxud ermənilər tərəfindən müvafiq qaydada hazırlanan və beyni doldurulan ermənipərəstlər müşayiət ediblər. Bizdə etiraz hissini Linçin ümumi-açıq-aşkar ermənipərəst və Qafqazın digər xalqlarına, ilk növbədə müsəlmanlara qarşı yönəldilmiş

qərəzli mövqeyi yaradır. Erməni mədəniyyəti barədə yüksək tərif söylərkən o, faktiki olaraq, hər şeydən göründüyü kimi, bunu, haqqında müəyyən təsəvvürü belə olmadığı çoxəsrlik, son dərəcə zəngin müsəlman mədəniyyətilə qarşı-qarşıya qoyur. Burada müsəlman xalqlarının - türklərin, ərəblərin, farsların və digərlərinin dünya mədəniyyətinə, ümumbəşəri sivilizasiyaya verdiyi, qiyməti ölçüyə gəlməyən, misilsiz töhfələri dilə gətirməyə ehtiyac yoxdur.

ermənilər haqqında

(Henri Finnis Blosser Linçin (1862-1913)

"Ermənistan" əsərindən bir hissə, London, 1901-ci il)

Bəşər tarixinin ən dəhşətli hadisələrindən biri Yaponiyaya üç gün ərzində iki dəfə atom bombasının atılmasıdır. 1945-ci il avqustun 6-da atom bombası Xirosimaya, həmin tarixdən üç gün sonra, avqustun 9-da Naqasakiyə atılıb. Yaponiyayı müharibədə təslim etmək üçün məhz bu vasitədən istifadə edilib. 1945-ci il avqustun 14-də çırılmaz vəziyyətdə qalan Yaponiya təslim olmaq məcburiyyəti qarşısında qalıb. Yapon İmperatoru Xiroxito amerikalı general Duqlas Makarturla İkinci Dünya müharibəsinin sona çatmasını rəsmiləşdirən və təsdiqləyən müqaviləni imzalayıb.

Təbii ki, digər tərəfdən də Amerika Birləşmiş Ştatları öz hərbi qüdrətini dünyaya nümayiş etdirmək məqsədilə bu dəhşətli olaya imza atıb.

Atom bombasının Yaponiyaya atılması nəticəsində Xirosimada 140 mindən çox insan həlak olub. Naqasakidə isə nüvə silahının qurbanlarının sayı 70 mindən artıqdır.

Həmin hadisələrin birbaşa iştirakçısı və icraçısı olan, avqustun 6-da birinci atom bombasını daşıyan "Enola Gay" təyyarəsinin 12 nəfərlik heyət üzvündən biri Teodor Van Kirk həmin heyətdən sağ qalan yeganə insandır. Van Kirk 1921-ci ildə Amerikada anadan olub. Amerika Birləşmiş Ştatlarının Hərbi Hava Qüvvələrində xidmət edib. Kapitan rütbəsinə yüksələn Van Kirkin 1942-1944-cü illərdə Amerikanın hüduqlarından uzaqlarda 58 hərbi döyüş uçuşu olub.

1944-cü ilin noyabr ayından isə Yaponiyada keçiriləcək əməliyyata hazırlıq təlimlərinə başlanılıb.

Teodor Van Kirk öz xatirələrində həmin günü belə xatırlayır:

"1944-cü ilin sonlarından biz Yuta ştatında xüsusi təlimlərə başlamışdıq. Bu təlimlər tam məxfi keçirilirdi. 12 nəfərdən ibarət heyət üzvləri bu təlimlərin ciddi və xüsusi olduğunu dərk edirdilər. Heç kim atom bombası sözünü dilə gətirmirdi və bu haqda bizə məlumat verilmirdi. Keçiriləcək əməliyyata məsul olan yüksək çinlilər sadəcə bizə söyləyirdilər ki, təyyarədə apardığınız hərbi sursat bütöv bir şəhəri məhv edəcək. Təlimlərdə tez-tez alimləri də görürdük. Sözsüz ki, biz yaxşı başa düşürdük ki, nəzərdə tutulmuş hədəfə atom bombası atmalıyıq. Avqustun 5-də Tinian adasında sonuncu əməliyyat müşavirəsi keçirildi. Müvafiq göstərişlər və tapşırıqlar verildikdən sonra bizə dedilər ki, indi gedib yatıb yaxşıca dincəlməlisiniz. Təyyarənin bortunda atom bombası olan heyət üzvləri yata bilərdimi? Sözsüz ki, yox. Düz uçuş başlanana qədər poker oynadıq. Avqustun 6-da saat 2.45-də adadan hədəfə doğru uçuşa başladığımızda 2800 km məsafə qət etməliydik.

Lazım olan yerdə cəmi 45 saniyə gecikmişdik.

Bu çox yaxşı göstərici idi. Mən saat 9.15-də bort jurnalında qeydiyyat apardım: "Saat 9.15. Atom bombasını atırıq".

43 saniyədən sonra Xirosima şəhərinin 580 metr hündürlüyündən bombanı aşağı buraxdıq, dərhal da təyyarəni sürətli sıçrayışla daha hündürüylə qaldırdıq. Bir göz qırpmında baş verən dəhşətli partlayışı hamımız hündürüylə seyr edə bildik. Partlayışın tükürpədicə səsinə isə bizə elə gəldi ki, təyyarə parça-parça olacaq. Əməliyyat uğurla başa çatmışdı. Möhkəm yorulmuşdum. Geri qayıdan kimi rahat yatdım".

93 yaşlı Van Kirk müntəzəm olaraq jurnalistlə həmsöhbət olur, onların suallarına cavab verir. "Keçirdiyiniz əməliyyatın neçə-neçə insanın həyatına son qoyacağını biləndə hansı hissləri keçirdiniz" sualını Van Kirk belə cavab verir:

Mən öz dövlətimin mənafeyini qoruyurdum. Mənim üçün ən başlıca şərt döyüş tapşırığını lazımcə yerinə yetirməkdir. Digər tərəfdən müharibənin qurbanları olmalıdır. Siz mənə müharibə etməyin elə bir yolunu göstərin ki, orda insan ölümü olmasın.

Bu, bütün bəşəriyyət tərəfindən qəbul olunub. Məhz müsəlman xalqlarının poeziya və elm, mədəniyyət və bədii sənət korifeyləri bu gün də bütün dünyada tanınırlar. Onların bəşəriyyət qarşısındakı xidmətləri misilsizdir. Və bu fonda dünya mədəniyyətinə ermənilərin töhfəsi son dərəcə xırda və cüzi görünür.

Buna görə, Linçin Qafqazın digər xalqlarının mədəniyyətinə qarşı mövqeyi ya onun səriştəsizliyindən və cahilliyindən, ya da - ondan da pis - ona şərəf gətirməyən tərəfgirliyindən və qabaqcadan hasil etdiyi qənaətdən irəli gəlir. Tamamilə aşkardır ki, Linçin qələminə siyasi niyyəti və dini inamı yönəldib.

O, ermənilərin simasında, ilk növbədə, müsəlman dünyasının düz ortasında Avropanın, yaxud Rusiyanın forpostunu görür və bunu siyasi mövqedən qiymətləndirir. Yeri gəlmişkən, bunu hər təsadüf və fürsətdə, bu və ya digər formada ermənilərin özləri də nəzərə çarpdırmağı sevir, qüvvətli Qərb dövlətlərindən dəstək "dilənirlər".

Linçin əsəri bir daha göstərir ki, ermənilərlə üzdənirəq Qərb demokratiyaları arasında qarşılıqlı mənfəət alyansının dərin kökləri var və bunun təməli indi qoyulmayıb. Bu faktı, eləcə də Qarabağın azərbaycanlı əhəlisinə qarşı ermənilərin əsl soyqırımını müharibəsi apardıqlarını bundan belə unutmamağa haqqımız yoxdur.

Lalə NURİYEVA

70 il əvvəlin faciəsi

Son illərdə gənc qələm sahibi Yeqzar Cəfərlinin mətbuatda rast gəldiyim ədəbi araşdırmaları, publisistik yazıları və hekayələri onun böyük və çətin yola təsadüfən qədəm qoymadığından xəbər verir. Təbii ki, o oxucu ilə üz-üzə gəlmək üçün çiyinlərinə hansı məsuliyyətin düşdüyünü də dərk eləyir. Ümidvaram ki, Yeqzar həyat təcrübəsi qazandıqca bədii yazılarının mövzu seçiminə, üslub yeniliyinə və dil zənginliyinə daha da diqqətlə yanaşacaq.

Hələ onun qarşısında uzun yol durur. Yolu açıq olsun.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

Yeqzar CƏFƏRLİ

Saat altı olardı... Hər gün bu vaxtı oyanıb Günəşi ayaq üstə qarşılamaq adətində. Bir azdan Günəş çıxıb şüalarını ətrafa yayacaqdı.

Hər gün olduğu kimi durub bir az həyətdə gəzişdim. Həyətin bir küncündə özümə turnik düzəlmişdim. Turnik də nə turnik. Turbadan sallanan kimi başlayırdı dəyirman kimi fırlanmağa. Yıxılmaqdan özümü zorla saxlayırdım. Amma həmişə də bəxtim gətirirdi. Bu elə-belə deyildi. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da, deməliyəm ki, müqəddəslərin himayəsində idim. Bunu tez-tez aşkarda və yuxularda görürdüm. Müsəlmanları qırdırmaq üçün xristianları Səlib yürüşünə çağırdığı üçün möhkəm zəhləm getmiş Roma papası İkinci Urban mənə "Cənnət qəbz" hədiyyə etmişdi. Onun məni çox istədiyini ondan bildim ki, (indi istəməsin) o, bu məktubu mənim üçün elə-belə deyil, xüsusi olaraq bir uçan xalça ilə göndərmişdi. Vahiməli görünüşü olan qəribə geyimli bir rahib bükülü məktubu mənə təqdim edəndə donub qaldım, az qaldı ürəyim getsin, amma qoymadım getsin, tez tutub saxladım.

Rahib özünü təqdim etdi:

-Mən İkinci Urbanın elçisiyəm. Papa sənə salam göndərdi, bu məktubu da ciddi şəkildə qoruyub saxlamağını döndə-döndə tapşırırdı. Çünki məktub səni bu dünyada himayə etməklə yanaşı, həm də gələcəyin üçün siqortadır, cənnət qəbzidir. Bu kağızı Misir ehramlarını qoruyan əjdahanın ağzından alıb gətirmişəm.

Mən də özüməməxsus bir səmiyyətlə, ədəb-ərkanla məktubu aldım və onu qoruyacağıma and içdim. Həqiqətən də bu qəbz məni həyatda hər bir bələdan hifz edirdi. Sağ vaxtı cənnəti qazanmaq böyük uğur idi. Hələ mənim kimi heç nə bacarmayan, avara biri üçün...

Bəlkə də bu çoxlarına gülünc görünə bilər, amma bəxtim həmişə gətirirdi. Bir-iki dəfə əlim turnikin turbasından sürüşmüşdü, üzüm üstə yerə sərilmişdim.

Ancaq Tanrı üzümə baxmışdı, yer qumluq, beton olsaydı, sifətim üstünün altı kimi dümdüz olacaqdı.

Hər dəfə şəstlə turnikə yaxınlaşanda qıraqdan baxan deyərki ki, yəqin, bu oğlan aşağısı iyirmi-otuz dəfə dartınacaq. Qoltuğuma qarpoz verilmiş kimi, əllərimi aralamışdım, az qalırdı dirsəklərim çiyinlə bərabərləşsin. Özündən başqa heç kimi bəyənməyən, özü isə bir qəpiyə dəyməyən adamlar kimi başımı yuxarı qaldırılmışdım. Turnikə çıxan kimi beş-altı dəfədən çox dartına bilmirdim. Etiraf edirəm ki, qabaqlar heç bunu da bacarmırdım. Amma polisə işə düzəlmək istədiyimdən ən azı on dəfə dartınmağım lazım olduğuna görə mən bir-iki ay məşq etmişdim. Elə gün olmurdu ki, mən bu andıra qalmış turnikdən sürüşməyim. Yaxşı ki, əzilmirdim. Hər yıxılanda əzilsəydim məndə can qalmazdı ki. Onda məni heç bir xəstəxana qəbul etməzdi. Beləcə, polis olmaq arzumu ürəyimin dərinliklərində basdırdım.

Amma yaxşı deyiblər "təzə bir arzu doğdu, köhnə arzunu boğdu". Bir arzuma çatırdım, başqası peyda olurdu. Səhər idmanından sonra bilgisayarın arxasına keçir, siyasət xəbərlərilə tanış olur, şəkillərə, videolara baxırdım. Bilgisayar bir az köhnəlmiş olsa da, köhnə kişilər demiş, canavar kimi işləyirdi. Lakin bununla işim düzəlmirdi. Çünki onu özümə dərtib şəhərə apara bilmirdim. Çoxdandı özümə noutbuk almaq istəyirdim. Fikirləşirdim ki, noutbuk alsam, arzularım tükənər. Bir müddət sonra bu arzuma çatdım. Amma faydası olmadı, yenə də arzular məni rahat buraxmadı. Sən demə, arzu noutbuk arzusu deyilmiş...

Həmişə həmsöhbət olmağı xoşladığım köhnə kişilərdən eşitmişdim ki, insan Günəşi ayaq üstə qarşılar. Bu müdrik məsləhəti öz həyatımın normasına çevirmişdim. Bir gün yenə də təzədən durub adətüm üzrə günəşin doğmasını gözləyirdim. Günəş öz şəfəqini üstümə yollayanda gümrəhləşirdim (təbabətdə buna günəş vannası da deyirlər), elə bil arzularım çin olurdu. Arzularım yalnız qonşumuz Səfailin yanında olanda məni müvəqqəti tərk edirdi, sanki Səfaildən qorxurdular arzular.

(hekayə)

GÜNƏŞ

Onun yanında hər şeyi unudurdum. Bu Səfailin bəmərəliyi ilə bağlı idi. Çünki Səfail o qədər şirin, maraqlı danışdı ki, onu dinləməkdən doymurdum. İyirmi beş yaş vardı. Texnika üzrə ali təhsil almışdı. Danışdı ki, universitetə qəbul olmazdan qabaq üç ilə yaxın maşın ustasının yanında rəngsazlıq öyrənib. Bizim onunla maraqlı ünsiyyət qurmağımız bir də ədəbiyyatla bağlı idi. Mən ixtisasca filoloq idim. Kitab oxumağı çox sevirdim. O da mənim kimi ədəbiyyat dälisi idi. Bəzən hər ikimiz eyni əsəri oxuyur, bitirəndən sonra müzakirə edirdik. Mən həmişə kitabı ondan tez oxuyub başa vururdum. Onun işi çox idi, çatdırı bilmirdi. Mənim dostum bir az Rablenin Pantakruelinə oxşayırdı. Onun kimi iricüsləli və çox ağıllı idi. Hadisələrdən məntiqli nəticə çıxarmağı bacarırdı.

O isə məni Robinzon Kruzoya bənzədirdi və deyirdi:

- Sən heç nəyi vecinə almırsan. Elə bil ki, Robinzon kimi tənha bir adaya düşmüşsən. Maraqlısı odur ki, Robinzon heç orda da darıxmır. Özü üçün qəribə şeylər tapıb başını qatır.

Bu dəfə oxuyacağımız əsər arzular haqda idi. Bu dəfə fikirləşdik ki, yenilik edək. Hər birimiz bir əsər seçdik, oxuyub bitirdikdən sonra onları müqayisə edəcəyəm, arzular haqda ortaq nəticəyə gələcəkdik. Dostumu evimə dəvət etdim. Çay iç-çə müzakirəyə başladım. Bizim müzakirəmiz həmişə sual-cavabla keçirdi. Hər hansı bir əsəri oxuyub bitirəndən sonra qızğın mübahisə edirdik.

Bu dəfə birinci mən başladım:

- Səfail, bilirsən, arzular xoş olsa da məni sıxır, incidir, rahat yaşamağa qoymur. Birinə çatıram, o biri doğur. Elə bil kölgəm kimi, məni qarabaqara izləyirlər.

- Bilirsən, mənə sən bu arzular haqda çox fikirləşirsən, ona görə də hər gün sənin üçün yeni-yeni arzular doğur.

- Axı, bu məndən asılı deyil.

- Nə bilim, vallah. Mənim heç bir arzum yoxdur. Mən qismətə inanmıram. Qismətimdə nə varsa o da çıxacaq qabağıma, mənim istəyimlə, arzulamaqla deyil ki!

- Yox, mən elə fikirləşmərəm. Məncə bir şeyi istədin, gərək çalışasan, dirəşəsən. Qarşına məqsəd qoymasın, o məqsədə çatmaq üçün çalışmasan onda yaşamağın nə anlamı olar ki?! Yoxsa evdə otur, qapını da üzünə bağla, gözlə ki, qismətimdə nə varsa gəlib çıxacaq. Qismət mənim dostum idi. İndi Moskvada ticarətlə məşğul olur. Mən də qismətə inanıram, o da ki, ancaq və ancaq təsadüflər nəticəsində yaranan qismətlə.

- Necə düşünsürsən arzu insana nə verir?

Səfailin bu sualına bir az qısa cavab vermək istədim.

- Arzu gözəl şeydir. Amma əlbəttə ki, reallaşsa. Çox arzu da insanı yorur.

Bu gün adətümü pozmalı oldum. Gec yatdımdan səhər yuxudan tez ayıla bilmədim. Bir az yerimdə o tərəfə bu tərəfə fırlandım, axır ki "öz ələməndə" yuxunu məğlub edib ayıldım. Heç idman etməyə, həyətdə gəzişməyə də halım yox idi. Yuxuda Günəşi görmüşdüm. Elə parlaq işıq saçırdı ki, heç ona baxmadan belə adamın gözlərini qamaşdırırdı. Yuxumun çin çıxmasını gözləyirdim. Odur ki, üzümü gündoğana çevirdim. Günəş isə doğmaq istəmirdi. Bir az da gözlədim. Həyəcanlandım, çoxdandı belə bir hissə yaşamamışdım. Qocalardan eşitmişdim ki, yuxuda gördüyün hər bir hadisə həyatda əksinə olur.

Düşündüm, yəqin, saat düz işləmir. Evə yüyürüb saata baxdım. Hər şey qaydasında idi. Həyəcanım pik nöqtəyə çatdı. Tez həyətdə düşdüm, telefonun səsi də ara vermirdi. Arayan sinif yoldaşımı Ayxan idi. Məni kəndin parkına, çay evinə dəvət etdi. Həyəcandan televizoru da yanılı qoymuşdum. Onu söndürmək üçün içəri otağa girəndə eşitdiyim xəbər məni yamanca sarsıtdı. Aparıcı xüsusi həyəcanla, dili topuq vura-vura danışdı:

- Dəyərli izləyicilər, bu gün dünya tarixində görünməmiş bir təbiət hadisəsi baş verib. İlk dəfə olaraq günəş doğmayıb. Bütün bilim adamları, insanlar şokdadı...

Televizoru söndürüb bayıra çıxdım. Tələsirdim ki, bu xəbəri tez sinif yoldaşıma da çatdırıram. Sən demə, o məndən də qabaq xəbər tutmuşdu. İnternetdən telefonuna mesaj gəlmişdi. O da mənim kimi, əvvəlcə inanmamışdı.

Çay içib, oxuduğumuz məktəbə yollandıq. Deyəsən bu gün təsadüf günü idi. Məktəbə çatmaq bizimlə üzübüz gələn bir dəstə qızla rastlaşdıq. Elə bil, Günəşin doğmamasının səbəbkarı bu qızların arasında gizlənirdi. Ürəyimdən gələn qəribə bir səs elə hey bu fikri mənə ötürürdü. Onlardan biri öz baxışları ilə məni valeh etdi, ürəyimi aldı apardı sanki. Sanki onun gözlərindən mənim gözlərimə görünməyən körpü salındı. Bu dəfə ürəyimi tutub saxlaya bilmədim.

Dostuma ürəyimi açdım, sevinliyindən məni qucaqlayıb öpdü. O da elə bir himə bənd idi...

Gözəlliyi ilə məni valeh edən gözəl ağıldan çıxmırdı. Yaxınlaşdıq salımdı. "Nə var, nə istəyirsiniz?" - deyib məni acıladı. Qətiyyətlə incimədim.

Günəşin doğmaması məsələsini artıq unutmuşdum, elə bil ki, bu hadisə bu gün yox, uzun illər əvvəl baş vermişdi.

Besik Xaranauli müasir gürcü ədəbiyyatının görkəmli simalarındandır. 2010-cu ildə Nobel mükafatının nominantı olub. Nüfuzlu Şota Rustaveli mükafatı laureatıdır.

B.Xaranaulinin poetik dünyası gözlənilməz obrazlar, özünəməxsus üslub və ifadə tərzii, maraqlı abstraksiyalar və emosional konteksti ilə seçilir. Dünyanın bir çox ölkələrində sevilə-sevilə oxunan B.Xaranaulinin şeirləri Azərbaycanda ilk dəfədir çap olunur.

Besik XARANAULI

sevgi

bu gün axşam sizə gəldim,
amma nə sən vardın evinizdə,
nə də eviniz bu şəhərdə.
və bir şəhər beləcə yox idi
bu yer üzündə.

şair

nə bir qurtum suyum,
nə qəpik-quruşum,
nə saman küləşim,
nə zorum-zorbam,
nə də ağımla;
təkcə göz yaşımı sizdən varlıyam!

sənlə ilk rastlaşdığım o yeri
unutmayam gərək.
canavar
güllələndiyi yeri
unutmadığımtək.

anacan,
bu uzanan çölə,
bu qayalığa;
bu kəndə,
bu şəhərə,
bu adamlara –
de ki, qaytarsınlar oğlunu sənə.

hamının əlindən al,
gilə-gilə, damcı-damcı canımı
bir əldən üst-üstə atəyinə yığ.
burdan uzaqlara get,
hardasa, bir məxmər göylükdə otur,
otur kölgəli bir ağac altında,
bir çay sahilində ipə-sapa düz,
yenidən, təzədən,
ilk başdan məni.

səssizlik

bu səssizlik, səssizlik
vədlər vermirmi sənə?
di durma, tələs, di qaç,
səni gözləyir, səni.
üzünü sürt atəyinə,
dizinə qoy başını...
ananın dizidi – ağıl elə.
hər dardını danış ona,
hər dardını nağıl elə.

leylak

haçan ki, yatağında
çullanıb səvərirəm,

heysiz – heysiz zarıyıb
balıncıma sıxıram üzümü,

və yorğun qollarımı
açıram yana...

bilirsənmi əzizim,
nəyə bənəyirəm, nəyə?

uzaq uşaqlığımda,
günlərin bir günü

bir ovçu gülləsinə
tuş gələn leyləyə.

o leylək ki, göy üzündən
herik torpağa düşdü...

Hər yarpaqda sənə səssiz məktublar yazdım

başasağı, əkilmiş
nəm şumluğa çırpıldı.

qanad gərib çırpıldı...
canını tapşırıdı sonra da.

eh, görəsən nə üçün,
nə üçün ötən ömrümdəki kimi,
baş-başa, təklidə qala bilmirəm
özüm özümlə.

divarlardan boylanan bu qədər yad üz,
nəyimə gərəkdi axı?
anlaya bilmirəm hərdən –
yaşadığım bu evin
sahibi mənəmmi, mən?

dan yerinin şəfqəti!
qət etdiyim
bu uzun yol –
ayaqqabılarımı yırtıbmi deyə,
yalın ayaqla durmusan
pəncərəm önündə?

nəyə sevinirsən,
dekabr qızılgülü?
yoxsa görmürsənmi
boşalmış bağda,
soyuqdan donan
lüt ağacları?
bu nə cür sevinməkdə,
boy atmaqda bu nəyə?
səbrin çatmırmı, yoxsa
baharı gözləməyə?

hamımızın ömründə
bir ana çatışmır,-
yox,
üzü qırıqlarla çitənmiş deyil,
deyim bil,-
endirdiyi kirpikləri altında
xəcalət dolu anlarımızı
gizlədən bir ana.

əzab

bəzən -
gizlənə bilirsən özüm-özündən,
gizlənə bilirsən ulduzlardan...
ayağın altında döşəmə
satqın səslə cıvıldaır bu an.

kim bacarar, tuneldən
o şığıyan qatara –
qədim insan gözünün
heyretiylə baxmağı?

yənə nəyə söylədin,
haqlısan bəlkə də.
di gəl ki,
hələ də kəsməyib
cırılıtsı - üstündən durduğun kətilin.

sakit, ulduzlu gecədə,
sakit yatan qadına bax.
daha sakit uyğudadı,
qadın boyundakı uşaq.

dua

mənə sarı tuşlana,
mənə sarı uça –
yayımdan çıxan oxlar!

bağımdayı ağacın
kölgəsində oturub,
gözləyirəm yorğun-arğın.

yayımdan çıxan oxlar...
mənə sarı şığıya,
sinəmə sarı teylənə.

açıq köksü
hədəfdən seçilməyən
oğluma sarı deyil.

xoşbəxtlik anı,
axı necə dil tapım,
necə fəth edim səni?
ömrünü yüz il necə uzadım?
necə məcbur edim ki, evimdə qocalasan?

keçən il olmuşdu bu...
şükür, bu iş başıma
keçən il gəldi, şükür.
çox şükür ki, bu il də döydü qapımı aprel...
nə özüm, nə özgəsi
rahatlığımı pozmur.
tələmirəm heç yana,
sakitcə oturub-
qəddəyirəm qələmin ucunu...

gözlərimi qapayıb
şirin-şirin uyuyacam.
bir əsir kimi sən
gözlərimdə gələcəksən...
ustufca endirib kirpiklərimi,
Çin səddi çəkəcəm dörd bir yanma...
inşallah, rahat edəcəksən.
göz yaşlarım səhər-səhər
azadlığa buraxacaq səni...
sən çıxıb gedəcəksən.

ağır xəstəlikdən
təzəcə ayağa duran adam,
çimib, saçları daranandan sonra,
ilk kəz havaya çıxanda...
günə qarşıda oturanda ilk kəz.
əllərini dizlərinə söykər,

göz gəzdirər yaşıllığa...
sonra da ustuf-ustuf
ağacların boyunu sığayan baxışları -
qaçar uzaq dağlara,
dibsiz göylərə sarı...

karlinin yollarında

skripka simi nazikliyində şəfəq
uzandı şumluqboyu...
türküsi dindi məmləkətin,
qanadlı rüzgarın təzanəsilə.
və bir bulaq Tebronenin sinəsi kimi
titrədi kəndçi ovcunda.
və sonra da mavi üfüqdə
şöhləndi təpədəki buğda zəmisini.

çölün düzündə

payızdı...
nənə,
kələ-kötür şumluqda
bir uşaq veyillənir,
veyillənir yalqız...

topa-topa qarğalar uçurur göy üzündə,
qanad yelləyirlər tənbcəsinə...
sanki külək bir dəfə belə yerə düşürməyib
yuvalarından balasını bu qarğaların.

şair ömrü

hərdən, hərdən,
o da bir anlığa -

içimdə şölələnilir,
bəmbəyaz halə.

di gəl bu anları da
əlimdən alır şeirlər.

bütün başqa vaxtlarsa
sıradan biriyəm mən.

özüm-özümə
lazım deyiləm.

deyəmmədiyim

evlərimizin arasında
çinar ucalır...
yazım ilk günündən,
günün sonuna kimi
aranı kəsən sıx yarpaqlar
mənim pəncərəmdən qoymur görünə,
görünə sənin pəncərəm.
ona görə
bu qış -
ağacdən tökülən
hər yarpaqda
sənə səssiz
məktublar yazdım.

boranın və çovğunun bəyaz atlı sovruğu,
dördnala çapıb keçdi
şumlanmış düzlərdən...
yastı-yapalaq təpələrlə zirvələri lütlayıb,
qopardı kəlləsini onlarla şəhərin –
qar bəyazlığımdakı atlı sovruğu
boranın və çovğunun.

ucalır mənim evim
kəndin lap qırağında
və əsir dovşan kimi.

yəqin, tülküydü qaçan -
ustufca, pəncəsi altdan
yuxarı qum səpələndi...

oturmuşdum aşağıda -
yol kənarında...
güldüm və ona sarı bir göz atdım.

necə də çətindi,-
ölümqabağı daqiqəni hissələmə ayırmaq.
ağaclara, adamlara, günəşə bir an,
bir an da son sözə vermək.
üstəlik həm oğluma, həm də divar kağızına
baxmaq da keçir könlümdən.

təkcə ölüm nəyə bilir mənim haqqımda,
hələ ki, yoldadır o...
o mənə görə deyil, sizə görə tələsir.

gələcəkdəki keçmiş

necə də xoşdu
hələ yazılmamış,
yaddaşdakı şeirləri saf-çürük etmək...
sanki gələcəyi xatırlayırsan:
yaşıl talada,
quşlar hürküüb uçurur
sənin ayaq səsinə.

bu gün dəniz
hər şeyi qaytarır adamlara,
qaytarır onlardan aldıklarını.
elə bir qorxmaz adam varmı,
hədiyyə üçün uzada əlini
qəzəblənmiş nəhəngə?

birdən-birə çiçəklədi,
çiçəklədi fədakarcasına
körpə gavalı ağacı
bir sirrini belə gizlətmədən.
nəyi, nəyi vardısı sərgilədi açıq-aşkar.
ağıldankəm kəndçi qızlar da eynən beləcə
ayıb nə olduğunu bilməz.

bizdən xeyli əvvəl

bir bax,
neçə nəfər olub sənə kimi,
min yol təkrarlayıram özüm-özümə -
bir bax, şübhələnmən adam.
həyatın sürütmə çəkib əzəklərinə bax:
Arxilox, Edqar Po, Barataşvili
və daha kimlər, kimlər.
vətən,
ana,
arvad,
övladlar,
doğmalar,
dostlar –
şöhrət üçün əlləşdilər hamısı,
hamısı şöhrət üçün param-parça
etməyə hazırı onları.

o yazıqlar -
Arxilox,
Edqar Po,
Barataşvili
və daha neçələri,
hər şeyi ürəklərinə salıb,
sədəlvəhəsinə və tərəddüd etmədən
həyatlarını qurban verdilər
hər kəs və hər şey uğrunda.
yadında saxla:
can atmaq gərəkən şeydən,
ancaq qorxaqlar qaçmaq istər.

Günlər günahsızdı uşaqlartək

belə bərkidi ürəyim
axında, belə bərkidi quduz dalğasında
hara baş aldığım bilməyən çayın.
mənim ucaltdığım qum təpələrini
dağıdıb, dörd yana səpələdilər –
günahsız oyun oynayan uşaqlar,
özlərinin günahsız ayaqları ilə.

**Gürcü dilindən tərcümə edən:
Allahverdi TƏHLƏLİ**

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyüklər zövq almayacaq. Mütləq alacaqlar, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlılara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib. Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünənə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözümlə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq.

Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə həmişə qəliz olan elmi dili ucbatından çox şey əxz edə bilməmişik. Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Qızıl ilk dəfə harada çıxarmağa başlayıblar?

Qızıl o qədər nadir və qiymətli metaldır ki, siz bəlkə də elə bilirsiniz insanlar onu son zamanlar çıxarmağa başlayıblar. Qətiyyətlə elə deyil! Qızıl insana bəlli olan ən qədim metallardandır.

Biz heç vaxt öyrənə bilməyəcəyik ki, insan onu ilk dəfə harda, nə vaxt tapıb və emal etməyə başlayıb, çünki bizə bəlli olan bütün dərslərlər həmin hadisədən çox-çox sonralar yazılıb. Lakin qızıl təbiətdə sərbəst halda ola bilər deyə (bu o deməkdir ki, qızılın tərkibində həmişə başqa qarışıqlar olmur), o, insanın tanıdığı ilk metallardan biridir.

Qızıl emalının ilk izlərini Misirdə tapıblar. Misirlilər 5000 il qabaq artıq qızıl çıxarırdılar. Əlimizdə həm də belə bir məlumat var ki, 4500 il əvvəl assuriyalılar misirlilərin qızıl yataqlarını ələ keçirmək üçün qonşularına hücum etmişdilər.

Yunanıstan və Roma hökmdarları da bu qiymətli metala aşiq idilər. Onlar qəsb etdikləri ölkələri viran qoyur, qullarını qızıl şaxtalarında işləməyə məcbur edirdilər. Gördüyünüz kimi, adamlar qızıl çıxarmağa hələ lap qədim zamanlardan başlayıblar.

Amerika ərazisində də qızıl, yaqın, çox qədim zamanlardan tanınırdılar. İspanlar Meksikaya gələndə, yerli xalqlardan olan asteklərin şəhərində bu metalın nəhəng ehtiyatları olduğunu görmüşdülər. Cənubi Amerikada, Peruda inklər də ağdərillilərin ora gəlişindən yüz illərlə qabaq artıq qızıl çıxarmaqla məşğul idilər.

Həqiqət belədir ki, hardasa qızıl tapılarda yer üzünün müxtəlif nöqtələrindən minlərlə macəraaxtaran, sel kimi ora axışır, bu sarı metalı tapmaq eşqiylə fəaliyyətə başlayırlar. 1848-ci ildə Con Satter adlı bir nəfər Kaliforniyada su dəyirmanı tikirdi. Onun köməkçisi Ceyms Marşalın diqqətini çayın dibindəki daşların arasında qəribə sarı parıltı cəlb etdi. Bu xırda hissəciklər sən demə, qızıl imiş.

Bu tapıntı barədə xəbər ildırım sürətiylə hər tərəfə yayılır və 1848-ci ilin məşhur "qızıl qızdırması" beləcə başlanır. 1949-cu ildə Kaliforniya ərazisində yerləşən köçkünələr Amerikanın Sakit okean sahillərinin sürətli inkişafına böyük təkan verirdi.

Pul niyə bizim üçün dəyərlidir?

Puldan istifadə etmək ideyasının yaranması həqiqətən bir möcüzədir! Amma çoxları bilmir ki, pullardan istifadə etmək ideyası ilk dəfə kimin ağına gəlib və biz niyə pulu bu qədər dəyərləndiririk.

Mən illər qabaq pul adlanan bir şey yox idi. Qədim insanlar natural mübadilə ilə, indiki dildə desək, barterlə məşğul idilər. Bu o demək idi ki, insan özünün istehsal etdiyi bir şeyi almaq istəyəndə, həmin əmtəyə malik olan birisini tapmalı idi. Tapmaq hələ işin yarısı idi. Alıcı istədiyi malın əvəzində satıcıya nəse təklif etməli idi və əgər həmin adamın onun təklif etdiyi mala ehtiyacı olmurdusa, evinə lazım olan şeyi almada, əliboş qayıdırdı.

Zaman keçdikcə, müəyyən əşyalardan pul kimi istifadə etməyə başladılar, çünki praktiki olaraq hər bir adam həmin əşyaları almaq istəyirdi. Məsələn, mal-qara, tənəkə, taxıl, heyvan dərisi, duz, muncuq indiki pulun işini görürdü, çünki insanlar öz mallarının əvəzinə onları məmnuniyyətlə qəbul edirdilər.

Sonralar bazardan bu malları qiymətli metallar sınıfında çıxardı. Bu məqsədlə daha çox qızıl və gümüşdən istifadə olunurdu. Bir qədər də vaxt keçdi, bəlli təmizlikdə olan həmin o qızıl-gümüşdən bəlli çəkiddə olan sikkələr düzəltməyə başladılar. Bu sikkələr müəyyən miqdarda malın təcəssümü idi. Bir neçə sikkə ilə bir inəyin, yaxud 10 kiloqram tütünün dəyərini ödəmək olurdu.

İndi bizlər həm kağız, həm də metal pullardan istifadə edirik. Onları hökumət buraxır və bütün insanlar da qəbul edib işlədir. Bəs ilk kağız pullar necə yaranıb? İlk kağız pullar qədim Çində, min il qabaq yaranıb. Avropalılar da kağız pulla elə Çində tanış olublar.

Yaxşı, bəs pul bizim nəyimizə lazımdır? Biz nəyə görə onu bu dərəcədə qiymətləndiririk? Çünki biz pullardan istifadə etməklə, döndürmədən müəssisələrini Yunona məbədində yerləşdirdilər və bununla

Hər suala

Övvəla, pul vasitəsilə mal mübadiləsi və alver prosesini həyata keçirə bilirik. Fərz edək ki, siz velosiped almaq istəyirsiniz və bunun üçün həтта işləməyə, məsələn, ot biçməyə də hazırsınız. Amma otunu biçmək istədiyiniz adam velosiped satmır. O sizə işinizin əvəzində pul ödəyir, siz də həmin pulu götürüb mağazaya gəldirirsiniz və ordan özünüze velosiped alırsınız. Pulun köməyiylə siz öz əməyinizi istənilən mala dəyişə bilərsiniz.

İkincisi, pul bir dəyər ehtiyatıdır. Siz yetişdirdiyiniz pomidoru uzun müddət saxlaya bilməzsəniz - mütləq xarab olacaq. Lakin əgər məhsulu satıb əvəzində pul alsanız, onu nə qədər istəyərsəniz, saxlayacaqsınız.

Dördüncüsü, pul gələcək ödəmələrinizin əsasını təşkil edir. Siz velosiped üçün müəyyən qədər pul ödəyirsiniz, qalanını sonra verməyə söz verirsiniz. Siz satıcı ilə pomidor, xiyar, yumurta, yaxud futbol topu ilə hesablaşa bilməzsəniz axı. Siz mağaza sahibiyə razılığa gəldirirsiniz ki, pulun qalan hissəsini müəyyən zaman ərzində ödəyəcəksiniz. Beləliklə, siz puldan sonrakı ödəmələrinizi zamanı da istifadə edəcəksiniz.

Pullar öz adını necə alıb?

Pul və əşyalar dünyasında pulların öz adlarını necə alması haqda çox maraqlı rəvayətlər var. Onların bir neçəsini sizə təqdim edirik.

Bizim "manat" sözüümüzün kökündə duran "moneta" sözü necə yaranıb görəsən? Qədim Roma dövründə ilahə Yunona öncəgörməlik edərək, romalılara üzlaşməkləri problemlər barədə müntəzəm xəbər verirdi. Qədirbilən romalılar da bunun əvəzində özlərinin sikkə düzəldən müəssisələrini Yunona məbədində yerləşdirdilər və bununla

da bu ilahəni pulların qoruyucusu elan etdilər. Romalılar həmin ilahələrini Yunona Moneta adlandırdılar, çünki latın sözü olan "moneo" "xəbərdarlıq etmək" mənasını daşıyırdı. Aradan çox illər keçib, lakin müasir "moneta" sözünün kökündə hansı sözün durduğu hələ də unudulmayıb.

İngilis dilində metal pulları ifadə edən "koyn" sözü isə latın dilindəki paz anlamında olan "kuneus" sözündən əmələ gəlir. O zamanlar xırda pulların zərb edildiyi basmaqəlib zahirən elə paşa bənzəyirdi.

"Dollar" sözünün mənşəyi Bohemiyada gümüş mədənlərinin fəaliyyət göstərdiyi zamanlara gedib çıxır. Pulkəsən müəssisə Yoahimstaller adlanan bir nahiyədə yerləşirdi. Zaman keçdikcə insanlar öz pullarını "taler" adlandırdılar, sonra da bu taler sözü dollara çevrildi.

On senti ifadə edən "daym" sözü isə latın dilindəki "desimus" sözündəndir ki, "onuncu" deməkdir.

Amerika sentinin adı fransız dilindən gəlir: Fransada bu söz "yüz" deməkdir. Axı yüz sent bir dollar təşkil edir. Fransızlar isə bu sözü latın dilindən alıblar. Bu dildə həmin söz "sentum" kimi oxunurdu.

İngilis funtu da latın sözü olan "pondo" sözündəndir ki, ya pulu, ya da çəki vahidini ifadə edirdi. İspan pesosu və italyan lirəsi də qədim zamanlarda çəki vahidi olub.

Fransız frankının adı isə iki latın sözündəndir: "Frankorum Reks", yəni "frankların kralı". Bu iki söz ilk fransız sikkələrinin üzünə zərb edilmişdi. Peruda isə sol adlanan pul vahidi var. İspan dilində bu sözün mənası "günəş" deməkdir: qədim inklər və perulular öz tanrılarına-Günəşə sitayiş edirdilər.

"Krona" və "soveren" adları isə onu bildirir ki, həmin sikkələrin zərb edilməsi üçün tacidlar şəxsin xüsusi razılığı var. Panamanın pul vahidi "balboa" məşhur bir tədqiqatçının şərafinə adlandırılıb, Venesueladakı "bolivar" isə ölkənin milli qəhrəmanı Simon Bolivarın adını daşıyır.

Metrik sistem nədir?

Hər bir ölkə həcm, çəki və miqdarı ölçmək üçün özünün ölçü vahidlərindən istifadə edir, yəni özünün məxsusi ölçü vahidləri sistemində malik olur. Bu, ticarəti və mal mübadiləsini uğurla aparmaq üçün gərəkdir. Amma ən çətin budur ki, müxtəlif ölkələrdə bu sistemlər bir-birinə uyğun gəlmir.

Məsələn, Birləşmiş Ştatlar ölçü üçün bütün qalan sistemlərdən fərqlənən xüsusi, "ingilis" sistemini götürüblər.

Bu gün ABŞ həmin sistemdən istifadə edən yeganə ölkədir.

Çəki, həcm və miqdarın ölçü vahidləri bizə əsrlərin dərinliyindən gəlib çıxıb. Qədim romalılar uzunluğu ölçmək istəyəndə, ayaq izinin uzunluğunu ölçü vahidi olaraq qəbul etmişdilər. İngilislər indiyədək uzunluğu futla ölçürlər: bir fut 30,48 santimetrə bərabərdir. Bir dyum (2,5 santimetr) barmağın eni qədərdir. Yardın (91,44 santimetr) uzunluğu qolun uzunluğu boydadır.

Qədim Romada böyük məsafələri addımlarla ölçürdülər: 2000 addım sonralar bir mil, yaxud 1,609 kilometrə bərabər tutuldu. Əlbəttə, qolun, yaxud addımın uzunluğu kimi etalonlar dəqiq deyildi. Məsələn, qədim Romada futu 200 müxtəlif üsulla ölçürdülər. Amerikada isə ilk məskunlaşanların zamanında müxtəlif yaşayış məskənlərində müxtəlif ölçü vahidləri işləndirirdi!

Bu gün çox vacibdir ki, ölçü vahidləri bütün ölkələr üçün eyni olsun. Ona görə də ABŞ Konqresinə ixtiyar verilib ki, vahid ölçü sistemini tətbiq etsin. Vaşinqtonda, Standartlar Bürosunda xüsusi çəki və uzunluq etalonları saxlanılır. Məsələn, orada göz bəbəyi kimi qorunan bir platin parçası var. Həmin metal parçası uzunluq etalonudur: başqa ölçü vahidlərinin düzgünlüyü Vaşinqtonda saxlanan bu nümunəyə əsasən yoxlanır. Böyük Britaniyada ölçü vahidləri muzeyi var: bu, London yaxınlığında, Qrinviç şəhərinin rəsədxanasındadır.

Fransada 1789-cu ildə uzunluq, çəki və həcm üzrə beynəlxalq ölçü sistemi qəbul olundu. Onun adına "metrik sistem" dedilər. İndi ölkələrin əksəriyyəti həmin sistemdən istifadə edir.

Metrik sistemi əsas ölçü sistemi kimi qəbul edirlər. Bir metr 39,37 dyuma bərabərdir. Bu sistem 10 rəqəminə əsaslanır; hər növbəti ölçü vahidi özündən əvvəlkindən 10 dəfə böyük olur (məsələn, bir metr 10 desimetərə, yaxud 100 millimetərə bərabərdir).

İnsanlar tərəzidən istifadə etməyi necə öyrəndilər?

Bir fikirləşin ki, şəhərimizdəki adamlar hər gün nə qədər şeyi tərəzidə çəkməyə məcbur olurlar! Onların hamısını sadalamaq üçün nə vaxt çatar, nə də imkan. Bu gün hər şeyi düzgün çəkmək çox mühümdür.

Bu yalnız ticarətdə yox, həm də istehsalatda, gündəlik həyatda lazımdır. Bunu bacarmaq elə elm aləmi üçün də son dərəcə vacibdir.

Görəsən, əşyaları çəkmək fikrinə düşsən, bunu ilk dəfə necə etmək lazım olduğunu tapan insan kim olub. Yəqin, biz onun adını heç vaxt öyrənmə bilməyəcəyik, amma tarix kitabları deyir ki, bu, Qədim Misirdə baş verib. Təxminən 7000 il qabaq misirlilər ilk tərəzini kəşf ediblər. Uzun, üfiqi duran ağacın müxtəlif uclarına iki yük qoyub gözləyirdilər ki, ağacın ləngərləməsi dayansın və o müvazinətə gəlsin.

Yer üzünün ən qədim tərəzisi isə təxminən belə görünürdü. Kiçik ağac parçasına iplə uzun bir ağac bağlayırdılar, ip də həmin ağacın ortasındakı dəlikdən keçirilirdi. İri ağacın hər başına iplə xüsusi qablar asılırdı. Qabların içi boş olanda, ağac müvazinətini saxlayır, üfiqi vəziyyətdə durur. İstənilən əşyanın çəkisini bilmək istəyəndə, onu qablardan birinə qoyur, digərinə isə çəki etalonu olan bir yük yerləşdirirdilər. Həmin bu etalonun çəkisi hamuya bəlli olurdu...

Düz 5000 il ərzində bu konstruksiya insana bəlli olan ən dəqiq tərəzi sayılırdı. Artıq bizim eramın əvvəllərində isə qədim romalılar bu qurğunu bir qədər modernləşdirdilər. Üfiqi ağacın dəliyinə ip əvəzinə nazik məhvər keçirdilər.

Məhvərdən, yaxud qarmaqdan asılan ağacın müxtəlif uzunluqda iki qolu vardı. Qısa qoldan çəkisini bilmək istədikləri əşyanı asırdılar. Sonra müəyyən yükü tarazlıq əldə olunana kimi, tərəzinin uzun qolu boyunca aparırdılar...

Qısa, bu iki üsulla işləyən qurğular bu gün bizə bəlli olan müasir tərəzilərin əcdadı sayılır.

Bu gün biz keçmiş insanların ağına gətirə bilmədiyi şeyləri belə, çəkirik. Müasir tərəzilər insan tükünün ağırlığını ölçməyə belə qadirdirlər. Bəs, görəsən ağ vərəqin üstündə yazılmış yazının hərflərinin ağırlığı nə qədərdir? Onu çəkmək olarmı? Əlbəttə olar, amma bunun üçün xüsusi tərəzilər lazımdır.

Müasir tərəzilər yalnız ən yüngül şeyləri deyil, ən ağırlarını da çəkir. Məsələn, bu gün nəhəng yük maşınlarını çəkən tərəzilər də var.

Elmi laboratoriyalarda isə xüsusilə dəqiq tərəzilərdən istifadə olunur, onların düzgün işləyə bilməsi üçün xüsusi mühit yaradılır: axı vibrasiya, elektrik dalğaları və digər faktorlar bu tərəzilərin dəqiqliyinə xələl gətirə bilər. Belə tərəzilər vasitəsilə çəkini milyon-dəbir qramdakə dəqiqliklə çəkmək mümkündür.

Lakin qədim məktəblərin heç biri müasir təhsil müəssisələrinə bənzəməzdi. Bu yerlərdə daha çox diskussiyalar aparılırdı. Mühazirələr nadir hallarda oxunur, məşğələlər gec-gec keçirilirdi.

Təxminən, 250-ci ildə qədim yunanlar başa düşdülər ki, şagirdlərə qrammatika öyrətməyə dəyər. Elə bu səbəbdən də xüsusi qrammatika məktəbləri yarandı.

Sonralar romalılar yunanların təhsil sistemini götürdülər. Roma məktəbləri artıq müasir təhsil ocaqlarına bənzəyirdi. İstəyirsiniz inanın, istəyirsiniz yox, amma elə həmin Roma məktəblərinə də şagirdlər bugünkü kimi həvəssiz gedirdilər. Onlar səhər tezdən durmalı, mürəkkəb qaydaları əzbərləməli, xarici dil öyrənməli, bundan savayı özlərini sakit aparmalı idilər. Amma sözə baxmayan, tənbel uşaqlar o zamanlar çubuqla döyürdülər.

Kitabxanalar necə yaranıb?

İlk kitabxana 8000 il qabaq yarandı. Qədim Mesopotamiyanın əhalişi gil lövhələrdə "mix" deyilən nazik çubuqla yazırdılar. Elə mıxla yazıldığından, bu yazılara "mixi" yazısı deyilirdi. Həmin lövhələri ocaqda bişirirdilər, ən qiymətli olan isə xüsusi gil qablara yerləşdirirdilər ki, heç vaxt xarab olmasın. Arxeoloqlar saraylarda saxlanan, mövzusunda əsasən bölünmüş minlərlə belə lövhə tapıblar. İlk kitabxanalar elə həmin gil lövhələrdən ibarət idi.

Qədim Misirin kitabxanaları isə məbədlərdə yerləşirdi: onları kahinlər qoruyurdu. Misirlilər papiirus üzərində yazırdılar, sonra onu bir çubuq parçasına dolayıb sandıqlarda, yaxud rəflərdə saxlayırdılar.

Qədim kitabxanaların ən məşhuru İskəndəriyyə kitabxanası idi. O, təxminən, eramızdan əvvəl 300-cü ildə yaranmışdı. Deyilənlərə görə, həmin kitabxanada 700 000-dən artıq papiirus saxlanılırdı. Bütün "kitablar" 120 mövzu üzrə bölünərək, xüsusi kataloqlarda əksini tapırdı.

İlk məktəblər harada meydana gəlib?

Məktəb bir neçə adamın, daha çox da uşaqların müəyyən elmlərə, vərdislərə, qabiliyyətlərə yiyələnmək üçün birlikdə topladığı yerə deyirlər. Siz məktəbin əsas cəhətini belə qeyd edə bilərsiniz: məktəb eyni zamanda bir neçə nəfərin təhsil aldığı müəyyən bir yerdir.

Yunan və Roma məktəbləri bütün müasir məktəblərin, kolleclərin əcdadı olub. Lakin çox əsrlər qabaq, hətta Yunanıstanda da elə dövrlər olub ki, bir peşəkar müəllimin yanına cəmi bir şagird gətirirdilər. O zamanlar nə məktəb vardı, nə sinif.

Sonralar yanına şagirdlər gələn, insanlara daha çox elm vermək üçün özləri də öyrənməli olan və buna görə çoxlu səyahətlər edən yunan natiqləri, filosofları vətənlərinə dönəndə məktəbə bənzər məkanlar yaratmağa başladılar. Daha yunan filosofu Platon "akademiya" adlandırdığı məkanda kütləvi tədris təşkil edən ilk müəllim oldu. Orada təhsilin müddəti 3-4 il idi.

Qədim məktəblər adətən hərbiçilərin məşq etdiyi, nümayişlər keçən meydanlarda yerləşirdi. Bu meydanlara "gimnaziya" deyirdilər. Daha sonralar Aristotel öz məktəbini təşkil edib ona "litsey" adı verdi. Başqa bir şey də maraqlıdır: Almaniya məktəbləri gimnaziya, Fransada litsey, Şotlandiyada akademiya adlandırılırdı! Beləliklə, hər üç ad Platon və Aristotel zamanlarından gəlir.

Kütləvi, ictimai kitabxanalar yaratmaq fikri isə ilk olaraq, qədim romalıların ağına gəldi. Yuli Sezar kütləvi kitabxanalardan ibarət bütöv bir şəbəkə yaratmaq fikrinə düşərək bu ideyasını həyata keçirdi. Onun ölümündən sonra qurduğu kitabxanalar xalq arasında böyük şöhrət qazanmışdı. Kitabxana yaratmaq elə dəb halını almışdı ki, Romanın varlı sakinləri yoxsullar üçün ayrıca kitabxanalar yaradı, özləri də çox zəngin kitab kolleksiyaları toplayırdılar. Dördüncü əsrdə Romada artıq 28 kütləvi kitabxana vardı.

Bizim eramın əvvəllərində kitabxanalar kilsə və monastırların ayrılmaz hissəsinə çevrildi. Rahiblər kitabları oxuyur, onun üzünü köçürürdülər: əslində bir çox kitabxanaların bu günümüzədək yaşayaması onların səyinə nəticəsidir.

Orta əsrlərin axırlarında, əzəmətli kilsələr inşa olunanda, həmin məbədlərin nəzdində ayrıca kitabxanalar da tikirdilər. Universitetlər də kitab kolleksiyaları toplamağa başlamışdılar. Parisin, Heydelberqin və Florensiyanın universitetləri "zəncirlənmiş" kitablardan ibarət ən zəngin kolleksiyaları haqlı olaraq fəxr edirdi. Bəs, kitablara bağlı istifadə etdiyimiz həmin bu "zəncirlənmiş kitablar" ifadəsi hardan yaranıb? Bunun maraqlı tarixçəsi var. O zamanlar kitab hazırlamaq o qədər çətin bir iş idi ki, kitabxanalar kitabların oğurlanmaması üçün onları divarlara zəncirlə bərkidirdilər...

1400-cü ildə Oksford universiteti də öz kitabxanasını qurmağa başladı. Hal-hazırda onun Bodleyn kitabxanası bütün dünyanın universitet kitabxanaları arasında ən böyüyüdür.

Kütləvi kitabxanalar bu gün bizə tanış olan formasında cəmi 100 ildir ki, mövcuddur. İngiltərə siyasətçiləri 19-cu əsrin əvvəllərində xalq kitabxanalarına dəstək olmağa çağırıldı. Nəhayət, 1850-ci ildə İngiltərə Parlamenti kitabxanaların yaradılmasına rəsmən icazə verdi.

bir cavab

Evin gircəyində şəhid Ülvi Bünyadzadənin xatirəsinə qoyulmuş lövhəni görəndə doğru ünvana çatdığımı anladım. Ədəbiyyatşünas, filologiya elmlər doktoru Almaz Ülvi ilə müsahibəmiz bu evdə baş tutmalıydı.

30 ildir ki, mətbuatda, eyni zamanda, təxminən bir o qədər də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında fəaliyyət göstərən Almaz Ülvi daha yaxından tanımaq, ədəbiyyatımız, ədəbi proseslər, ədəbiyyatın cəmiyyətə təsiri barədə onunla söhbətləşmək istəyirdik.

Qardaşı oğlu şəhid olan ədəbiyyatşünas xanımın yaradıcılığında müharibə mövzusu da öz əksini tapıb. Ona görə söhbətimiz də bu mövzudan yan keçmədi.

Yazıçı-publisist Almaz Ülvi 1960-cı il avqustun 8-də Göyçə mahalının Kəsəmən kəndində doğulub. Elə orta məktəbi də doğulduğu kənddə bitirib: "Orta məktəbi fərqlənmə ilə başa vurmuşam. Sonra gəldim Bakıya. O vaxt İrəvanda ali məktəblərin hamısında dərslər başqa dildə keçirilirdi. Ona görə də biz tərəflərdə orta məktəbi bitirən hər kəs Bakıya gəlirdi. Mən də ali təhsilimi Bakı Dövlət Universitetində almışam. Təhsilimi tamamlayandan sonra "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində işə başladım. Qəzetdə işə başlayandan bir il sonra isə AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun dissertantı oldum. Dissertantlıq müddətində "1917-1925-ci illərdə Azərbaycan poemaları" mövzusu üzərində maraqlı araşdırmalar aparırdım. Ürəklə bağlı olduğum bir işə canı-dilənə yanaşırdım. Dissertasiya işimi başa vurub, müdafiə etmək istəyirdim ki, 1990-cı il hadisələri baş verdi. Bizim ailə də şəhid verdi. Təbii ki, çox ağır sarsıntı keçirdim. O vaxta qədər yaşadığım hər şey, demək olar ki, yaddaşından pozuldu..."

Aradan bir müddət keçəndən sonra Almaz xanım yenidən özünü ədəbiyyata həsr edib və o hadisələrin izini ədəbiyyatda axtarmağa başlayıb: Məsələn, deyir ki, "Ülvi Bünyadzadə 20 yaşında şəhid olmuşdu, fikirləşirdim ki, 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə bu yaşda kimlər olub, onlar nə iş görüblər? Gördüm ki, həmin dövrdə Cəfər Cabbarlının 20 yaşı, Ümmügülüm Sadıqzadənin, Əli Yusifin 19 yaşı olub. O dövrdə demokratiya uğrunda mübarizə apararı "Yaşıl qələm" ədəbi dərnəyi üzvlərinin əksəriyyəti gənclər idi. Deməli, ədəbi varislik öz işini görmüşdü. Tədqiqat mövzularını o istiqamətə yönəltdim".

Almaz xanım sonra "Demokratiya və milli müstəqillik uğrunda mübarizənin poeziyada əksi" mövzusu üzrə namizədlik, aradan 15 il keçəndən sonra isə doktorluq dissertasiyası müdafiəsi edib. Bu illər ərzində apardığı tədqiqatları özündə əks etdirən məqalələrini kitablarda toplayaraq nəşr etdirib. Bütövlükdə 20-yə yaxın kitabın müəllifidir. "Bu kitablarda illərin ağır zəhməti hesabına başa gələn və insanı düşündürən ədəbi hadisələri özündə əks etdirən elmi məqalələrin, publisistik düşüncələrin, ədəbi qeydlərin məcmusudur. Onları yazmaq, araşdırmalara qatılmaq, təbii ki, daxili tələbatdan irəli gəlirdi. Bu tələbat tədbirini, daxili ehtiyacdənmi doğur, bilmirəm. Bütün bu illər ərzində eyni zamanda, qəzetdə də çalışırdım. Bu iki iş biri-birini tamamladığından elə bir narahatçılıq yaşanmayıb".

Müharibə dövründə cəbhə bölgəsində olub oradan operativ yazılar yazan həmsöhbətimiz bir daha o illərə qayıdır: "1988-1992-ci illəri çox ağır yaşadım. Ölkəmizdə müharibə gedirdi, torpaqlarımız işğal olunurdu. Jurnalistlik fəaliyyətimin ən çətin illəri o dövrə təsadüf etdi. Qələm adamlarının əksəriyyəti cəbhəyə yollanırdı. Qəzetimizdə hər həftənin 5-ci günü "letuçka" olurdu. Bir dəfə "letuçka"da baş redaktorumuz, şair Nəriman Həsənzadə dedi ki, cəbhə bölgələrinə gedib yazılar hazırlamaq lazımdır. Bizdə işləyənlərin əksəriyyəti tanınmış yazıçılar, şairlər, publisistlər idi.

Almaz Ülvi:

"Ədəbiyyat söz silahını yerə qoymamalıdır"

Mən onların yanında arıq, balaca bir gənc idim. Mənə hansısa işi buyuranda sevincimdən uçurdum. Yəni, o yaş dövrüm idi. Həmin vaxt çox xahiş etdim ki, cəbhə bölgəsinə mənə göndərin. Demək olar ki, bütün müharibə bölgələrində oldum, məqalələr yazdım, vətən üçün nə edə bilərdimsə, ona can atırdım, heç kəsdə ölümlə qorxusuz yox idi.

Yüksək hərbi mövqelərdə dayanan əsgərlərin içində elələri var idi ki, topları var idi, mərmiləri yox idi, avtomatları var idi, güllələri yox idi. Çox qərribə bir vəziyyət yaranmışdı. Əsgərlərimiz ağır vəziyyətdə idi. O dövrdə mətbuatda olan qələmdaşlarımız çox çətin günlər yaşadı. Bir hadisə heç yadımdan çıxmır. 1990-cı ilin 24 mart gecəsi - Novruz bayramı günlərində ermənilər Bağanis Ayrıım kəndini viran etmişdilər. Biz kəndə girəndə acınacaqlı vəziyyətdən dəhşətə gəlmişdik: toyuq-cücənin hamısı ağacların başında, zəncirdəki itlərin ulaşması, yol-izlərdə mal-heyvan ölüsü, evlər hamısı darmadağın və yandırılmış vəziyyətdə, bir sözlə, xarabalığa çevrilmiş bir kəndlə üz-üzə qalmışdıq. Kəndin içində doğru gedəndə bir qara it yanıma gəldi, yalvarırmış kimi ayağımın altına döşəndi. Elə bil bizə deyirdi ki, nə olar dalımcə gəlin. Biz onun arxasınca gedib gördük ki, ikimərtəbəli evdi, darmadağın edilib, həyətdəki qan izi ilə evin arxa tərəfinə keçdik və dəhşətli bir səhnənin şahidi olduq. Həmin evin ailəsi - ata-ananı, onların qızlarını, körpə nəvələrini öldürüb, sonra da aparıb həmin damda üst-üstdə atıb yandırmışdılar. İt də o evin itiymiş...

Həmin gecənin səhəri bir tərəfimdə stressdən qurumuşdu. Bu, hələ gördüklərimin ondan biridir. Bütün bunlar təbii ki, publisistik məqalələrdə öz əksini tapıb. Hər dəfə cəbhə bölgəsindən qəzet üçün yazını hazırlayandan sonra içimdə rahatlıq üçün bir ədəbiyyat ehtiyacı yaranırdı.

Xeyli müddət ötmüşdü. Bir gün yazı-pozularımın içində həmin dəftərçə əlimə keçdi, şeirləri nizamə salıb, "Bir ovuc bulaq suyu" adlı giriş söz yazaraq bu şeir kitabçasını nəşr etdirdim. Adını da "Ölünəcə biləcəm qədrini" qoydum. Bir şeirin adı idi. Ölünəcə qədrini bildiyi isə Vətəni, doğulduğu kəndi idi.

O kitab nəşr olunandan təxminən 2 il sonra redaksiyamıza ucaboy bir oğlan gəldi, sən demə həmin əsgərmiş. Təsədüfən o kitabdan xəbər tutaraq gəlib mənə tapmışdı.

Əslində, onun sağ qalmaqından xəbərim yox idi, o kitabı bir növ onun ruhuna hədiyyə etmişdim. Şükür ki, sağ qalıbmış. Ədəbiyyat mənim üçün budur, onu hər yerdə axtarırdım və rastıma çıxırdı, oradan da dürrələri, inciləri seçirdim.

Orta məktəbdə oxuyanda Süleyman Rüstəmin müharibə mövzusunda yazdığı "Ana və poçtalyon" əsərini oxuyanda çox təsirlənərdim.

Biz tarixi formasıyanın dəyişdiyi bir zamanə gəlib çıxdıq. Onlar arxada qaldı. Bəzən deyirlər ki, ədəbiyyatın dövrü olmur, amma elə deyil.

Ayrı-ayrı ədəbiyyat adamlarının Azərbaycan azadlığı və milli mücadiləsi uğrunda apardığı mübarizənin yaradıcılıqlarında əksi olan nümunələri tədqiqat obyektinə olaraq araşdırdıq. Həmin dövrdə iki nəhəng vətəndaş şairin - Məmməd Arzın və Xəlil Rza Ulutürkün yaradıcılıqlarında şeirləri haqqında elmi əsər yazıb nəşr etdirdim. Nəhayət, bu iki nəhəng şairin ədəbi varisi olaraq Ülvi Bünyadzadənin yaradıcılığını araşdırıb ortaya çıxarmağa çalışdım. Çünki Ülvi ömrü yazdıqlarını ədəbi aləmə təqdim etməyə imkan tapmadı.

Sonra Məhəmməd Hədinin, Hüseyn Cavidin, Hacı Kərim Sanılının, Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin, ümumiyyətlə, XX əsr klassiklərinin yaradıcılıqlarına yeni nöqtəyi-nəzərdən, milli özünüdərək, milli özünəqayıdış kontekstindən baxmalı olduq.

1980-ci illərin sonu - 90-cı illərin əvvəlləri ədəbiyyatın təsir dayağını klassiklərimizin yaradıcılıqlarında, hətta tərcümeyi-hallarında axtarırdıq. Məsələn, Hədinin yaradıcılığını dönə-dönə və sevə-sevə və-rəqlədim. O illərin ədəbi hadisələrin kökünü onun əsərlərinin ruhunda arayırdıq və bundan zövq alırdıq".

Almaz xanım deyir ki, ədəbiyyat bəşəri olsa da, bu dünyəvilərin içində mütləq milli mənlilik olmalıdır: "Bugünkü gəncliyin mövzusu başqadır. Mən gəncliyimizdən razıyam. Təbii ki, 1918-ci ildə də, 88-ci ildə də, 90-cı illərdə də, indi də çırpı var. Bu, normal bir şeydir. Deyir, sel gələndə qabağında çırpı gətirir, bir az keçəndən sonra durulur. Kimisə tənqid etməyə lüzum yoxdur. Onsuz da yerini tapa bilməyənlər özləri sıradan çıxacaq. İstedadlı gənclərimiz çoxdur, milli ədəbiyyat öz missiyasını davam etdirir. "Milli ədəbiyyat" deyəndə bir qədər qərribə səslənə bilər. Ədəbiyyat bəşəridir, ancaq sən onun içərisində öz ədəbiyyatını - milli xarakterini, milli tərcümeyi-halını, milli düşüncəni tapa bilmirsənsə, maraqlı olacağına inanmıram.

Biz müharibə şəraitində olan bir xalqıq. Qarabağ və 7 rayonumuzdan əlavə, Zəngəzur, Zəngibasar, Dərələyəz kimi torpaqlarımız işğal altındadır, mənim Göyçə vətənim itib. Ədəbiyyatın həmişə bir əlində qələm, birində süngü olmalıdır. Ədəbiyyat gənclərdə mübarizlik əzmini gücləndirməlidir. Biz gec-tez öz torpaqlarımıza qovuşmalıyıq. Buna görə də ədəbiyyat öz söz silahını yerə qoymamalıdır!"

Almaz Ülvinin sözlərinə görə, yaradıcı adam, ilk növbədə, şəxsiyyət kimi formalaşmalıdır: "Bunun üçün də nəfsinə qalib gəlməlidir. Füzuli öz dövründə də dahi idi, amma o giley edir ki, mənim 9 axca təqaüdümlü vermirlər. O, öz haqqını istəyib və bununla da insanlara öz haqqını, hüququnu qorumağı, ona sahib çıxmağı tərbiyə edirdi. O, heç kimin qarşısında əyilməyib, təkcə Məcnun donunda Leylisinin qarşısında diz çöküb, ona yalvarıb, nəfsinin qulu olmayıb, eşqinin qulu olub.

Bu gün hər bir söz adamının içində senzura olmalıdır - özünü, qələmini, əxlaqını idarə etmək senzurası. O zaman cəmiyyətdə kaos yaranmaz, cəmiyyət ədəbiyyatla, sözlə tərbiyə olunur".

AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun "Türk xalqları ədəbiyyatı" şöbəsində baş elmi işçi vəzifəsində çalışan Almaz Ülvi gördükləri işlərdən də danışıq: "Ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif sahələrində işlər görülür, araşdırmalar aparılır, yeni tədqiqat əsərləri yazılır. İndi Nizami Gəncəvi Sovet dövründə olduğu kimi, yeni təhrif olunmuş məzmununda yox, yeni yanaşmada təqdim olunur. Bu gün şahidi oluruq ki, Nizami əsərlərinin hamısı "Bismillah"la başlayır. Bu, ədəbiyyata yeni yanaşma, özünəqayıdışdır. Sovet dövründə açılmayan olyaqlar bu gün tədqiqata cəlb edilir, onlar kitab şəklində oxucuya, araşdırmaçılara təqdim olunur".

Sonda ədəbiyyatşünas alimin tərcümə ədəbiyyatı barəsində fikirlərini, tövsiyələrini də öyrəndik: "Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin nəşrlərini maraqla izləyirəm, oxuyuram. Mərkəz artıq ədəbi məktəb olaraq özünü çoxdan təsdiq edib, gözəl bünövrəsi, ənənələri olduğundan, mətbu orqanları da maraqla qarşılanır. Sevinirəm ki, bu nəşrlərdə ciddi yazılar dərc edilir. Qələm tutan əl mükəmməl olanda onun yazdıqları da mükəmməl olur.

Dünya ədəbiyyatı Sovet dövründə rus dilindən tərcümə edilirdi. Çox istərdim ki, o əsərlər orijinaldan tərcümə edilsin. Dünya ədəbi meydanında sayılıb-seçilən əsərlər tərcümə edilərək gənclərə təqdim edilsin. Gənclik yeni tarixi nəsilədir. Həmin əsərlərin mahiyyəti, gücü gənclərə izah edilsin. Yəni kitaba ön söz yazılaraq əsərin dünyəviləyi gənc oxucuya çatdırılsın, həmin əsəri oxumağa maraqlı oyaınsın".

Sevinc FƏDAİ

O, SSRİ-nin ən sirli səhnə ulduzu hesab olunurdu. Fotoları satışa çıxan kimi alınır, çəkildiyi filmlər dərhal məşhurlaşır. Pərəstişkarları onu "əsrarəngiz kraliça", "şahanə qadın" adlandırırdılar. Deyilənə görə, səhnədən gedəndən sonra da o, tamaşaçılardan məktublar almaqda davam edirdi.

Ömrünün sonunu aktrisa yoxsulluq içərisində yaşadı. Bununla belə, o, taleyin bütün sınaqlarına mətanətlə sinə gərdi. Əlli beş illik kino və teatr karyerasından sonra səhnəni könüllü tərk etdi. Aktrisa artıq qocalmışdı və o, ikinci dərəcəli rolları ifa etmək istəmirdi. Üstəlik, o, artıq üç dəfə insult keçirmişdi. Söhbət, SSRİ xalq artisti Viya Artmanedən gedir.

"Qonur inək"

Səhnədə adətən kraliça rollarını ifa etsə də, əslində, Viya adi, sadə kəndli ailəsindən çıxmışdı. O, 1929-cu il avqustun 21-də Latviya kəndlərinin birində anadan olmuşdu.

Qızığız atasının üzünü görməmişdi, anası hamilə ikən mədədə işləyən atası qəza nəticəsində dünyasını dəyişmişdi. Anası ikinci dəfə ailə qurmuşdu, amma bu dəfə də xoşbəxtlik onların üzünə gilməmişdi: içki aludəçisi olan atalıq arvadını da, balaca Alidanı (aktrisanın əsl adı belədir) da döyürdü. Nəticədə, qadın qızını da götürüb onun əlindən qaçdı.

Daha sonra anası sənətə qiymət verən zəngin ailələrdən birində qulluqçuluq edir, doqquz yaşlı Alida isə inəkləri otarmaqla çörək pulu qazanırdı. Elə buna görə də aktrisa həqiqi fəaliyyətinin ilk dövrlərində onu Buryonka ("qonur inək") deyərək tanıyacaqdılar.

Riqaya köçəndən sonra Alida rəqs məktəbinə getdi. Alçaq tavanı olan, evdən daha çox çardağı xatırladan köhnə, kiçik mənzildə yaşadı. Onlar yazı məsəsi əvəzinə çəməndən istifadə edirdilər.

İncəsənətə olan meyili Alidanı Bədii Teatrın nəzdindəki dram məktəbinə gətirdi və elə orada da qız özünə "Viya" təxəllüsünü götürdü. Pedaqoqlar onun istedadını tez müşahidə edə bildilər və gənc aktrisasaya ard-arda rollar təklif olundu: Cülyetta, Ofeliya, kraliça Yelizaveta. Artmanə, demək olar ki, bütün klassik obrazlarda özünü sınadı və uğur qazandı...

İlk dəfə Artmanə "Fırtınadan sonra" filmi ilə ekranlara çıxdı. Sonra "Doğma qan", "Heç kəs ölmək istəmirdi", "Edqar və Kristina" kimi ekran əsərləriylə məşhurlaşdı.

Amma kütlənin sevgisini, ümumrespublika şöhrətini aktrisa ingilis yazıçısı Somerset Moemin əsəri əsasında çəkilən "Teatr" (1978) çoxseriyalı televiziya filmi ilə qazandı.

Uğursuz ailə

Riqa teatrında karyeraya yeni başlayan Viya hamının sevimlisi olan aktyor Artur Dimitersin aqlını başından aldı. Amma Viya əvvəlcə ona əhəmiyyət vermirdi. Bohem həyat tərzini sürən "Don Juan" qızdan 14 yaş böyük, üstəlik, evli idi. Bununla belə, Dimiters hər iş gününün sonu qızı xidməti çıxışda gözləyir, ona ard-arda sevgi məktubları yazırdı. Artur gənc aktrisanı şantaj etməkdən də çəkinmirdi: "Mənə gəlməsən, səni teatrdan qovacam".

Öz növbəsində Viya da düşünürdü ki, məşhur aktyora ərə getmək onun karyerasına yaxşı təsir göstərə bilər. Əlbəttə ki, o, yanlışdı. Ərinin köməyi olmadan Artmanə SSRİ miqyasında bu qədər məşhurluq qazana bilməzdi...

Onlar evləndilər, ilk iki həftə sakit və xoşbəxt keçdi. Cütlük konyakdan qurtum ala-ala pyesləri birgə müzakirə edirdi. Amma sonra məişət qayğıları başladı. Viya ərinə az qala tanımırdı. Günbəgün onun xarakterində yeni qüsurlar ortaya çıxırdı. Aktrisa şəxsi həyatında xoşbəxt deyildi. Artur tez-tez qısqançlıq davaları çıxarırdı, hər boş şeydən ötrü arvadıyla savaşırdı. Oğullarının dünyaya gəlməsi belə, onların münasibətlərini yaxşılaşdırmadı. Viya həm körpə Kaspara baxır, həm də filmlərə çəkilişirdi. Dimiters öz ailəsinə qətiyyətlə diqqət göstərmirdi. Viya uzun çəkilişlərdən sonra avtobusla evə qayırdı, uşaqlara yemək bişirir, paltar yuyur və döşəkağıları ütüləyirdi. Əri isə həтта mağazadan çörək almağı da, özünə yaraşdırmırdı. Bununla belə, onlar 27 il birgə yaşadılar. Arturun ölümündən sonra Viya uzun müddət özünə gələ bilmədi. Çünki Artmanə ərinə aktyor və ustad kimi yüksək qiymətləndirir, onu, az qala, teatrın atası hesab olunan Stanislavski ilə müqayisə edirdi...

Qeyd etdiyimiz kimi, ümumrespublika şöhrətini Viyaya "Teatr" televiziya filmindəki Culiya Lambert rolu gətirdi. Film ekranlara çıxandan sonra onu hər yerdə tanıyır, sevirtilir. Kişilər hər şeyi onun ayaqları altına atmağa razı idilər. Bu isə aktrisanı qorxudurdu. O, ərinin məsələlərə necə reaksiya verəcəyini bilmirdi. Bundan əvvəlki filmdən sonra Arturun necə isterikaya düşməsinə Viya unutmamışdı. Hərçənd... səbəb vardı...

"Doğma qan", ögey övlad?

"Doğma qanı" filmi ekranlara çıxandan sonra oradakı baş qəhrəmanların real həyatda da sevgi yaşadıkları barədə söz-söhbətlər dolaşmağa başladı. Hərçənd, o vaxtdək Yevgeni Matfeyev nümunəvi ailə başçısı hesab olunurdu. Amma mətbuat bu cütlüyü, az qala, ər-arvad elan etmişdi. Az sonra Viyanın qızı Kristina dünyaya gəldi.

Aktrisanın oğlu çox sonralar – anasının ölümündən sonra verdiyi müsahibədə bu barədə belə deyəcəkdi: "Doğrudan da, anamla Matfeyev arasında təkə iş yox, həm də sevgi münasibətləri yaşanmışdı. Əlbəttə, bu, günahdır, amma neyləməli, bəzən belə də olur. Anam 25 il sonra bu barədə ilk dəfə gəlininə - mənə arvadıma danışmışdı. Demişdi ki, əriylə aralarında razılığa gəliblər – atam uşağı öz qızı kimi qəbul edəcək və bu barədə heç kəsə bir kəlmə də danışmayacaqdı".

Amma söz-söhbətlər bununla bitmədi. Viya qızıyla parkda gəzəndə "elə bil Matfeyevin burnundan düşüb" pıçıldılarını eşidirdi. Artmanə xristianlığı qəbul edəndə bu söz-söhbətlər bir qədər də artdı. Viya özü də günahlarını etiraf etmək, bu ağır yükəndən qurtarmaq istəyirdi.

Yenə də, Viyanın oğlunun sözlərinə inansaq, ərinin ölümündən sonra Viya Moskvada Matfeyevlə qarşılaşmış: "Matfeyev həтта ona Rusiyaya köçməyi də təklif edib. Deyib ki, istəsə, onun villasında yaşaya da bilər. Anam bunu zərərli kimi qəbul edib. Matfeyev həmişə ona hörmətlə yanaşır. Sevinirəm ki, anam uşaqlarının xətrinə ailəsinə dağıtmayıb".

2008-ci ilin oktyabrında Viyanın ürəyindəki problem yenidən baş qaldırır və onu xəstəxanaya aparırlar. Artmanə sonuncu dəfə gəliniylə danışır və ona vəsiyyət edir: "Kristinaya de ki, atası pravoslavdır".

Əlbəttə, Artmanenin övladları da söhbətin kimdən getdiyini başa düşürlər. Amma burası da var ki, ömrünün son illərində aktrisanın psixi durumunda dəyişiklik baş vermişdi və o, bəzən təxəyyülündəki hadisələri reallıq kimi qəbul edirdi. Üstəlik, Kristina da ata kimi yalnız Dimitersi tanıyırdı.

Unudulan əfsanə

O, bir zamanlar SSRİ-nin ən əsrarəngiz aktrisası hesab olunurdu. İllər keçdikcə, Viya Artmanə unuduldu. Əslində, ərinin dəfn edildən sonra o, özü üçün sakit həyat arzulayırdı. Taleyin isə başqa planları vardı.

Şöhrətin arxasınca o, bütün qazandıqlarını bir-bir itirməyə başladı. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra onu unudular. Sonra Viyanın yaşadığı mənzil əlindən alındı – restitusiya (köhnə əmlakın bərpası) barədə qanun elan olunduqdan sonra ev sahibi – vərəsə peyda oldu. Aktrisanın şikayətlərini heç bir instansiya nəzərə almadı. Viya ard-arda üç dəfə insult keçirdi. Oğlu mediaya çıxdıqdan sonra onlara yeni mənzil verildilər. Amma bu, yangından zərər görmüş bir ev idi, tavanın, döşəmənin təmirə ehtiyacı vardı. Bu məqsədlə ailə kredit götürdü. Amma aktrisanın aldığı təqaüd və rəssam oğlunun cüzi qonorarı borcları qaytarmağa imkan vermədi və nəticədə onlar mənzili satmalı oldular. Viya qənaət etməyi öyrəndi. Qırqızılı onsuz da yox idi. Köhnə paltarlarının isə yan-yörəsini dəyişdi...

Sonra oğlu və gəlini onu ruhi xəstəxanaya yerləşdirdilər. Bu barədə mətbuatda mübahisəli versiyalar dolaşmaqdadır. Bəziləri həqiqətən də aktrisanın son illər aqlını itirdiyini iddia edir, bəzi media orqanlarında isə Artmanenin süürünün ölən

günədək onu tərk etmədiyini bildirirlər. Övladları isə analarını klinikaya yerləşdirmələrinə belə bəraət qazandırdılar: onu saxlamağa və müalicəsinə təmin etməyə vəsaitimiz yox idi...

Beləliklə, şöhrətin şirin dadından sonra unudulmağın acısını yaşayan Viya Artmanə səksən yaşında – 2008-ci il oktyabrın 11-də dünyadan köçdü. Və sirlərini də özüylə apardı.

RƏBİQƏ

Milyonların sevdiyi və ... unutduğu Viya Artmanə

OYL

N 30(39) 7.08.2015

Frensis Skott Fisceraldın çap edilməmiş hekayəsi

○ "Stand" jurnalının naşiri Endryu Culli Amerikanın Prinston universitetinin arxivindən Amerika yazıçısı Frensis Skott Fisceraldın ölümündən 75 il sonra indiyə qədər işıq üzü görməmiş hekayəsini tapıb. "Qızdırma" adlanan hekayə bu ilin payızında, noyabr ayında dərc ediləcək.

1939-cu ildə yazılmış "Qızdırma" hekayəsi səkkiz min sözdən ibarətdir və ehtimal edilir ki, avtobiografik xarakter daşıyır. Əsərdə Los-Ancelesdə yaşayan və spirtli içki asılılığı olan 31 yaşlı yazıçı Emmet Monsenden bəhs edilir.

Cullinin fikrincə hekayə tamamlanandan sonra Fiscerald 1938-ci ilin iyul ayında ədəbi agentliyi ilə əməkdaşlığı dayandırıb. Buna görə də hekayə çap olunmayıb.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasının romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminqey – "Qadınısız kişilər", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Serbcə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymanov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası) kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitab.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Bütün dünyanın böyük maraqla gözlədiyi "Məhəmməd (s)" filmi hazırdır

Türkiyə və İran kinematografçıları Məhəmməd Peyğəmbərin (s)ın uşaqlıq dövrünü əhatə edən çoxseriyalı filmin nümayişinə hazırlaşır. İran rejissoru Məcid Məcidinin çəkdiyi "Məhəmməd (s)" filmi yayım üçün hazırdır. Film "Əbraha ordusu" və "Fil" əhvalatları ilə başlayır. Filmin ümumi büdcəsi 30 milyon dollardır.

Öncədən bəzi yalan məlumatlar yayılmasına baxmayaraq, bu filmdə də Peyğəmbərin (s) əvvəlki filmlərdə olduğu kimi mübarək siması göstərilir. Gecə və gündüz səhnələrində Məkkə şəhəri yer alır.

Filmin dünya premyerasının avqustun 12-də 39-cu Monreal Beynəlxalq Film Festivalında reallaşacağı gözlənilir.

ABŞ-in məşhur "Times" jurnalı dünyaya tarixinin ən varlı və nüfuzlu insanların siyahısını tərtib edib. Jurnalın versiyasına görə, dünya tarixinin ən varlı şəxsi orta əsrlərdə mövcud olan Mali dövlətinin rəhbəri Mansa Musadır. ABŞ-ın Ferrum kollecinin tarix prosesoru olan Riçard Smitin fikrinə görə, Musanın hökumətində onun dövləti ən böyük qızıl istehsalçısı olub. Məhz bu səbəbdən onun var-dövlətini hesablayıb qurtarmaq qeyri-mümkündür.

Siyahının ikinci pilləsində Roma imperiyasının təsisçisi Oktavian Avqust yer alıb. Siyahının üçüncü pilləsində isə Çin imperatoru Şen Tszun bərqərar olub. Şen Tszun 11-ci əsrdə iqtisadi cəhətdən ən güclü dövləti idarə edib.

4-cü pillədə Monqol imperiyasının padşahu Böyük Əkbər qərarlaşıb. 5-ci pillədə İosif Stalin yer alıb. Stalin dünyanın ən böyük iqtisadiyyatına malik olan dövləti idarə edib. 6-cı pillənin sahibi ABŞ-ın ən varlı adamı olan Endrü Karnegi olub. Karnegi "US Steel" şirkətinin rəhbəri olub. Onun var-dövləti təxminən 372 milyard dollar qiymətləndirilib. Karnegidən sonra siyahıda ABŞ-ın "Standart OYL" şirkətinin rəhbəri Con Rokfeller gəlir. Onun mülkü isə 341 milyard dollar olub. Siyahının 8-ci pilləsinə İngiltərə cəngavəri olan Alen Riji sahib çıxıb.

Müasir dövrümüzün ən varlı insanlarından biri sayılan Bil Qeyts də bu siyahıya daxil olub. O, bu siyahının 9-cu pilləsində yer alıb. Forbes jurnalı "Microsoft" şirkətinin təsisçisi olan Qeytsin sərvətini 78,9 milyard dollar civarında dəyərləndirib. Siyahının sonuncu pilləsini isə Monqol imperiyasının təsisçisi Çingizxan tutub.

Hazırladı: NARINGÜL

Tarixin ən varlı insanları

Fotoqrafı döyan modelə 6 il iş kəsildi

Dünya şöhrətli model Naomi Kempbell bir neçə il bundan öncə baş verən hadisəyə görə məhkəmə önünə çıxarılıb.

45 yaşlı Kempbell 2009-cu ildə fotoqrafın başına çanta vurub, sifətinə zərbələr endirdiyinə görə 6 il həbsə məhkum edilib.

Modelin vəkili və özü məsələ ilə bağlı açıqlama verməkdən boyun qaçırdı.

Qeyd edək ki, Naaminin qəzəbinə səbəb olan fotoqraf onu keçmiş əri – rus milyarder Vladimir Dorninlə foto lentə almışdı.